А3760

ایکی یوز یلدن صوڭ انقراض

محرری

محمد عیاض الاسحاقی

خاریطونوف مطبعهسی

قزان.

КАЗАНЬ.
Городской пассажъ.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова.
1904

„ایکی یوز یلدن صوڭ انقراض"

5183
A3760

اثر
محمد عیاض الاسحاقی

خاریطونوف مطبعه‌سی
قزان.

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 25 Іюня 1903 года

КАЗАНЬ.
ГОРОДСКОЙ ПАССАЖЪ.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова.
1904.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

«ایکی یوز یلدن صوڭ انقراض»-نی یازودن مقصودم ملەمزنڭ شول کیتشندن اوزمنڭ راضی توگللگمنی کورساتوب، بو کیتشنڭ اوچی انقراض ایدوکین بلدرودر. بعض کشیلر ملەمزنڭ شول کیتشین بیك فائدەلیگە ساناب شول کیتشدن بیك زور امیدلرده کوتەلر. اما مین هیچ آندی امیدلر کوتارلك «توبلی» براش کورگانم یوقغه، حاضرده خلقمز آراسندە سویلنه تورغان سوزلرگه، اشلنه تورغان اشلرگه، وقتلی کیلگان «بیزگاك» دیب کنه قاریم. همدە اول سوزلرنی سویلاوچیلر، اشلاوچیلرنڭ کوبرەك اهمیتی سوزدەگنه بولغانغه، بولارغه برتورلی زمانه مودەسی توسلی گنه قاراغانغه، بواشلرگه بو قچقرشلرگه «قورچاق توپی» دیب کنه اسم بیرام. هم مینمچه همەسی قورچاق اوینیدر. قورچاق اویندن بر معنیلی اش کیلوب چقمادیغی کبی طبیعی بزنڭده بو «توبسز» اشمزدنده برنرسه چقماس دیوب اویلیم. بلکەمینم بوفکرم خطأدر. بلکەبوتونلی کولکیدر. لکن نی بولسەده حقیقتکه بیك یاقیندر یاحقیقتاوکدر. بو کتابده مینم ملەکەقاراشم نیچك ایکانلگی تمام کورندەگی کبی، کیتمشمزنی اوزگارتساك مینم بوامیدسزلگم اوزنینه «امید» تووی‌ده ممکن ایکانلگی آچق بلدرتلگاندر. کتابم بیك اچیلسان برلن یازلمشدر. خصوصاخلقمز عندنده الڭ مقدس سانالغان «علما» صنفینه بیك قاتی توقنلمشدر. مونسی حقندە برتورلی اعتذار فلان یازماقچی بولوب بو مقدمەمنی قارالرغه باشلاسامده، اوزعندمده ایڭ ضررلی، ایڭ ترقیگه مانع بولولری ثابت بولغان شول صنفدن، تنزل ایتوب اوتنوگه بردن وجدانم راضی بولمادیغی کبی، ایکنچیدن قلمم اطاعت قیلمادی. فقط بو حصوصده اوقوچیلر یمەغنه بر سوز ایتاسم باردر. مینم «علمأ» صنفینه قاتی قاتی هجوملرم آلارغه اوزمنڭ بر عرض شخصییم اوچون دشمانلغیم فلانلقمدن توگلدر. بلکه ملەنڭ ترقیگه مانعلرین ئزلەگانده قایسی یاقدن قاراغاندەده شول «علمأ» صنفینڭ ایڭ آلدە قلچین‌توتوب «جهالت»نی ساقلاوین کوردکیمدن، مطلقا آلارنڭ وجودلری ضررلیایدوکی فکری قلبمدە بیك نق اورنشدغندن، اوزم بلگان نرسەنی شوندی «ترقی ملة» کبك مقدس‌اشلرده ساقلارغه، بردن تابع بولدیغم دین اسلام مانع بولدغندن، ایکنچیدن ناچارنی یاخشی، قاراقنی توغری، ضررلینی ضررسز ایتوب کورساترگه وجدانم رضأ بولمادغندن هیچ رعایەسزنیسز باری‌قدری همەسین کورساتدم. بعض کشیلر بیگرەك «علمأ» طرفدارلری مینم بو سوزلرمنی، مینم آلارنی بلماویمه

آلارنڭ

آلارنڭ هر کوننی قیلوب توره تورغان یاخشیلقلرین کورماویمه ، حمل قیلو احتماللری باردر. لکن بو خطأدر، هم بیك زور خطأدر. اوزمزنڭ اوی تاریخمز ضبط قیلا باشلاغاندن بیرلی آتام آنام طرفی ملا بولا کیلمش اولدیغی کبك اوزمده شوندی «علماً» قاینی تورغان ,,قران‘‘ ده اوقودیغمدن، باشقه تورمشمده آلار برله قاتشوم بیك کوب بولغانغه، آلار حقنده مینم یازغان سوزلرم بیك بلوب بیك اوزون تجربه‌لردن سوڭ یازلغانغه، خطأ بولو احتمالی بیك یراقدر. مین هر اشده « علماً » نڭ مانع ترقی ایکانون کورگاچ ملةنی ترقی ایتدره‌سمز کیلسه، آنی باشقه ملةلر آراسینه کرتاسمز کیلسه، آ ڭا مانع بولغان « علماً » صنفینڭ سوزینه التفات قیلماسقه، اوزمزنڭ اشتان آلودن باشلاب قز بیرو، اوغل اویلاندرو، سماوار توزاتدرو، اشلرمزگه قدر قاتشولرین بتررگه تیبشلکنه هم آلارنڭ صنفلرینه بر آرتقلق (پریڤیللیگی) بیرماینچه کشی سی نه کوره گنه اش یورتوب ، آلار حقنده غی حاضر عوامزنڭ فکرین اوزگارتو کیره‌کلی اوینه یتدم . مینمچه حاضر ترقی ایچون ایڭ کیره‌کلی اش اوزمزنی شول علمانڭ تحت اسارتندن قوتقاروب هر حرکةمزده حر بولماقدر . شوندن سوڭ بزنڭ اشلرمز رەتکه کیتسه کیتار. اما اول «علما» نڭ که‌کری بوکری فکری برلن هم علماًنڭ اول قدر حب نفسی برلن یراقغه کیته آلماومز همه کیشگه معلوم بر اشدر. اسپانیا کبك دنیانڭ ایڭ بای، مدنیة که ایڭ مستعد قطعه‌سینڭ بو کونگی درجه‌ده قالوینه، بخاری کبك شول قدر معمور بر مملکت‌نڭ ایڭ توبه‌ن، ایڭ ناچار درجه‌ده بولوینه «علماً» نڭ ککری بوکری، چرك فکرلرین اوزلرینه یول کورساتوچی ایتوب تانولرندن باشقه یر سبب یوقدر . هر دینده هر خلقده «دین علما» سی اسمنده‌گی خلقنڭ مانع ترقی ایکانلگی مثبت بر حقیقت بولغاچ، بزنڭ علمامزغنه اول قاعده کلیه‌دن چقمایه‌چقلردر . شونڭ اوچون بز حاضر آلارنڭ سوزلرینه التفات قیلماینچه حرکت ایتیك ، بز آلارنی پریغۋر بیروب اولگمزنی کومار . توغانمزغه اسم قوشار اوچون بیلگله گان‌مز. هم آلارغه شوندن اوتارلك بر حق بیررگه حقمزده یوقدر. بیرسا کده اوزمزگه آندن ضرردن باشقه نرسه بولمایه‌چقدر.

مانع ترقی نڭ ایکنچی سی مدرسه‌لرمزنڭ مکتبلرمزنڭ یوقلغی) همده بارلرنده اوقوله تورغان علملرنڭ اشکه یاراقسز برچیپوخالر بولوی، ومدرسه مکتب اشلرینه اهمیة بیرماومزدر. مونڭ‌ده سببی بابایغی علماًلرغه اوشانومزدن، همده آلارنڭ شول اشنی اشله‌رگه صلاحیتلی توگلیگین بـله تورروب شول قدر مقدس اشلرنی آلارغه تابشرومزدندر . تربیه‌نی؟ اوقونی؟ اوقوتونی؟ ایکانلگین بلمه‌گان کشیلرگه شول اشنی تابشرو هم کولکی هم قایغولی‌در . بو مسئله‌نی اویلاغانده هر وقت مینم خاطریمه روسلرنڭ ایڭ بییك محررلرندن ایڭ زور پیسیخولقلرندن تورگنیف نڭ :

“все это было бы смѣшно, когда не было бы грустно!„

دیگان سوزی ایسیمه توشه‌ده بو اش حقنده شوندنده معنی‌لی سوز ایتارگه تابا آلماینچه، تلمده شول شعرچقنی ئه‌وه‌لندررگه توتنام. مین بو مسئله حقنده یغلیم‌ده کوله‌مده . لکن هیچ برسندن فائده چقمادیغی کبك، میندن سوڭ کیله تورغان ارباب حمیة گه یغلارغه‌ده کولورگه‌ده براش بولسون

اوچونچی مسئله هیچ اوزگارتلگانلگی یوقلغیندن باشقه، آنڭ حقنده اویلانغانیده بیك آزدر.

اوچنچی مانع ترقی ــ همه ایڭ سیزله تورغان مانع ترقی، ملة مزده‌گی خدمتکه یارارلق کشیلرنڭ هم خدمت ایته تورغان‌لرنڭ بیك فقیر صنفدن چغوب اوزلرینڭ تماقلرین تویدررر اوچون ملة گه خدمت ایتار اورننده ایڭ سفیل کشیلرنڭ تحت اسارتلرنده ایزلولریدر. بوسی بیك ایانچ واقعه هم‌بیك کیفسز حالدر. حاضرگی کوزگه کورنگان آرباب قلمنڭ هیچ برسی یوقکه مستقلا حرکت ایته آلسون. همه‌سی اوزتاماغین تویدرراوچون، اوزینڭ اورنین ساقلار اوچون، شوندی کشیلرنڭ باشماقچی‌سی بولورغه یاراماغان کشیلرنڭ قوللرنده اوینچق بولوب یوریلر. ایڭ کیفسز یاغی بولارنی بو اسارتدن قورترلق بر چاینك کورنماوی همده بولغانی بر شول اسارتکه توشه بارویدر. ملةنڭ آلدن‌بارا تورغان کشیلری هم خلقغه قارانغی یولده اوت کورساته تورغان ذاتلری، اوزلرینڭ اوتلرین سوقورلرنڭ کوزلرینه، کیفلرینه ضرر ایتماس اوچون، یا بوتونلای کورستماینچه خلقنی قارانغی‌لقده قالدره‌لر، یایسه تچقان اوتی توسلی گنه یاقتی بیروب خلقنی قارانغی توننده آداشترالرغنه‌در. بو مسئله ذاتا ایڭ اهمیتلی، ایڭ زور فکر صرف قیلنه تورغان اشدر. لکن بو اش بزنڭ بلغارلر(*) نڭ بختسزلگینه قارشی باشقه‌ملةلرنڭ خلافینه‌بولغان‌در. باشقه‌خلقلرده کوبره‌ك ارباب حمیة، بیگره‌ك ارباب قلم زور بایلردن، وزور درجه‌لی ذاتلردن چقمشدر. اما بزده بر آرتق سوز اچقندرسه شونڭ جزاسی نیچه آیلر آچ یورورگه مجبور بوله تورغان، یایسه شول سوز اوچون بوتون خلقنڭ کوزندن توشوب اوزینڭ کچکنه بر اشینکده آرتقغه کیتوینه سبب بوله تورغان صنفدن کیلمشدر.

دورتنچی مانع ترقی بزنڭ روس مکتبلرنده اوقوماومز، بوکونگه قدر اوزمزنڭ مدرسه‌لرمزنڭ یوق‌ایکانلگین بلماومز، همده اوزمزنڭ‌بیك نادان، کوت یوو قاعده‌لرندن بیك آز اوته آلومزنی اقرار قیلماومزدر. بو اش بزنڭ کیتشمزگه بو وقتقه قدر بیك زور ضرر ایندکی کبی کیلاچککده ده مانع بولاچقدر. چونکه خلقمز آراسنده ایڭ آڭلاغان دیگانلرمزده بوکونگه‌قدر حکومت مکتبلرنده اوقودن قاچارلر هم قاچرالر.
مین بواشنڭ برده سببین بلمه‌سام‌ده بیك قایغرام. مینمچه بیك قایغررغه تییش مسئله هم تیزره‌ك شونڭ مانع‌لرین بترگه تروشورغه کیره‌کلی مسئله‌در. بزنڭ روسیه اداره‌سینه تابع بولغانمزغه اوچ یوز ایللی‌یل بولسه‌ده، شول‌اوزون عمرده روسلردن هیچ فائده‌دن باشقه نرسه‌کورماسکده، بوکونگه قدر بزنڭ روسیه اداره‌سینه تابع ایکانلگمزنی‌بلما گانلرمزنڭ سانی چیکسز بولدیغی کبك، روسلردن ئللّه نیندی قورقوب آلارنڭ همه اشلرینه شیکله‌نوب قاراو چیلرنڭ‌ده ایسابی حسابی یوقدر. بو بزنـڭ ملة‌مزنڭ کیتشی اوچون هم وطنمزنڭ فائده‌سی اوچون بیك ضررلی اشدر. شونڭ اوچون بو اشنی بتررگه حکومتده البته بیك نق بیل باغلاب ترشرغه تییشدر. اول، بلغارلر آراسنده روس لسانینی‌تاراتو، روس ادبیاتنه میدان بیرو همده بلغار ادبیاتینه یول آچو برلن بوله تورغان اشدر. بلغار ادبیاتی بلغارلرنڭ ایڭ آڭلاغان کشیلرنڭ قلبلرندن چقغانغه، آلارنڭ کوڭللرنـده روسلرغه

(*) روسیه‌نڭ اورتاسنده‌غی مسلمانلر تاریخچه „بلغار“ حلقندن بولوب تاتارلر بولارغه کیلوب قوشلغانغه بولغانغه بوکتابده „بلغار“ اسمی برلن یورته‌چك‌من.

اوشانو تمام اورنلاشقانغه، آلاردن هیچ قورقرغه یارامیدر. بو ادبیات روسلر برلن بلغارلرنی یاقینلاشترونك، بیك کوب کشی طرفندن اوقولوب بیك کوب کشینڭ فکرینڭ تیز آچلوینه‌ده سبب بولوب‌ده شبهه یوقدر.

بشنچی مانع ترقی ـ اشله گان اشلرمزنڭ همه‌سینڭ توبسز اساس‌سز بولویدر. بزنڭ همه اشمز بویل بولسه کیله‌سی یلغه یوقدر.

مونڭ سببی، بعض کشیلر بزنڭ دماعمزنڭ شوندی قصور برلن یاراتلوندن دیسه‌لرده، مینمچه مونده‌ده‌اشکه اویرانما گانلکمزنڭ‌بیك کوب ضرری‌باردر. بو بزنڭ هرحرکته‌مزده کورله تورغان آورودرکه مطلق مونڭ دواسین تابوب بو بلادن قوتلوغه تییشدر.

بر آولده آچلغان مکتب بر سنه دوام‌ایته، ایکنچی سنه‌سنك بوتونلای تاشلانه، بر مکتب‌که کرگان شاگرد بریل اوقیده ایکنچی‌سنك چغوب بر اشکه توتونغان‌بوله، ایکنچی یلنی آنسنده تاشلی؛ بواشلر همه‌سی بزنڭ کوز آلدمزده هر کوننی کورنوب توره تورغان بر اشدر. تاغی بزده براش بار ـ همه کشی بیك زور اشله‌مکچی‌بوله، اگر اول اشدن اول تله‌گان قدر اوك زور اش چقمایچاغین بلسه حاضرتاشلی، تاغی بیك زور فائده کورنور توسلی بولغان‌اشکه توتونه، آنیده کوره‌ده آنیده تاشلی، اما آقرتنغنه اشلاب اوزون عمرده بر اساسلی نرسه چغارونی بز یاراتمیمزده تله‌میمزده ـ بزگه‌بولسه‌تیزبولسون، هم بیك فائده‌لی بولسون. بز بریل روسچه اوقوب اونویرستیت پراواسی آلارغه‌ترشامز، ایکی یل اوقوساق بر بر محکمه‌ده اون بش صوملق پیسر بولوب مله که بیك زور خدمت ایتکان کشی کبك بیك وقار برلن‌گنه حرکت‌ایته باشلی‌مز. مونه‌شول‌اشلرنڭ‌همه‌سین مین‌انقراض علامتلری دیب اویلیم. شول سببدن مین‌همه‌مزگه شول اشلرنی ره‌تلرگه تییش دیم هم آڭلاغان کشیلرگه فرض درجه‌سنك اوك دیم. اگرترقی ایتیك دیساك همه مزملت‌نڭ ایڭ کیره‌ کلی اشلرینه توتنیق، هم شوندی کشیلرگه یاردم ایتشیك. بارمز آڭلاغانلرمز برگه بریول برلن حرکت ایتیك، همه‌مزنڭ تلاگانمز بر، همه‌مزنڭ استاگانمز بردر. ترشیق آورلقلر، کوتاریك، برنرسه‌مزنیده قزغانمیق، مونه شوندن سوڭ مله، مله توسلی بولسه بولور. یوق ایسه چای‌یاننده ۋارینا ایله آزراق‌ایسروب ملت‌نڭ استقباللرین سویلاودن برنی چقمی. آغاچدن ییمش آلور اوچون آنی اورلقدن ساچوب هر کوننی نی قدر خدمت صرف قیلوب نیچه یل‌لر ترشقاندن سوڭغنه مقصودقه ایرشه‌لر. بزده شولای‌ایتیك؛ بو کون چاچوب ایرته‌گه آلمه جییارغه توبال کوتاروب چقمیق. هم‌آلماسی بولمسه آغاچنی بروب سوغوب‌بترمیك، تاغی خدمت صرف قیلورغه توتونیق؛ باره توره وقتی ییتکاچ آلماسیده بولور فائده‌ده بولور. بو کتابده یازلغان سوزلر تلاسه بیك آچی بولسون تلاسه بیك توچی بولسون مینم قلبمدن قایناب قایناب چقغان معنی‌لردر. اچیلرده کوز یاشی بتکاندن سوك، یغلی یغلی آریغاندن سوك، نی برلنك کوڭلنی تعبیر قیلورغه ممکن بولماغاچ کولکی برله تعبیر قیلنغان حقیقتلردر. همده اول کولگان عبارتلرنی چغارغه الگه‌ری بیك کوب یاشلر صرف قیلنغانغه، آلاری اوز عندمده توچیلرنددنه قیمتلی‌در. همده توچیلرنددنه تأثیرلی بولورغه تییشدر.

محمد عیاض

انشاء الله الرحمن

الله نصیب ایتسه شاهی محمد ایشموقایف نکاح مجلسینه
کرم قیلوگزنی اوتنه‌در چهارشنبه کون اویله‌دن چغوغه
اماساعت ایکیده نکاح اوقلور ۱۲نچی سنتابر ۱۸۰۰سنه

دیب تارالغان دعوة نامه موجبنچه شاهی محمد بایلرغه چهارشنبه کون نکاح مجلسینه خلق جیبله باشلاغان ایدی. شاهی محمد بایلرنڭ اوینده‌ده طوی یاراقلری، مجلس کیراکلری حاضرلنگان ایدی. مونه حضرتلر کورندی! المحمد حضرت، احمد شاه حضرت، ولی‌الله حضرت زکی حضرت، جمال موءذن، حکیم قاری، مردان صوفی، بر بری آرتلی بای اوینه تابه کیله‌لر ایدی. «تویلر مبارك بولسون، شاهی محمد!» «ئیبو، شولای بولسون ایندی» دیگان دعالر برلن حضرتلر اچکه کردیلر. آندنك آتلی کیلوب چغه، موندنك کیلوب چغه‌ایدی. کورنگانی برشاهی محمد بایلرغه کیلوب سلام بیروب «تویلر مبارك بولسون!» سوزلری برلن اچکه یوناله‌لر ایدی.

قوناقلر کیلوب بته یازغان ایدی، باری فخری قدا، شاهمردان ایشان برلن علی بایغنه قالغانلر ایدی. اوزاق‌اوتمادی قامچت بورکدن فخری قدا، ساوری‌چیتك ساوری‌کاوش، یاشل چاپان یاشل چالمه‌دن شاهمردان ایشانك بایاغی «تویلر مبارك بولسون!» نی ایتوب اچکه کروب کیتدیلر. پارتیمر آتلرده اوزاقلامینچه علی بایك کیلدی.

شاه محمد بایلرنڭ یورتلرندن آرتقان آت برلن‌گنه‌ده اورام بتونلای تولغان ایدی. قاپقه تونبك قارارغه کیلگان کشی‌نڭده ایسابی حسابی یوق ایدی. قدالر کیلوب بتکاچ ایشموقایف اوزیك اویگه کروب کیتدی.

اوچ قاتلی تاش اوینڭ همه ییرنده مجلس حاضرلنگان ایدی. شاهی محمد بای زالنی برقات کوزدن کیچردی، ایکی تابون حضرتلر، ایکی تابون قدالر برلن زال شعرم تولغان ایدی. عاستیننی، توبه‌ن اوی، چارلاقنی همه‌سنی قارادی، کوب کشیلر برلن‌ایسانلشدی، کوب کشیدن «تویلر مبارك بولسون» سوزنك ایشتدی، کیرا کلی کشیلر بتکان توسلی کورندی. هم درستیك بتکان ایدی، شاه محمد قاراب بترگاچ „حضرتلر اش تمام‌ایدی!“ دیدی.

محله

محله حضرتی احمدشاه ملاده تماغین قروب اهه‌هه دیب، سوك ایندی اوقیقمی؟ فخری آغای؟ دیدی . „فخری - ئیو حضرت‌اوقیسز ایندی، شاه محمدقزی آیصلونی مینم‌اوغلم بیکباوغه نکاح اوقیسز“ دیدی . فخری بای بوسوزلرنی ایتکانده بتون مجلس آقرتنغنه یلمایغان‌لر ایدی، شاه محمد : اون مڭ مهر همه‌سی‌تمام - دیدی. بوسوز سوڭندن حضرت شاهد فلان دیگان سوزلرنی صورامایئچه‌اوق، گویا آڭغارغه قزده کیاوده رضالقلرین باروب ایتکانلر کبك، شاهمردان ایشانغه کوزینڭ بر اوچی برلن قاراب باشین بوکدی . ایشان‌حضرت - اوزڭزاوقڭز، ملااحمد شاه‌اوزڭز!» دیگاچ‌احمد شاه حضرت‌طاغن‌براهنڭ اهه دیب الحمدلله دیب‌باشلادی، بیکلاگان برسوزنده‌قالدرمادی، قرآن عظیم‌دن (وان خفتم الا تعدلو) آیتن‌قالدرسه‌ده (مثنی وثلثا وربع)نی بیك سوزوب، سوزوب‌اوزینه بردرد برلن اوقودی - نکاحده بتدی .

فخری قدا برلن شاه‌محمد بایله‌حضرت‌لر تابوننده قوللرینه آقچه توتوب آلدی آرتلی ایلانوب چقدیلر . بیرگان‌صدقه‌لر شاه محمد بایڭ فخری قدانڭ یوزلرین قزارتورلق توگل ایدی - حضرتلرگه‌ایللی‌شر (!!) موئذنلر قاری‌لرغه‌ده ٢٥ سوم ایدی . مجلس باشلاندی ، قاشق تاریلکه‌قوزغالدی، بوتون اویده چقد چقد قاشق تاریلکه تاوشی ایدی . اوزاق اوتمادی بوموڭلی تاوشده بتدی . آقرون ، آقرون آشلر کیله باشلادی، کیلگان آش ساین شاهمردان ایشان یایسه حضرتلردین برسی طرفندن «بارك‌الله آشنی بیك زور حاضرلگان ایکانسز ملا شاه محمد» دیگان سوز اوزینه بر تورلی تاوش برلن ایتله ایدی. لکن بو سوز شاه محمد بایڭ‌ده فخری‌قدانڭ‌ده‌کوڭلینه الیکتریق توسلی تأثیر ایتوب ایکی‌قداده‌تیرلرینه سیماس درجه‌ده کیفلنه‌لر ایدی . حضرتلرده بلمی‌ایتمی‌لرله، ایندی! اوقوغان کشیگه همه‌سی بیلگلی، قدالرنك بوقدر کیفی کیلاسون‌بلمه‌سه‌لر یا که‌بتونلای ایتمسلر ایدی‌یایسه کیف تابه تورغان ایکنچی سوزتابورلر ایدی . مثلا برده بولماسه «ملا شاه محمد، اوزڭغه الله‌تعالی وتبارك یاش قزلر آلورغه یازسون آبصطاك ئلی‌سویلاب‌تورا ایدی،اهه‌هه‌یاخشی‌ایندی، طنچ‌لق‌برله طوررغه یازسون!“ دییرلر ایدی . مجلس‌بیك‌زورقورلغان‌ایدی. قزان آشلرینڭ همه‌تورلیسی بولدیغی شیکللی کاندیتر آشی‌برلنه دنیا تولغان‌ایدی. آش آرتندن‌آش کیلوب آخرنه شربت کیلدی. همه کشی بر برسینه قاراب یلمایشوب کسه‌لرین آقتاره باشلادیلر . بوتون مجلسلرده آقچه تاوشی‌قوبدی، شوطرشاطرایتکان کاغزطاوشی‌برلن. سیراك سوراك چلتراغان آلتون تاوشلری بوتون اوینی توتدی . اوزاقلامادی همه تاریلکه اووم ، اووم آقچه‌لر برلن خاتون قزیاغنه یوناله‌باشلادی، فاتحه‌دن سوك حضرتلر بایاغیچه قدالرنڭ تنینه تأثیرقیلورلق، آتاکورکادین زور ایتدروب قابارترلق سوزلر ایتوب چغوب کیتدیلر .

قوناقلر تارالوی بیك حضور بولدی . همه کشی اوز تانشی برله کولشه کولشه آیصلو برلن بیکباوغه محبت تلاب چغه‌لر ایدی . حضرتلردن آندی سوز ایشتلمی ایدی. آلار آنڭ اوزنینه «احسانلی کشی، احسانلی کشی» دیب کسه‌لرنده‌گی آقچه‌لرنی قاپشی قاپشی سویلاشوب چغه‌لر ایدی.

لکن ایشك آلدینه چقغاچ کیتارگه بولمادی، چونکه شاه محمد قدا قوچرلرغه اوچر تنگه آقچه برز بولقی، برریاولق اولشه ایدی . درست آنی الگاریراك اولاشوب بتررگه ممکن ایدی، شاه‌محمد بای، همه قوناق آلدنده آقچه قزغانماغانون کورساتور اوچون شولای ایتکان ایدی . اوزاق اوتمادی شاه محمد بای اشنی بتروب قوناقلر یانینه کیلدی. کوزلری اوت کبك اوینی، همه کشینڭ یوزینه قارغانه «مونه آبزاڭ نی اشلی!» دیگان توسلی ایتدروب قاری ایدی. شاه محمدنڭ بواشیك تبریکسز قالمدی، ایشان حضرت «همتڭگه رحمت! ملاشاه‌محمد!» دیدی. شاه محمد اهه‌هه دیب حضرت‌نڭ نی ایتکانین آڭلامینچه « شولای بولسون‌ایندی، حضرت شولای!» دیدی . آقرتنلاب قوناقلر تاراله باشلادی . قوناقلر آراسندن، بایلق نی‌اشلته!! قورچاق توبینه نی قدر راصخود!! ایکی یاقدین قرق ملڭ ،کشی اوز قزن بیرگانده‌ده آلای راصخود توته آلمی ، ای بایلق یاخشی نرسه سوڭ» دیگان سوزلر ایشتله‌ایدی. امان یاربم، قرق ملڭ تنگه ! قورچاق توبینه‌قرق‌ملڭ تنگه؟! کم ایتوب کم اوشانر بوسوزگه؟! لکن اشانسڭ اوشانماسانگده بو قورچاق توبی ایدی ! هم چقغان راصخودده قرق‌ملڭ‌ایدی. سزبو اشلرنی‌اوچون؟ نیك‌قورچاق توبینه‌قرق‌ملڭ ؟! بوایشدن‌کم‌گه فائده بولدی ؟ ئلله‌عموم‌ملة که بربر فائده‌بارمی؟ نیك‌بولای ایتکانلر دیبورسز؟ ! من‌تاغی بوتوی‌قورچاق توبی‌ایدی، چقغان راسخود قرق ملڭ‌ایدی، دین باشقه جواب بلمیم . قرق ملڭ !! قرق‌ملڭ !! برفائده‌سز قرق ملڭ !! دیسزمی؟ بز الگاری اوزمزگه کیف کیلوردی پیرلردن قرق ملڭ‌لرنی قزغانمی ایدك. (بوتوی اوزی زور دلیل)

کوبمی راصخود چقسه‌ده چقدی توی اوتدی، شاه محمدبای برلن فخری‌ده چیتده « مونه آقچه‌نی قزغانمیلر قورچاق توبینه قرق ملڭ! توتقانلر» دیگان زور یادکار قالدردیلر. لکن اوزاق‌اوتمادی بوسوز آلارنی ماقتاراوچون بولماینچه یامانلر اوچون ایتله باشلادی. سوکلو اوقوچی بلکه بواشکه عجب‌که‌ده قالور، حقیده بار. لکن هرنه‌ایسه بواش محررنڭ اوز خیالی توگلدر واقعه‌در. هم عجبلکنده‌ده عیبلی محرر توگل ، بلکه واقعه‌نڭ اوزی ، همده سزنڭ بواشکه یکرمنچی عصر کوزی برلن قاراوگزدر. بزنڭ اشلرمز آراسنده اون توقزنچی عصرده اشلانگان اشنڭ یکرمنچی عصرده کولکی بولوی ایس کیته تورغان بر اش‌توگل‌در، بزنڭ همه اشمز شولای، اون سیکزنچی عصرده اشلاگانمز اون توقزنچی

عصرده

عصرده کولکی گه قالمش، اون توقزنچی عصرده غی اشمز یگرمنچی عصرده، یگرمنچی عصرده گی اشلرمزده یگرمی برنچی عصر کشیلرینه کولکی بولوینده ده شبهم یرقدر.

هرنه بولسه بولدی توی بتدی. کوب وقت اوتمادی الگی شاه محمد بایده فخری قداده بایاغی قرق مگنی ایکنچی مرتبه کوره آلماینچه، درستیگنه کیرا کلرینه توتارغاده تابه آلماینچه وفات بولدیلر. سز ایندی نیگه اول قدر اوز خاللرین بلماینچه کیلاچکلرینی اویلاماینچه قیلنغانلر دیرسز. اشلاگان اشلرمزنڭ نی اوچون؟ نیك؟ ایکانلکن بلماینچه قیلو بز بلغارلرنڭ ایسکیدن قالغان طبیعتیدر. اگر بو طبیعت بزده بولمسه ایدی بلمیم بز حاضر نیندی ملة بولور ایدك ایکان؟. بابایلرنڭ «اوتکان اشکه صلواة» دیگان سوزلری برلن کوگلمزنی جواتیق ده اشمزگه طوتنیق! اون توقزنچی عصرده بر قورچاق توی قرق منك بولدیغی شیکللی، جانلی قورچاقلر توییده قرق مڭ برلن قالماینچه سیکسان مڭگه بیك یش یته ایدی. زمانه‌سینه کوره عادتی، عادتینه کوره کشیسی، کشیسنه کوره عقلی اوبی کوراسون ایندی. یوق ایسه بزنڭ زمانده اول قرق مڭ لر (!!) سکسان مڭ لر (!!) قورچاق توینه توتارغه توگل، اوزمز اوچون ایڭ کراکلی، ملتمزنڭ جانی دیبور درجه ده بولغان مدرسه لر مکتب لر صالور اوچونده یوقدر.

یللر اوته بارا خلق آراسنده موده اوزگاردی، بابلرمزنڭ قامچات بورکلری کچرایدی، بیکه لرمزنڭ آق قالفاقلری قسقردی، اما راسخود کوندن کون آرتا ایدی، موده کیرا کلرینده بلمیم ساعتی ساین اوزگاره ایدی. سز اول وقتده علمالر نی اشلی ایدی؟ خلقغه بو اشلرنڭ یاراماوین بولای قیلنساق کیلاچکده ملتمزنڭ بتو احتمالین سویلاب، موندی اشلردین طیبلورغه وعظ قیلمی لر ایدی می؟ دیرسز. مین اینکان ایدم لاسه، فخری برلن شاه محمدکه وآنڭ توسلی لرگه «بارك الله همتڭگه» دیلر ایدی دیب. لکن اوزاق اوتماینچه علماء آراسنده ایکنچی مسئله چقدی ـ دین مسئله سی. اولده بزنڭ بلغار یورتنده یاستو (یسیغ) نمازی فرضمی توگلمی؟ وقت کره‌می یوقمی؟ مسئله سی ایدی. بتون بلغار علمأسی شونڭ برلن مشغول بولدیلر. هیچ بر مجلسده شول مسئله چقمی قالمادی، همده هر پوچماقدین لانسلم، لم لایجوز، ممنوع دیگان سوزلر ایشتلگان کبی، افیونلی باشدن عقلی ونقلی دلیللرده آغوب غنه تورا ایدی. بو مسئله کوندن کون خلق آراسنده جییله ایدی. کوندن کون ایکی طرفنڭده سوزلرگه سوزلری کوبه‌یه ایدی.

نهایت هر مجلس صالاده قازنه جیینی حالن آلدی، یومشاغراق کشیلر هیچ بر مجلسدن باشلرین آورترماینچه چغا آلمیلر ایدی. بر ملا بر کوننی بر طرفده بولسه ایکنچی کوننی

ایکنچی طرفده بوله ایدی . آلای بولسه‌ده بر مسلکسز سببسز توگل ایدی . واق صالغان کوننی یاستو تیبش توگل‌یاغنده، افیون صالغان کوننی مطلقا کیره‌ك ، حتی کیره‌ك توگل دیگان کشیلرنی تکفیر قیله‌ایدی، یا بالعکس ایدی. شاه‌محمد برلن فخری بولمه‌سه‌لرده آلارتوسلی‌لر تاغی بار ایدی . آلار علمائلر آراسنده چقغان بو ایکنچی قورچاق تویینه بیك کیفلری‌کیله ایدی . راسخود قورچاق توی توسلی‌اوك توگل، قزغی همان قزق. شونڭ اوچون بو بایغورالر بیك یش مجلسلر پاصیلر هم صازلی کولده چقغان باقه‌لر تاوشینه اوخشاشلی ملالرنڭ قچقرشلرین نزاعلرین بیك کیفلنوب، قرون وسطی پادشاه‌لرینڭ جاریه‌لری یرلاغنده‌گی‌کبی، باشلرین سلکه سلکه طثلاب توره‌لر ایدی . نهایت بواش بیك زور ایدی . بلکه موثغارغه توتلغان راسخودلرده قورچاق تویندن کیم بولماغاندر. علماءلر آراسنده نزاع قوبدی دشمانلق آرتدی، هر طرف رساله‌لر یازدیلر هم ایکی یاقده اوزلرینڭ حق، تگی‌لرنکی خطائ دیب‌کنه قالمایـنچه، کفرگه ایمانغه باروب جیتدیلر . سز تاغی بوتاوشلر، بونزاعلر ، بو راسخودلردن عمومگه نی فائده کیلدی دیسزمی؟ تاغی شول سوءالگزنی کیتردگز. ایتدم توگل‌می‌سوك بز آندی اشلرمزده عموم ملت فائده‌سن ، یا که باشقه بر فائده‌نی کوزاتمی‌بز،اول‌بزنڭ بابایلرنڭ‌ایسکی عادتی دیدم ایچ. تاغی نی‌کیراك ایندی .

بو وقت‌لرده خلق آراسنده مسجد بنائ‌قیلنه‌باشلاغان مدرسه‌لر آچولوب درس ایتله، سبق اوقله‌باشلاغان‌ایدی . لکن مدرسه‌لرمز مکتب‌لرمزده نی‌اوچون؟ نیك؟ اوقولدیغی اعتبارغه آلنمدیغی‌اوچون، شاکردلرمزنڭ‌عمری‌نڭ کوبسی‌اوزلرینه‌کیره‌کماس نرسه‌لراوقوبرلن ئه‌رم‌بوله‌ایدی. ملةنڭ رفاه حالی‌اوچون ایڭ لازم بولغان اخلاق، حسن معامله‌گه هیچ اهمیت بیرلمدگی‌اوچون، شاکردلرمز بر ملةنڭ‌باشچی‌سی بولو توگل، حقیقة براش که‌یارامی‌تورغان کشی‌بولوب چغالرایدی. بوکشیلراوزلرینڭ تربیه‌لری‌جیتما گاننی بلماوبرلن‌گنه قالمایـنچه، مدرسه‌لرمکتب‌لرده‌ده تربیه‌قیلغان‌بولوب ، ملت‌نڭ بالالرین‌کشیلك‌دین محروم‌قیله‌لرایدی. شول‌کشیلرزهری‌برلن ملةمزنڭ کوب‌کشیلری بوتون نرسه‌حقنده یالغان‌اوی‌برلن توروب، دنیاوآخرةکه‌اوزلرینه‌برتورلی نظرقیلوب، حتی‌اولوبده کیته‌لرایدی. هروقت درست‌ایتودن یاخشی‌اش‌یوق. بوملالرحقنده‌درست‌ایترگه‌کیره‌ك. یوزدن‌توقسان‌بیشی‌مین‌ایتکانچه‌کشیلر بولسه‌ده، برنی‌قدرانسانلر، زمانه‌سینه یارارلق‌توغری‌فکرلی کشیلرده بولغانلر . لکن‌بونلر بیك آز اولدقلرندینمی، یایسه‌اوزفکرلرین سویلارگه باطرچیلقلری بولماویندن‌می، خلق آراسنده کیره‌گی قدر اوزفکرلرین تاراته آلماغانلر. کسب بووقتده زمانه‌سینه کوره یاری

ایدی

ایدی. بو توغروده علمائلر نی قدر « الله رزاق، صدقه بیررگه کیره‌ك. کسب برلن تابارمن دیمه کافر بولرسون » کبك کسبدن اخلاص قایتاره تورغان سوزلرنی „کتاب‌ایته“ دیب یاڭغلش خلقغه‌سویلسه‌لرده، بابایلرمز دین‌قالغان‌ساتوایتو، آلش‌بیرش‌ایتونی بتره‌آلماغانلر ایدی. شونڭ اوچون بلغارساتوچیلری آزیانڭ همه طرفلرینه کیتوب‌کیتوب زور ساتولر ایته‌لر ایدی.

لکن بونلرنڭ ساتولرینڭ فائده‌لی‌بولوی‌نی‌اوچون؟ نیك؟ ایکانلکن‌بلوب‌اش یرتودن توگل‌ایدی‌بلکه آسیاخلقی برلن‌قاتشوب‌ساتوایترگه‌کشی‌بولماودن،هم‌وطنده‌اشلرمزروسلرنڭ‌اسارة تحتنده‌ایزولوب‌یاتولری‌سببندین، آنده‌ی‌اشلرنی‌اشلاوبیك‌آزغنه‌سینڭ کوچندین‌کیلوندن‌ایدی.

هنرده زمانینه کوره یارارلق درجه‌ده ایدی. حتی بلغارلر طرفندن نی قدر زاۋودلر فابریکالرده آچلمش ایدی، هم بوفابریکالر زاۋودلر روس فابریکالرندن کیم اشلامی‌لر ایدی. ایسگن‌ایگو آشلق ساچو مال آسراو، زمانینه کوره یاری ایدی. یعنی بواشلرنی اشلاوده آلغه کیتکان بولماسه‌لرده، روسلرغه قاراغانده آرتقه‌ده قالماغانلر ایدی. زمانه اوته‌باره خلق آراسنده تبدل‌لرکورنه باشلادی. روسلرنڭ یاڭغی نظام برلن آچلغان‌مکتبلری‌بالالرنی ایکنچی تورلی فکر برلن تربیه قیله باشلادیلر. هم اوزاق اوتمادی روسلرده هر صنفنڭ اوزینه کوره مکتب‌لر تأسیس ایتلدی. روس‌ملتینه ایکنچی روح بیرلدی، روس دیگان عنوان مقدس سایله باشلادی. اوزاقلامادی هراشده یاڭغی فکرلی یاڭغی‌معلوماتلی‌روسلر میدانغه چقدی. بولار کیراك تجارتده، کیراك باشقه کسبلرده اوزلرینه کیراکلی علمنی بلدکلری اوچون، بلغارلرنڭ کسبلرینه بیك زور ضرر ایتدیلر.

چونکه بولار اوزلرینڭ اشلرینڭ نیك؟ نی اوچون؟ ایکانین بلوب اشلیلر ایدی. اما بزنڭ مدرسه‌لرمز همان‌شول‌ایدی. فکرمز همان شول ایدی. دنیاغه نظرمز همان‌شول ایدی!!!

روسلرنڭ بواشلرین کوروب آلار آرتندین باره باشلامادق. بلکه بابالارمز عادتین یوغاتمیق دیب کیرا کماس عادتلرمزگه چورمالوب یاتدق. علمألرمز بعض‌لرمزنڭ روسلردن عبرت آلوب اوزلرینه کیرا کلی فن تحصیل قیلولرین کوروب، یا که حکومت مکتبلرنده اوقولوین‌بلوب „زمانه‌بوزلدی. بواشلرهمه‌سی آخر زمان‌علامتی!“ دیوب قچقرا باشلادیلر. هم بوسوزلرنڭ همه‌سنده دین‌اسمندن‌ایتدکلرندن، خلق‌مزنڭ بیك‌کوبسی بواشلرگه، یعنی حکومت مکتبلرنده تحصیل‌قیلولرینه، دینگه مخالف اش‌دیوب‌قارالوینه سبب بولدیلر. اوزاق اوتمادی بلغارلراوچون روس‌چه تحصیل قیلورغه مکتبلر آچلدی. خلقده‌تاغی یاڭغی فکرلر یوری‌باشلادی. شهرخلقی آول خلقی علمأسی نادانی موڭارغه قارشی کیلدیلر. همه مجلس‌ده تاوش همه مجلس‌ده شونڭ حقنده نزاع‌ایدی، خلق آراسنده تاغی دین مسئله‌سی چقدی. علمأ

آراسنده دين نقطهٔ نظرندن روسچه اوقو حرام مى، مكروه مى. ئلله مباحمى مسئله‌سى اوچنچى قورچاق تويى بولدى. بو مكتبلرده نى اوقولغانون بلماينچه بعضسينڭ آوزندن حرام، بعضسينڭ آوزندن كفر ديگان سوزلر چاتقه كبى أوچه ايدى (علمألر آراسنك مباح حتى فرض ديگانلريك بار ايدى) شول خصوصك خلق آراسنك يالغان خبرلر تاراله باشلادى. كچكنه بر سوز مسافه يراقلانغان ساين اوسه اوسه قوت اوچقچ بوله ايدى. مكتبلرده دين اوقوته‌لر، همه كشى گه روسچه اوقو لازم بولاچاق ايمش، مدرسه‌لر، يابلاچاق! مسجدلر يابله‌چق! بالالرنى كوچلاب آلوب روسچه اوقوته‌چق لر!!! فلان‌شهرده بركشينڭ اوغلى روسچه اوقوغان ايكان! . . . . فلان ملاغه كيلگان روسك سزنڭ دين‌نى بزنڭ دين‌نى بار بر بيت‌ديگان‌دى، امان‌يارب، بونى قورقنچ خبرلر؟!! مونه ئلى كورشى‌خاتونى‌ده قوناقغه بارغان ييرندن بالالرنى تيياب كيتكاننى ايشتوب قايتقان!! علاوى ايشانك آخرى ياخشى‌بولماسدى! همه اويك كوزياشى، همه‌اويك خسرة! ... شهرلرده خلق ساتو ايتو كسب ايتونى‌تاشلادى، سالا خلقى شهرلرنى‌اشلر ايكان‌ديب‌هر كون خبر كوته‌لر؛ هر كون خبر آله‌لر. امان ياربم! تاغين قاره خبرلر!!! برسالدات خدمت‌دن‌قايتقان، باياری بركنيغه كورستكان‌دى آنك بر وقت همه‌خلق بردينك بولور ديب يازلغان‌دى. آخر زمان! آخر زمان!!!

شهرلرده مسجدلرگه جييله باشلاديلر. سالالرده جييون ياساديلر „پراشينيه بيريك! پراشينيه! پادشاهنڭ‌اوزينه‌بيريك، آس‌كيس‌بز اوز دينمزنى تاشلاميمز! پريغۋور، ديپوتات، پيتربورغ!“ همه كشينڭ آوزنك قاينى‌ايدى. اوزاقلاماديلر روسيه‌ده بولغان‌هرمحكمه‌كه (ۋولستنى سوددين سينادغه قدر) پراشينيه ياودره باشلاديلر. همه ييرده بر تاوش، همه ييرده بر سوز ايدى. „آس، كيس‌اوز دينمزنى‌تاشلاميمز!“ هر پراشينيه‌ده يازلغان ايدى. حكومت بو اشكه عجبكه قالدى. خلق آراسندن بو قتنه‌نى بتررگه كشى جيباروب حكومتڭ هيچ بر آندى فكرى يوقلغنى بيان قيلدردى. خلقك ايكنچى تاوش چقدى، روسچه اوقولماسون! دينمزنى تاشلاميمز! آس كيس! يا ڠيدن پراشينيه! يا ڠيدن ديپوتات! حكومت تاغى روسچه اوقوغان كشى‌اوقى، اوقومغان‌غه كوچلاويوق! اولك سزگه‌فائك اوچون، اشگز كونگز روس برلن بولغاچ روسچه بلو كيره‌ك ايچ ديب خلقنى يومشارتدى.

اوزاق اوتمادى تاغى خبرلر. امان ربم! تاغى نيندى قورقنچلى خبرلر!

فلان آولده چيركاو سالورغه پريغۋور سوراغان! فلان آولده اوچيتل سالورغه، فلان آولغه اوچيلشچه سالنغان! تاغى كوز ياشلرى! تاغى آهلر!... تاغى‌خسرتلر! حتى ميچ باشنده‌غى قارتلر قارچقلرده بو خبرنى ايشتدى. آلارده قايغردى. هجرة! هجرة!

موندن

موندن کیتو ! مونده نیچك تورورغه کیره‌ك !؟!... آس کیس دینمزنی تاشلامیمز ! آندنده پریغۋورموندینك پریغۋور، یاگغیدن پراشینیه ! یاگغیدن فتنه!!... همه خلق نیشلرن بلماینچه ایبیرلر ساته یولغه حاضرلنه باشلادی. آندن برسی کیتارگه پلان یازوب چغاره، موندن برسی مدینه‌ده‌گی بولماغان عبدالله شیخ اسمینه حاضر کوچو فرض ایکانلگن یازوب تاراته. تگندن برسی استانبولدن تورمشنڭ جگللکین، سلطان طرفندن فلان نرسه بیرله فلان نرسه بیرله دیوب اوزندن اورده‌ك اوچره ایدی. آنده برمجنون توش کورگان ! ایکنچی ییرده برقارچق اولگان وقتنده اوغلینه قولی برلن قبله طرفینه ایزه‌گان !!!... همه‌سی کیتارگه دلیل ایدی. علمألرنڭ بعضسی، قایسی روس مکتلبرنده تحصیل قیلغان کشیلر هیچ قورقو یوقلغن، هیچ بر وقت دینگه‌تیبلمایچاگن، سویلاب خلقغه نصیحت بیرسه‌لرده، ایکنچی کشیلر طرفندن بو سوزلر کوگل قارالودن‌غنه سویلانگانلگنی روایت قیلنه‌در ایدی. نهایت خلقنڭ بیك کوبسی یولغه حاضرلندی. مالارین توارلرین ساتدیلر، جهازلرین اسبابلرین تاراتدیلر، اووم اووم کشی سفرگه کیته باشلادی ـ هجرة قیله‌باشلادی. آوللرده کوزیاشلری برلن قیامت قوبقان کبی قایسی‌توغانن، قایسی‌بالاسین، قایسی کشی آتاسین اوزاتاایدی. هر کوننی کیتوچی، هرکوننی کوزیاشی، هرکوننی آیرلولر هر کوننی موگلو موگلو یر تاوشلری، مسجدلرده تکبیر تاوشلری قیامت کونی کبك کورنه ایدی. قایه‌باره‌لر ؟!... قایه‌کیته‌لر ؟!... نیك کیته‌لر ؟!... بومشقتلرنی نیك کوره‌لر ؟ دیورسز. بولارغه بو مشقتلرنی کوتاروحتی قلبکه بر راحتلك‌ده بیره‌ایدی. همه‌سی دین‌اوچون دنیاتاشلاودیوب بیك شادلنوب ایته‌لر ایدی. حکومت بولارنڭ بواشلرینه قارشی‌کیلمادی، بولدره آلغان قدر کشی‌لر جیباروب وعظ ایتدردی، لکن فتنه کوندن کون زور ایدی. کوندن کون خلق آراسنك تورلی خبرلر تارالدی، کوچوچیلرنڭ سانی کوندن کون آرتدی. روسیه‌نڭ همه طرفنده برخبر، همه ییرنده‌برفتنه‌ایدی. کوچوچیلر کوچدیلر، مونك‌قالغانلرده‌ایبیرلرین ساتوب کیتارگه‌حاضرلنه‌باشلادیلر. همه‌کشی کیتکانلرنڭ حالندن اینتگوب خبر کوته‌لر ایدی. مونه خطلر ! مونه خبرلر ! ایزگی ییردن ایزگی خبردر؟ !. ایزگی خبر ! ایزگی !

کیتکانلرنڭ‌قایسی دربندده، قایسی‌باطومك قایسسی سیڤ‌استوپول، آدیسده قایسسی باقوده فقیرلکك محتاجلکك قایه بارورغه بلماینچه قالغانلر.

کیتارگه‌ده آقچه یوق ! قایترغه‌ده آقچه یوق ! قایه بارسونلر بو بیچاره‌لر ؟ ! نیشلاسونلر ؟!! بونلرغه نی عقل ؟! ! ییرلرینه قایتسونلرمی ؟ ییرلری قایه ؟ آنده قایتوب نیشلاسونار ؟ آت یوق جیگارگه تون یوق کییارگه !

اوی یوق کررگه، ییریوق سوررگه، نی اشلاسونلر؟!؟!...

بولاری بولای، ایکنچیلری نیچك؟ چن مهاجرلر نیچك؟... ترکیه‌گه چقوب قالا آلغانلر دین‌ده شول خبر!

استانبولغه چقغاچ ایك اول قرانتین! قرانتین! اول نیتکان قرانتین؟!! موندن دین‌او چون کوچه تورغان کشیلرگه!!!... بزکوچوچیلر بزگه قرانتین کیراکماس، بز دین‌او چون کوچه‌مز! بزگه ییر بیرگز! آت بیرگز! اوگوز بیرگز! (قایسیلر حتی یمش باقچه‌سی بیرگز دیبده یازغان ایدی) سوزلری برلن ترك دوقتورلرینه عذرلر! پراشینیه‌لر بیرگانلر. بر آی‌دین سوڭ قرانتینده بتکان بولارنکڭ آقچه‌لری بتکان، ایندی نی اشلاسونلر سوڭ؟! بولارغه‌ییر قایه؟ باقچه‌قایه؟ آتلر قایه؟ اوگزلر قایه؟ تگی یازوده‌همه‌سی یازلغان ایدی. چینو نیك بولورغه تلاگان کشیلرگه کرب اوقسه‌لر اوقوغان‌اوچون ژالونیه‌ده بیرله دیب یازلغان‌ایدی‌ایچ!!!! همه‌سی درست توگلمنی؟!! همه‌سی یالغانمی؟!! تاغی ئلی آنڭ اوستینه ترکلر مونده نیك کوچه‌سز دیب جوداته‌لر؟ دین اوچون آنده روسچه اوقوته باشلادیلر! ئلله نیندی بزگه کیراکمگان نرسه‌لر اوقوته‌لر دیگاچده، برده قزغانمایچه شارقلداشوب کوله‌لر. تاغی مسقل‌ایتوب اوستینه‌سز دین‌او چون توگل، بلکه‌نادانلق‌اوچون‌مونه کیلگانسز دیلر

قایسی‌لری قارنداشلر سز بزگه فائده‌ایتارگه‌دیوب چقساگز کسب‌ایتگز! مونه سزگه کوتاهیه ولایتندن ییر! (کوتاهیه اناطولیده برشهر!) سزگه حاضرلب قویغان باقچه‌لر یوق! ایك‌یاخشی‌سی روسیه‌گه‌یا گغیدن‌قایتگز، اوزکسبگز برلن‌تورا‌باشلاگز، دینگزگه برکشیده‌تیماس. روسچه‌اوقتو سزگه‌ضرر توگل‌اول! اوقوتسه‌لر بیك‌اوقوگز! اوقوتماسه‌لرده اوقورغه ترشگز! اگر سز بزگه بزنی اوقوتمیلر دیوب کیلسه‌گز ایدی، بزسزنی قزغانر ایدك، سز بزنی‌اوقوته‌لر دیوب مونده‌اسلام‌دیننده‌فرض بولغان‌علمدن قاچوب کیله‌سز! اوزگز مهاجر فی سبیل الله دیسز. بو هجرت توگل بو، نادانلق‌غنه" دیوب وعظ ایته‌لر ایدی. بو وعظلر روسیه‌ده وقته‌بولسه ایدی بلکه تگلاغان‌بولورلر ایدی. خیر، روسیه‌ده‌ده مونڈی وعظلرنی ایشتکانلر ایدیك آلارنی کوگل قارالغاندن‌غنه ایتکان کشیلر سوزینه باغشلاغانلر ایدی.

درستی بونلرنی قوترتقان کشیلرنڭ کوڭللری قارالغان‌ایکان!!!... تاتار عقلی آرتندن‌یوری‌دیلر بیك‌درست‌سوز. بولارده‌حاضر همه‌سی هجرت‌توگل، اوزییرلرینه تروفرض‌ایکانلکن بلدیلر - اما صوگغراق!

مونك

مونده قالغان قرنداش قبیله‌سی بایراغی، بر آیاغینه کاوش بر آیاغینه ترك باتینکه‌سی کییوب بولسه‌ده قایتدیلر!

اما فقیرلر مڭگی غربتده، مڭگی فقیرلکده قالدیلر، توغان ییرین قرنداش قبیله‌سن برکورر اوچون زار یغلاب فقیرلکده اولوب بتدیلر.

مونده قالغانلریده ایبیرلرین ساتوب، مال توارلرین تاراتوب کیتارگه حاضرلندکلرندن، آلرغه‌ده الگارگی دولتنی جییو، الگارگی مالینی قایتارو بیك جگگل بولمادی. نه ایسه بونلر اوز ییرلرندن قوزغالمادقلرندن، یللرده یخشی کیلو سببلی آقرتونغنه ایسکیچه توره باشلادیلر. آلای بولسه‌ده بو فتنه هر کشینڭ کوڭلنده بر جراحت قالدرغانغه بیك اوزاق یللر اونتلمادی. تاغی آقرتونغنه ایسکیچه توره باشلادیلر. یا ڭغی اش یوق ایدی گرچه قزانده مطبعه‌لر بولوب هرلسانده کتاب باسدررغه، ادبیات نشر ایترگه رخصت بولسه‌ده، دین کتابلرینه باشقه، سیف‌الملك، یوسف کتابی، وباشقه، کشیگه نه دنیاسینه نه آخرتینه فائده بیرمی تورغان کتابلر باسلسه‌ده، کیره‌کلی فن کتابلری، ادبی حکایه‌لر، ملی تیاتر اوینلری هیچ کوزگه باشقه کورنمی‌ایدی. خلق‌ده!„الحمدلله‌تنچلق“ دیب یاتقان یاغی‌برلن یاته ایدی. مونه تاغی یا ڭغی‌خبرلر! یا ڭغی‌اوقوتو چقغان‌دی! اصول جدیدمی‌دی؟... اصول یزیدمی... دی؟ ایسکی کتابلرنی اوقوتمیلردی!... اوزلری کتاب چغاره‌لردی!!! ای ربم! تاغی نیندی اشلر! ایت اوزندین قورتلی دیلر؛ بیك درست؛ اوز آرامزدین چقغان بیت! اول نیندی اش اول! بولای اوقتو یارامی دیب ایته‌لردی! ابجدنی بتوننی قالدرغانلردی!... ایجك‌ده اوقوتمیلردی!... آق‌قوش بالاسی‌توسلی! „طی‌سنته طی سنته“ دیب صایراب توروچی بالالر بولمسه مدرسه‌لرده مکتبلرده نی یم بولور؟! بلمیم ایندی بلمیم؟ آخر زمان بیگره‌ك یاقین‌در آخرسی، برسی بته ایکنچیسی کیلوب چغه! مونی کم‌اویلاغان ایدی؟!...! یاشیحم مدد! یا شیحم مدد!... علمألر نی قاریلر؟! نیك خلقغه سویلمیلر! بونیندی اش بو! ئلی برکتابده (لا) نی قالدرغانلردی!... اورسقه تارتو شول ایندی! اورسقه! علمألر آراسنده تاغی تاوش! تاغی نزاع! بولای اوقوتو یاریمی یوقمی؟! البته یارامی!... بولای‌اوقوتلسه بتون کشی یازو تانور، بتون کشی اوقی بلر، ترکی تلنده کیره‌کلی کتابلر بولسه اوقوغان کشی همه‌سی ملادن سورامایچه اوز حاجتین بلور! آندن آری ملالرغه نی قالا؟!! نی سویله‌سه آنی درست سویلرگه کیره‌ك! ئلی‌حاضر ملالر „آی آحمق کتابده شولای ایتکان!“ دیسه‌لر بتون مجلس آوزین آچالمی‌ایدی. ایندی بتدی! علمأغه قدر بتدی!... همه کشی اوقوغاچ همه کشی بلگاچ اول نیگه یاری؟! آخر زمان‌علامتی! آخر زمان!!... تاوشی هر

ییرده ایشتله ایدی. بو واقعه اولـگیلرگه قاراغانده زور بولدی. چونـکه بو اوز آرامزدن چقغانغه کوره بیك کوب کشی بولای اوقوتونی یاراتماسه‌لرده یاراتوچیلرده بیك کوب‌ایدی. اوزاق اوتمادی شهرلرده اصول جدید مکتبلری آچله‌باشلادی، علمأ آراسنده سوز کوبایدی. گاره خلق‌ده آرشنك‌پوتی‌نیچه‌تین؟ تیری بهاسی‌قیمتمی؟ اورنینه اصول‌جدید نیشلی ئلی؟ فلان حضرت آلارنی بیك سوکـگان دیب ایته‌لر، درستمی؟ سوزلری ایشتله باشلادی. خلق آراسنده دورتنچی قورچاق توی‌اولـگی‌لردن‌ده کیم بولمادی. قورچاق اویناوچی‌صاقاللی بـالالر(بایلر) تاغی بو اشکه قاتشدیلر. هرکشی اوزینه بـر تـورلی سوزسویلی ایدی. تاغی بخت‌سزلـکـکه قارشی گازیته‌ده شونی یازه باشلادی. خلق آراسنده تاغی «گاجیتچی نی یازه؟ بیك‌ماقتیمی‌ایندی‌اصول جدیدنی؟» سوزلری‌ایشتله‌باشلادی. علمأ آراسنده تاغی نزاع!... تاغی قچقرش!... کافر! کافر!!! اصول جدید حرام! گاجیتچی‌گه اوشانرغه‌یارامی، اول نی بله؟ فلان ایشان ئلی بر اصول جدید کشی‌سین پاراخودده کورگان‌دی، ییر توگاره‌ك دیب ایته‌در دی، آ گغارغه‌ایندی کم‌اشانسون؟!.. برسن برسی رد قیلوب کتابلر چغا باشلادی. همه‌سی دین‌گه تطبیق قیلغان بولـ ب نه دینینی بلماینچه، نه اصول جدیدنی دین عبارة ایکانلـگین بلماینچه رساله‌لر یازه باشـلادیلر. طبیعه‌ده بر قاعده بار بریا گغی اش چقسه اول مـطلقا اوسه، شول قاعده‌نڭ درستلـکنـ‌نمی اصول جدید کوندن کون آلغه باره ایدی. بو اشلرگه قاراغانده بر وقت‌نی بتون خلق آراسنده شولای نظام برله اوقلو تاراتلوب بزنڭ بلغارملتی‌ده باشقه ملة توسلی بولوامیدین اویلاتوده ایدی. لکن بزنڭ‌بختسزلـکـگه‌قارشی بولار آراسنده‌ده تورلی‌نزاع‌لر چقدی؛ ملی‌فائده‌دن بیتار شخصی فائده‌لر قاره‌له باشلاندی. تورلیچه طریق‌لرگه بولنه باشلادی. هرکشی‌اوزی بلـگانچه، درستن‌ایتسام، اوزی بلمگانچه مکتب‌اوچون‌کتابلر چغاره باشـلادی. بوکتابلرنی اوز مکتبنده هم یقینلرینڭ مـکتبنده اوقوتدره باشلادیلر. بوکتابلر کوبسی اصول تعلیم‌گه‌موافق بولمغانغه، اصول جدید اسمینه بدنام بیره باشلادیلر. قزانـده، اوزینبورعـده، ترویسـقی‌ده، اوفاده، چیستاپولده، قـارغالیده، سیمی پولاتده حتی استرخانده‌ده اصول‌جدید مکتبلری آچلدی. قریه‌لرده‌ده مکتبلر کورنه باشلادی. یا گغی اوقوتو همه ییرده آقرتن‌غنه تـاراله باشـلادی. هر نـه قدر اوقتولر تورلیچه بولسه‌ده، هم اصـول تعلیم‌گه موافق‌بولماسه‌ده، اولـگی نوح زماندن قالغان اصول‌غه قاراغانده فائدهلـکنده شبهه یوق ایدی. همه ییرلرده معلم‌لر کیره‌ك بوله باشلادی. خلق‌ده «اوقو اوقتو» سوزلری یش، یش سویلنه باشلاندی. معلمـلر اوچون دار المعلمین کیره‌کللـگی وایسکی مدرسه‌لرنـڭ اشکه یاراماوی‌ده، آچق فـکرلی کشیلر آراسنده قات، قات سویله‌نه باشلادی. خلق آراسنده

«حمیة»

«حمیة» «انسانیة» دیگان سوزلر ایشتله‌باشلادی. ترجمان غزیته‌سینڭ هر نومرنده معارف، وترقی ملة اوچون چاره‌لار ازله‌و لازم ایدیکی، معارفسز ملة جانسز کشی کبی اولدیغی آچق آچق ایتدروب، قای وقت بیك آچی، قای وقت تچی عباره‌لر برلن مقاله‌لر کورنه باشلادی. مکتبلرگه معلملر حاضرلاو لازم اولدیغندن آنڭ مونڭ اصول کورگان کشیلردین کوبره‌ك بیرده „اصول“ دیگان سوزنی ایشتکان کشی‌لردن معلم‌لکگه اویرانه باشلادیلر. بو اشلرده‌ده بایلرنڭ بیك زور قاتشی بولدی. بیك کوبسی موڭغاردن قورچاق تویلری یاساشوب، کیلگان کشیلردین ایڭ اول اوزینڭ قیلغان اشلرین: „الحمدلله مین ماقتنمیم، مونه ایرسای آولینه معلم‌یباردم. بورنای آولینه بارغان ایدم. ملالرینه ایتدم ای حضرت! سز شولای اویرته‌سزمنی! سزنڭ خلق شونی بله‌منی! اوقوتقان بالالرگز قایه؟ ای دین قاراقلاری!“ دیب ایتدم، دیگان سوزندن سوڭ ملة اوچون بعض‌سی ایڭ لازم اش تجویدنی بیك یخشی بلو! بعضیسی استاذلر خلفه‌لر باشقه‌الواع کشیلرگه (بایلرغه) تعظیم قیلونی اویراتو ایڭ‌تیش ایدوکنی طڭلاوچینی تلاسه نیندی کشی بولسون اوزینڭ ریچی (حطبه) برلن تمام تویدروب چغارالر ایدی.

بعض آڭلاغان کشیلر بزگه‌حاضر نیچك بولسه اوقورغه، اوقتورغه‌کیره‌ك، نی بولسه‌ده اوقوسون! نی بلسه‌ده بلسون، روس مکتبلرنڭ اوقورغه کیره‌ك! اوز مکتبلرمز یوق! آلاردن قاچماسقه کیره‌ك! باری برقاچوب قوتله آلمیمز! ملة‌مزنی انقراض (!) دن قوتقاره‌سمز کیلسه مطلقا روس‌مکتبلرنڭ اوقوتییش! بز حاضر عمومی اشلرمزده اوز فائده‌لرمزنی بیك تیکشرماسکه کیره‌ك! ملتمز بیك آرتقه قالغان! ملتمزنی باشقه ملة‌لر آراسینه کرتر اوچون همه‌مز بارقوتمز بلن طرشرغه کیره‌ك! احسان باینڭ‌سوزی برلن ملة آلغه کیتمگان شیکللی، علی‌ملاسوزندنڭ ملة که هیچ فائده‌یوق! اشکه طوتنورغه کیره‌ك، اشکه! آڭلاغان بولوب سویلاب یوریمز: ملة دیمز، ترقی دیمز! مدنیت معارف دیمز، بونلرنڭ برسنڭ آڭلامی‌ایته‌مزمی، ئلله آڭلاساقڭ حاضر بزنڭ زمانه‌ده شول سوزلرنی ایتوموده بولغانغه کوره‌گنه‌ایتامزمی؟... بعض کشیلر موده بولغانغه‌کوره‌ایته‌لر! لکن آڭلاغانلرڭزدن ملة نامینه اشکه تو تنوڭزنی اوتنام! آز بولسه‌ده اشلا، اشلاگان اش بروقت فائده‌غه یاری، بولای سویلاوده‌نی فائده بار؟ اول ۋارینیه برله چای یانڭ سویلاودن‌گنه نه ملة ترقی ایته! نه ملة‌نڭ بربر کیره گی بته! اگر بز ملة‌مزنڭ حقیقة آرتقه قالوون آڭلاغان بولساق سزغانوب اشکه توتنیق! اگر آڭلامغان بولساق، سزگه ایتام دوستلرم! بو کوینچه بارساق ملتمز بته‌چاك، بته‌چه‌ك!... ملة‌مزنڭ روحین صاقلار اوچون نه مدرسه‌لرمز بار! نه مکتبلرمز بار! نه ملی تیاترمز بار! نه اوز تلمزده اوز معیشتمزدن یازلغان حکایه‌لرمز بار؟!!...

بونلرنڭ هیچ برسی بولمغاچ نیچك بو ملةنڭ استقبالی پارلاق دیه آلامز؟!! یا که اشکه توتنو!!! یاکه انقراض!!... سز توغانلر، آڭلاغانلر! ایڭ اول اوزمزنی کشی یاسارغه ترشیق، موننڭ سوڭنده همه‌مزده ملةنڭ ایڭ کیره کلی طرفلرین قاراب ملةکه خدمتکه توتنیق، بو اشلرمز اوزمزگه اسم آلور اوچونگنه بولماسون؛ ملة فائده‌سی اوچون بولسون. واق تویاك جزئی اشلارگه اهمیت بیروب، ملةمزنی ایڭ کیره کلی اشلارندن محروم قالدرمیق! ایتکان ایدملاسه اوقیق اوقتیق دیب تاغی شول سوزمنی ایتام. بزگه حاضر اوز مکتبلرمز، مدرسه‌لرمزه بیرگان معلوماتکنه ییتارلك توگل. شونڭ اوچون روس مکتبلرنده اوقیق، روس مکتبلرنده اوقتیق. بیك کوب کشیلرمز کبی „یارار ایدیه بولمی ایندی“ دیب اوزمزنی، یاکه بالالرمزنی نادانلقده، یالغان فکرلر، یالعان اویلر، یالغان حمیةلر، برلن چلغاب قالدرمیق! روس مکتبلرنده اوقوب کوڭل قاراله دیگان سوزنی سزگه ایترگه اویات ایندی! اولده روسچه‌غنه اوقوغان میرزا بالالرین مثالغه کیترما گز! آلار ملة فلان دیگان سوزنی آڭلاب اوقوغانلر توگل. بلمیم کوڭل قارالو. یالغان اویلر، دنیاغه یالغان قاراشلر، بتو بولسه؛ اول قارالو توگل، آغارو!» دیگان کبك سوزلر سویلاسه‌لرده، مونڭی کشینڭ سوزینه بیك اوك اعتبار قیلمی‌لر ایدی. مدرسه‌لرده ترتیب برلن ترو، ترتیب برلن تحصیل قیلو، مدرسلر آراسنده‌ده بیك مذاکره قیلنه باشلاندی. بیك کوبسی بولای اوقوده بر معنی یوقلغین آڭلاغنغه، ترتیب نی بیك قبول ایتارگه تلیلر ایدی. لکن شول، مدرسلر وقتلی غنه کرر، فنینه کوره مدرسی بولور، سوزلرین ایشتکاج نیندای آڭلاغان مدرسنڭده یورا کی شوایتوب کیته ایدی. چونکه کوز آلدینه، اوزینڭ حاضر زور چالمه کییوب، باشنی بر یاقغه‌راق سالندروب، قولینه قالین قاترغالی دتاب توتوب «درسکه» دیب بیك زوراش ایتدروب باروی کیله ایدیه، اصلاح قیلنسه آندی قیافتلرنڭ برده‌قدری قالماون اویلاب، نیچك بولسه‌ده آڭغارغه‌غنه شول الگارگیچه قالدروب اصلاح قیلدررغه تلی ایدی. شونڭ اوچون اوزینڭ کیڭگاشچی لرینه «ملا اصلاح آلای مصلحت بولماز! سزنگچه نیچك سوڭ؟ شمس الدین آغای، مین مصلحت دیسا گز راضی، لکن شاکردلر اول وقتده ادبسزراك بولور» دیلر ایدی. (مونڭی کشیلر اوزلرین بیك زور، همه کشی قدرلرگه اولوغلرغه تییش ذات عالی لر دیب بلگانگه، شاکردلرنڭ اول تقدیرده بونلرنی مدرس ایتوب گنه کوروولرین برده کوته‌ره آلمی لر ایدی) اوزلری سوز آراسنده «ملة» که خدمت ایتو حقنده بیك اوزون سوزلر سویلاسه‌لرده، بو توغرده اچلرندنگینه: «ملةکه نی بولسه‌ده بولور، اوزمنڭ درجه‌منی بتونلای اوك توشروب جیبار اسم کیلمی» دیب اویلی لر ایدی. مدرسه‌لرده‌ده وقت اوته اوته آزغنه بولسه‌ده اوزگارولر کورنه باشلادی. کرچه تعلیم تعلمده

ترتیب قبول ایتلدی دیر درجه‌ده بولماسه‌ده، شاکردلر اوچون اورنلر ایرکنیتله باشلاندی. مدرسه‌نی پاك توتوده بدعت بولسه‌ده، بدعت حسنه‌دن سایله باشلادی. هوانك بارلغینه، بولسه بوزولوینه اوشانبوق بتماسه‌لرده، کشی ئزره‌ك بولسه سولشقه ایرکن بولوینه انکار قیلمی باشلادیلر. بعض مدرسه‌لرده درس ترتیبلریله اصلاح قیلنغان ایدی. یعنی الگارگی ترتیبلر آلشدرلغان ایدی. لکن الگارگی ترتیب اصول تعلیمنك بر قاعده‌سینه توغری کیلماسه یا ڭغی پروغرام، یا ڭغی ترتیب، ایکنچی سینه کیلمی ایدی. بو مدرسه‌لرنی „مدرسه“ دیساکده افترا بولا، «مکتب» دیساکده افترا بولا، بلمیم اینمدی «عاجز خانه» دیساك نیچك بولور. مینمچه بو اسم درست‌ره‌ك بولورغه کیره‌ك! چونکه مونده اوقی تورغان کشیلرگه بزنك خلقمز، رزیل، فقیر، بختسز کشیلر دیب قاریلر. هرنی بولسه بولدی، بزنك طرفمزدن ملتّه‌نی آلغه جیبارور اوچون هیچ براش بولماسه‌ده، مدرسه شاکردلری آراسنده یا ڭغی فکرلر توا باشلادی. روسچه اوقونك اویگه قایقانده پاراخودده اوچراغان مارجه‌برلن سویلاشور اوچونگنه کیره‌ك توگل ایکانلگی آڭلاشلدی. غازیته اوقو، یا ڭغی کتابلر اوقو، ترکچه تاریخ، ترك رومانلری، اوقو، کوزی آچغراق کشیلر آراسنده بر عادت بولوب کیتدی. مونده‌ی شاکردلر اوزلرینك کشی ایکانلك لرین، هیچ برکشیدن قورقمی تلاسه‌نی اشلارگه اختیارلری بار ایکانلگین بلدیلر. آلای بولسه‌ده قرون وسطی عادتی بولغان «فاتحه» «بد دعأ» دیگان سوز بونلرنی تیمر چلبر توسلی مدرسه ساسیلرین ایسنرگه به‌یلاب توته‌ایدی. آقرون آقرون روسچه اوقو شاکرد آراسنده جایلدی. جایلرده روس آوللرینه باروب یا که بر بر شهرگه باروب اوقو عادت توسلی بولدی. هر شاکرد گازیته آڭلارلق روسچه بلونی بیك زور سعادتکه سایی باشلادی.

بو یللرده تاغی بر بختسزلك کیلوب چقدی. روسیه‌ده عمومی تحریر نفوس «перепись» مسئله‌سی خلق آراسنده تاغی بیك زور نزاع قوبتاردی. لکن بو یللرده خلقمز آراسنده شاقتی آڭلاغان کشی لر کوب بولغانغه‌می، بو مسئله اولگیسی کبی اوك قورقنچلی بولمادی، هم تیز باسلدی.

میدانغه یا ڭغی ادبیات چغه باشلادی، ترجمان غزیته‌سی، اورس غزیته‌سی، ترك غزیته‌لری اوقو خلق آراسنده بر موده بولدی. یا ڭغی روحده یا ڭغی اثرلر، خلقغه تأثیر قیله باشلادی.

فنی رساله‌لر، عبرتلی ملی حکایه‌لر، خلقنی اویاتور اوچون یازلغان کتابلر عمومده مقبول بولا باشلادی، تاغی یا ڭغی امیدلر توا باشلادی، روسیه‌نك هر ییرنده جمعیهٔ خیریه‌لر آچله باشلادی، فقیرلر قاراو، آلارغه یاردم ایتو اسلامیه میدانغه چققاندن بیرلی معلوم مسئله بولسه‌ده، بزده اون طوقزنچی عصرنك آخرنده‌غنه آڭلانلندی. بتونلای آڭلامای قالوغه قاراغانده بو سیده

یاری ئلی. بالفعل اش بولماسەدە شاقتیغنە اشلارگە یول آچلغان ایدی. خلقمزنڭ اوقو یاغی بو درجەدە بولسەدە، یعنی فی الجملە آلغە کیتودە بولسەدە، تجارت جهتی بیك قاتی تنزل ایتکان ایدی. بیك کوب فیرمەلر بانقورت بولغان. . ... الگارگی سودا گیرلك طبیعتی بتماسەدە بیك کچکنە اش برلان گنە کسب ایتە باشلاغانلر ایدی. قزل مال برلان ساتو ایتو، واق تویاك غالنتارینی ایبرلر برلان سودا بتماگان بولسەدە، کوبیسی لیمون، افلیسون، آلمە، قاربوز، ایسکی موسکی برلان ساتو ایتودن اوزا آلمی لر ایدی. بانقروت بولو خلق آراسنك عادت بولغانغە بزنڭ بلغار سودا گیرلرینە همە ییردە اوشانچ بتکان ایدی. شونڭ اوستینە بو قالغان سودا گیرلردەنیك؟ نی اوچون؟ ایکانلگنی بلوب اش یورتو عادت بولمادغندن، بولارنگدە تیز کوندن اسملری یوغالاچاغی بیلگلی ایدی. ایڭ قایغولسی شول ایدی، خلقمز اخلاق جهتندن بیك بوزولغان ایدی. قزان خلقی بتونلای اتلك کە سالنغان ایدی. کوندزلرن واق تویاك ساتو ایتکان بولوب ماتاشەلردە، کیچەلرنك غاستینسالر، پیڤنوی وفحش اورنلرنك کیچلر اوتکارەلر ایدی. ایسرکلك شول درجە ترقی ایتکان ایدی!!... ایتوب بترلك توگل. زنا فحش دە ایڭ قباحت درجەدە پادشالق سرودە ایدی، هر ییردە باشی آچق اسلام قزلری، مسلمان خاتونلری کوزگە کورنە ایدی، بو اشلرنڭ بو قدر آرتوینە سببك خلقمز آراسنك اچو وایسرکلكنڭ آرتوی ایدی. ایرلرمز کونی تونی کسب ایتکان آقچەلرین خاتونلرینە بالالرینە آلوب قایتور اورنك فحش خانەلردە یا کە میخانەلردە وقتلرین اوتکارد کلرندن، خاتونلری تلار تلاماس تماق طویدرر اوچون بولسەدە، فحش یولینە کروب کیتەلر ایدی. ایکنچی ــ آسراو توتو شهرلر عادتی در. بو آسراولرنڭ بیك سیرا کی گنە بای یا کە، „بای اوغلی“نڭ قولندن قوتولەلر ایدی. هم بعض کشی لرمز آراسنك فقیر کشیلرنی آقچەغە قزقدروب قزلرینی خراب ایتودە بیك تارالمش ایدی. شول سببلر اوچون قزان خاتونی قزی آراسندە بتون عمرین ئەرەم ایتوب ایر لذتی، بالا لذتی تاتمایچە، اوزلرینڭ بتون اسملرین یوغالتوب، دنیانڭ ایڭ قباحت ییرلرنك جنازەلری کوتارلو چیلریدە بیك کوب ایدی. اخلاق جهتندن باشقە یاقدە بیك کوب کیمچیلكلر بار ایدی. مثلا چیبارراك بر کشی قزاننڭ پچان بازارندن بر مرتبە چیقسە ایکنچی مرتبە یا چغە آلا یا یوق ایدی. یاخشی دیگانلری مین یاخشی دیب عجب برلن تولغان ایدی، اوسال دیگانلری مین باری بر ایندی اوسال اسمین کوترگان دیب اوساللغین آرتدراغنە بارە ایدی. بولارنڭ هیچ برسینە سوز ایتوب آ ڭلاتونڭ چارەسی یوق ایدی. چونکە همەسی (اوزی یازو تانوماغان بولسەدە) اوزین بر عالم، برادیب، بر فیلسوف دیب بلە ایدی. همە اشلرگە قاتشرغە جیتارلك علمدە بار، عقلدە بار دیب، همەسی

اچندن گنه „مونه آبزانڭ نیندی!“ دیب کوکرا کلرین قاغه‌لر ایدی. بولارده تاغی بر قزق بر اعتقاد بار ایدی ـ کشی نیندی ناچارلق قیلسه ده نماز اوقو برلان کیچرله، نیندی ناچارلقده روسچه بلودن آرتق کورله ایدی. چونکه روسچه بلمگانلرگه اوز آرالرنده «آغای‌انی» دیلر ایدی، شول اسم تگی‌لرنڭ بتون گناهلرین کیچره ایدی. بلکه هر نادان ملّه‌ده شوندی کیم‌چیلك باردر ـ بز ئلی بتون دنیا حالین قاراماغانغه آلارنڭ طبیعت‌لرینه، کیاش‌لرینه قلنشلرینه قاراماینچه، اوز حالمزنی‌غنه تیکشره‌مز. عموما قاراغانده بو عصرده ملت‌مز بیك تنزل ایتکان ایدی. یاوروپا برلان قاتشو، خصوصا روسلر برلن مو آنسه آرتسه‌ده، آنلردنده اخلاقسزلق اسرافچانلق، وجدانسزلق‌غه باشقه اخلاق اویرانه آلماغانلر ایدی. چونکه بونلرنڭ ایڭ سفیل‌لری، ایڭ ناچارلری برلان قاتشالر ایدی. درست چیبارراکلری برلن قاتشوچی‌لری‌ده بار ایدی ـ مثلا میرزالر ـ آلارنڭ کوبیسی روس مکتبلرنده اوقوغان هم روسلرنڭ عالی فکرلی کشیلرینڭ اثرلرن کورگانلر ایدی. شولای بولسه‌ده بلمیم آلار اوزلرینڭ بلغارلقلرین اونوتقانلر ایدی، ئلله اوزلرین اوق اونوتقانلر ایدی. بو عصرده بولردن ضرردن باشقه هیچ بر فائده بولمادی بولار اوزلرینی باشقه ملت کشیسی کبك کوروب ملتداشلرینه تاتار دیب ایتودن باشقه بر یاڭغی اشده چیغاره آلمادیلر. هر وقت ملت حقنده سوز کیتکانده قایسیسی «بزنڭ تاتاردن» قایسی‌سی «تاتاردن» بولامی سوڭ دیوب قولغنه سلتی‌لر ایدی. گویا که ملتنك بو قدر آرتقه قالوی بولرغه باشقه بلغارلردن قالغانله!... درستین ایتکانده خلق‌نڭ آلغه کیتماوینه سبب بولار «تاتار» دیگان بلغارلر توگل ایدی، بلکه تاتار دیب اوز ملتندین اوزلری قاچقان «تاتارلر» ایدی. چونکه بولار روس مکتبلرنده اوقوغاچ اوز ملتمزنڭ قایسی توشی یتمی، آلغه کیتار اوچون نیلر کیره‌ك، شولارنی اویلاب سرخاو ملتمزنڭ آوروین بلسه‌لرده، هیچ بر دارو بیرمیلر ایدی. کوبسی بلغار ملتی ترقینی قابل دیب ده بلمی ایدی، درستین گنه ایتساك بوکشی‌لر روسچه اوقو، فنون جدیده بلو، یاڭغی ادبیات کوروگه زمانه موده‌سی دیب کنه قاریلر ایدی. کمالت نفس اوچون یاکه ملت‌که فائده ایتار اوچون توگل ایدی. اما علماءغه کیلساك بو عصرده آلاردن‌ده بر نرسه‌ده چقمادی. یاڭغی طریقت، یاڭغی ایشانلق‌لر، دنیاغه یاڭغی یالغان قاراش‌لر، عوامنی آلدارغه ابلیس اوزی بلمگان حیله‌لر چقسه‌ده، بولاردن‌ده ملتکه کیلگان فائده توگل عموم ملتکه ـ ایشان حضرت‌نڭ قورساغی برلن مخدوم افندینڭ.... دن آرتمی ایدی. درست فائده ایتکان عالملر، فائده ایتکان میرزالرده بار ایدی، لکن آلار یوزگه بر توگل مڭ‌گه بر ایدی. بو عصرده علوم اسلامیه تحصیل قیلوب روسچه اوقوغان کشیلر، یا که ترك عرب ادبیاتی برلن کوزلری آچلغان کشیلرنڭ، اوزلرندن زور فائده‌لری کورندی. اون طوقزنچی عصرنڭ آخرنده

کورلکان یا ڭغی مکتب لر، یا ڭغی کتابلر آلارنڭ ثمرهٔ غیرتلریدر. اگر بلغارلر آراسنده شوندی «یا ڭغی فکرلی» دیگان بر صنفی کیلوب چقماغان بولسه‌ایدی، بو وقتقه قدر یاتقان یاعمز برلان یاتار ایدك. رحمت بوکشیلرگه! بلغار دیگان بر خلق بار ایکانلگین اوزمزگه بلگرتدیلر، اوزمزنڭ قایسی ییرلرمزده کیمچیلکلرمز بار شولارنی کوزمزگه کورستە باشلادیلر. اوز ملتمزنی ترلتو اوچون چاره‌لر ئزلی باشلادیلر. اوزلرین اوزلری فدا قیلدیلر، راحتلرین یوغاتدیلر. بتون ملت مزنڭ او یاتسز کشیلرندن تورلی قباخت سوزلر برلن سوگلونی ده کوتاردیلر، وتورلی یالغان افترالرغه راضی بولوب ملت یولنده قیلغان خدمتلرینه رحمت، یال سورامانچه، همان اشلرنده بولدیلر. کوزلرندن یاشلر چغاروب خلقغه بزنڭ ملت مزنڭ بو کیتشی امیدلی توگل لکن، ملت مز منقرض بولماسون، خلقمز بتماسون دیساك، ملتمزنڭ کیره‌ك لرین قاراو تییوش ایدکین، کونی تونی زور سینه کچکناسینه سویلادیلر... لکن نی فائده؟ عجبلی بلغارلر یب یاش ساقال چقماغان، یاقاسینڭ قاراسی برلن کولماك یالاوی کورنماگان، باشینده چالمه سی یوق، کگرایماگان موینلی، یانندن ساسی تیر ایسی چقماغان، بر یکت نڭ سوزن نی اشلاب ایشتسونلرده، آنڭ سوزندن نیندای غیرة آلسونلر ؟!!....

شولای ایتوب بو عصرده او توب کیتدی. یکرمنچی عصر باشلاندی بو عصر بزگه نی بیره؟ بو عصرده بزنڭ بلغارلر نیشلی؟ دیب اویلی باشلادیلر. فکرلی، صنفینه کرگان کشی لر بو عصر بزنڭ او چون ترقی عصری بولسه‌ایدی دیب دعالر قیله‌لر ایدی. همده اوزینه بو عصرنڭ باشینده اوك ترقی علامتلری کورنه باشلادی. ١٩ نچی عصرده باشلانغان ادبیات نشری، بو عصرده آقرون آقرون ترقی ایته باشلادی. ملی حکایه کوندن کون کوبه‌یه باشلادی. آندنده موندانده یا ڭغی اشلر، غیرتلی حکایه‌لر کورنه. باشلادی فکرلی لر آراسنده تیاتر، ملی تیاتر کیره‌ڭلگی سویلنه باشلادی. بایلر آراسنده ملت که کیره‌ڭلی کشیلر حاضرلو تیوش ایکانلگی بلنه باشلادی. روس مکتبلرنده اوقوغان کشیلرگه قییق کوز برلن قاراو آزایه باشلادی. بخاری لرنڭ یالغان فکرلرینه، افیون برلن چرگان باشلرندن چقغان سوزلرینه، قرآن آیاتی کوك قاراو بته باشلادی. حتی ملتمزنڭ بو قدر آرتقه قالوینه سبب شولار ایدکی سویلنه باشلاندی. هر یاقدن ترقی خبرلری قلاقلرنی شڭغرداته باشلادی، اورینبورغ، ترویسکی، اوفا، حتی قزان کوك شهرلرده سالا ملالرن صوغشترو اوچون، یا که آولده‌غی احمدجان آغاینڭ قزین استاذ بیکه ایتار اوچون سالغان مسجدینه قاراغانده، کچکنه گنه بولسه‌ده مکتب سالونڭ فائده لی ایکانلگی بلنه باشلاندی. مدرسه‌لرنی اصلاح قیلو، یا ڭغی بر مسئله بولوب خلق آراسنده قاباردی. مڭ مڭ شکرلر بولسون افیونلی باشلی ملالر آخرة که یوناله باشلادیلر (الله تعالی اورنلرین

اوجماح

اوجماح قیلسون) ترجمان غزیته‌سی هر نومرنده تاغی اهمیه‌لی بندلر نشر قیله باشلادی .
روس غزیته‌لرنده مسلمانلر طرفندن یازلغان مقاللر کورنه باشلادی. همه‌سنی روسیه‌ده
بولغان مسلمانلر برلان روسلرنڭ اتحادینه خدمت ایته ایدی. روس مکتبلرنڭ کوندن کون
اوقوچی‌لر کویه‌یه باشلادی. قزان اورینبورغ خلقی آراسنده، روس مکتبلرینه کروب
تحصیل ایتو (حضرت فاتحه بیرسه) بیك ضررلی توگل‌لکی سویلنه باشلاندی. آلای بولسه‌ده
تجارة وهنر مکتبلرنده اسلام بالاسینڭ آیاق باسقانی یوق ایدی. خاتون قزنی اوقوتو
خاتونلردن معلمه‌لر یتشترو ١٩ نچی عصردوك باشلانغان بولسه‌ده، بو عصرده چنلاب سویلنه
باشلاندی. بیلگلی بو مسئله‌ده اول ملالر طرفندن بیك قاتی اوقلر برلن آتلدی . لکن
اوزاق لامدی اوقلری فائده ایتما گاننی، پوروخلری نچار ایکانلگنی آکلادیلر . عوام خلقیده
بونلارنڭ قچقرغان سوزلری بوش یوق سوز، آتقان اوقلری، توپلری خلق‌نی قورقوتور
اوچون گنه ایکانلگین هم شارت ایتکاندن باشقه اثری قالماوین بلدیلر . قزلر اوچون مکتب
لر یاسی باشلادیلر. یاشدن طول قالوب نیچه یل‌لر .... اشده عمرن کچرگاندن سوڭ
اش تابه آلماینچه سبق قزلری اوقوتورغه تونغان قارچق‌لرغه قدر بته باشلادی . قزلرنی
معلم‌لردن اوقتدروینده بیك چیت کورمی باشلادیلر. روس مکتبلرنده آز آزغنه بولسه‌ده،
بوکونگه‌قدر اوقوچیلرندن هیچ فائده بولماسه‌ده، اسلام قزلری کورنه باشلادی. بر ملتنی ترقی ایتدرر
اوچون ایڭ اول « آنا » یتشدرو کیراك لکی «فکرلی» لر طرفندین یازلغان رساله‌لرده کورنه
باشلادی. هم سیراك سوراق غنه بولسه‌ده آنالق غه حاضرلنگان قزلر ایشتله باشلادی. قزلر بازو
بلسه‌لر یکت‌لرگه خط یازالر مسئله‌سی یا کُغی‌دن باشندن آیاغینه قدر محاکمه قیلنه باشلادی.
همه یبرده‌ده اوقوغان کشی برلن اوقومغان کشی‌نڭ بر توگل‌لکی بلنه باشلادی، خاتون قزلرنڭ
کشی ایدوکلری، آلارنڭ دنیاده بولغان هر بر نرسه‌دن فائده‌لنورگه حقلری بولدقلری ، آلارنڭ
کنیزاك توگل‌لکلری ، هم ایرلرنڭ قوهٔ شهوانیه‌لرن افاده قیلور اوچون گنه یاراتلمادقلری
نیندی رزالت‌نی جیگارگه‌ده یاری تورغان بر بد دعا توشگان ، ساچلری اوزون عقللری
قسقه بر حیوان‌لرغنه، توگل‌لکلری همه یبرده سویلانه باشلادی. آلای بولسه‌ده آلارنڭ شول
حاللرین دن فائده‌لنوب اوزلرین قرون وسطی پادشاهلری توسلی هر وقت قدرلنوب گنه
توراسی کیلگان کشیلر بو اشکا برده راضی بولمادیلر. خصوصا علماٰلر: « ئیبیو شرع شریف
خاتون قزنی اوقوتو ضلال دیوب ایته ایندی مثلا » دیگان سوزلری برلن بیك قاتی معارضه‌لر
قیلسه‌لرده، آلارنڭ خلق آراسنده تلب اعتبارلری یوقغه‌مه ، ئلله زمانه شونی اوزی تلاگا-
نگه‌می، خاتون قزده اوقو کوندن کون آرته ایدی. هر ملتنڭ یارتیسی خاتونلر. هر ملت‌نڭ

روحین ساقلاوچی‌لر خاتونلر، هرملتنڭ تلینڭ حصوصی تلفظ‌لرین، شیوه‌سین ساقلاوچیلر خاتونلر، کیلاچکده‌گی آتا بولاچاق ایرلرنی، آنا بولاچق قزلرنی تربیه قیلوچی‌لر خاتونلر ایدوکی هر کمگه معلوم بر مسئله بولغاج، مینم چه آلارنی تربیه قیلورغه کیره‌کمی یایوقمی؟ مسئله‌سی هر کمگه جواب بیررلك برنرسه‌در. هم شول قدر تماقلر آورتروب قچقرشرلق، اوقوسه یکتلرگه خط یازار، فلان ایتار، ایکنچی‌لری اوقماسه یکتلرگه خطین باری بر یازارده اوزی یازو بلمگاچ کشیدن یازدرر‌ده عقیده یوغالور، سریك چیغار، کبك نزاعلرغه هیچ اورون‌قالمیدر. یاخشی آنانڭ بالاسی یاخشی، قویتی آنانڭ‌بالاسی ئه‌شه کی بولونك‌هیچ کمنڭ شبهه‌سی یوق‌در. همه مزنڭ بلگان کشیلرمزدن‌گنه عبرت آلورغه کیره‌ك، ادبلی مهرینڭ قزی هر وقت ادبلی بولدیغی کبی، اویاتسز مرفوعه‌نڭ اسماسی‌ده هروقت ایرداوقه قزبولدیغی همه‌مزنڭ معلومیدر. اگر تربیه‌لی آنا بولسه، بالانڭ کیله‌چکده کم بولاچاغین اویلی آلاتورغان‌خاتون‌بولسه، اول‌بیلگلی‌بالاسینه آشاتو اچرتو، ایرینه آچولانسه صندوق اوستینه کوتاروب برو برلن گنه قناعت قیلمایـنچه، آنڭ خلقینڭ یاخشی بولوی، سلامتلکینڭ ساقلانوی، معلوماتینڭ آرتوی، کوزینڭ آچلوی اوچون‌ده ترشه‌چقدر. بیلگلی‌بو آنالرملة، ودین نقطهٔ نظرندن هم جمعیة بشریه (نقطهٔ نظرندن) کوز قاراشندن بیك مقدس ذاتلر بوله چقلردر. همده ملت، دین، جمعیة بشریه‌گه زورخدمت ایته‌چکلردر. اما اوقومغان، تربیه آلماغان،ایرلرنیك‌شول، یازکونك صیبرلراوگرزلرنی‌نی‌اوچون تلیلر شونڭ اوچونگنه کیره‌ك دیب بلگان خاتونلردن، هم‌بالالرینه‌ده «بوق چولماکی» دیب قاراغان قزلردن، بالالری اوچون، ایرلری‌اوچون، جمعیة بشریه‌اوچون، نی‌فائده کوتارگه کیره‌ك؟! سزنگچه نی فائده بولور؟! شبهه یوق بولار گناهسز بالالرنی بوزودن بوتنگه یارامیلر. شول‌بالالردن‌بزنڭ ملة‌نڭ‌اعضالری‌بولغانغه، آلارملتکه‌ضررایته‌لر هم دینمزنڭك‌آفرادی بولغانغه، کیرلی مرلی آثلاب دینگه ضررایته‌لر. بولار جمعیة بشریه‌نڭ بورتوکلری‌بولغانغه آثغارغه‌ده‌ضررایته‌لر. شول‌اشلرگه سبب بولغان آنالار، آلارنك شولای قالولرینه سبب بولغان علماءلرنی‌سز ملتکه‌فائدك‌ایتوچیلردیب ایتورایدگزمی؟ ئثلله‌یوقمی؟...سزنی‌مین‌بلمیم. امامین‌اوزم ضررایتوچیلر،ضررایتوچیلردیم. قیامت کوننی‌شونڭ‌اوچون‌بیك‌زورعذابقه‌مستحق‌بوله‌چقلرنك، هرکوننی ملڭ مرتبه‌ایتکان تهلیللریده، ایرته کیچ‌اوقوغان وردلریده بولارنی بومسئولیة‌دن قوتقارماونده هیچ شبهم‌یوقدر. هرنه ایسه باشلانغان‌اش بتکان‌اش دیگان کبك‌خاتون قزنڭ بروقت کشی‌بولولرنده زورامیدلربارایدی، لکین بو امیدلرده‌قریغه چقدی. بزتلا گانچه آنا، جیتشترا تورغان قزلرمکتبنك اوقوله تورغان فنلرنڭ برسی ایته‌ك ساناو، ایکنچسی

فلان

فلان آبزینڭ کیلنینڭ حالین تیکشرو ، اوچنچیسی اوقی تورغان کتابنڭ چغارغه‌نیچه‌بیت
قالغانین ساناب بتکان‌دن‌سوڭ باشدن بت‌قاراو ایدی . شونڭ اوچون بو قزلر شول فنلردن
بیك‌یاخشی بلسه‌لرده بزگه کیره‌کلی تربیه فنندن بی خبر ایدیلر . نه‌ایسه یکرمنچی عصرنڭ
یکرمنچی عصر ایدوکی بزده‌ده بیلگلی ایدی . یاوروپا خلقی چبقسز تیلغرافلر، تیلیفونلر
اشلاتونی کشف قیلدی‌لر، امابز آندنه زور نرسه کشف ایتدك . اول نرسه دیسنمی ؟ اول
ایشانلق!!... شوندی‌نرسه‌اول، اگر اول‌بر کشیه‌بولسه‌دنیانڭ همه‌ترقیاتی بریاقده تورسون!
اول سینغه‌دولت بیره ! اول سینغه درجه بیره ! اول سینغه کیره‌کسه فاتحه آلارغه تلاوچیلر
گوزال گوزال خاتونلر بیره ! حاصلی جانڭ نی تلی شونی‌بیره! یاوروپا علماسی بزنڭ شرق
خلقین حیله کار، اوتکون طائفه دیگان سوزلرینه مین موگارچه اوشانمی ایدم. موندن
سوڭ‌اوشاندم، اوشانمی‌حاله‌یوق. تیلیغراف برلن خلق برلن سو یلاشوبکنه‌بوله. بونڭ برلن
بوتون خلقنی اوزگگه قول ایتوب بوله. موندن‌زور تاغی نی اش بار ؟!!

بو یاقدن اشلار شولای بارسه‌ده، ادبیات آزغنه بولسه‌ده ترقی ایته باشلادی . بلغارلر
آراسنده «محرر» اسمین کوتاررلك کشیلر کورنه باشلادی. بیك‌اوستا یازلغان بیك ماتورغنه
عبرتلی‌حکایه‌لر، یایسه بیك اوستا یازلماسه‌ده بیك یاخشی نچکه قلبلردن چقغان رومانلر کورنه
باشلادی. کتاب نشر قیلو، کتاب برله ساتو ایتو، ملت اوچون بوتون جمعیة بشریه‌اوچون
بیك فائده‌لی اش‌ایکانلکی سیزله باشلادی. اولده ایت ساتوب بر وقتنی‌ایت کیبتنڭ کتاب
کیبتینه آلشدرغان کشیلرگه‌باشقه، کتابچیلر میدانغه آتلدی. فضائل‌الشهور، قرنچه بوتییی
قسرغاق دعاسی، فال نامـه ، تاتلی تامر ، عطرشه مای ، دارچین قاپریسی ، تسبیح ، شمورت
اونی، کوکرت وشونڭ شیکللی‌لر برلن ساتو ایتو کتاب سوداسی توگللکی بلندی . خلـق
آراسنده آز بولسه‌ده یاڭغی‌ادبیات میدان آلا باشلادی. لـکن مـلا تصویر قیلنغان حکایه
بولسه ملالر، بایلر تصویر قیلنغان حکایه بولسه بایلر، آراسنده یازدرماسقه کیره‌ك، شولارنی
بتررگه کیراك ، غارادسقی غالاوا گه ایتیك! (بزنڭ خلقده ایڭ زور محکمه غارادسقی دوما،
ایڭ زور حاکم شهر باشلغیدر . حتی قطای برلن یاپونیا سوغشی وقتنده دومانڭ بو
سوغشنی توقتاتماوی خلق‌غه بیك عجب تویلدی) شولای ایتیك، بولای ایتیك! کبك سوزلر
شاپرالر شاپرالر ایدیده، ایکنچی‌یاڭغی کتاب چقغانچه توقتیلر ایدی. هر نه ایسه یازوچیلر
همان یازالر ایدی، کتابلر چغه‌ایدی، بزنڭ‌آبزیلر شولای غلاڤانی کوره آلماینچه تورالر‌ایدی.
اخلاق جهتندن قزان خلـقی تاغی آرتقه قالدیلر . بیك کوب کشیلر تهذیب اخلاق (اخلاق
توزاتو) اوچون دیب تورلی طریقتلرگه کرسه‌لرده، اخـلاق کوندن کون بتوده ایدی .

مونگده سببی هر ناچارلق نماز اوقوغاچ بته، ایشانلر او جماخ یولین کورساتوچیلر، مسئلهلرینه
بیك قاتی اشانوب، ایشانگه کرگان کشی نی قدر ناچارلقلر قیلسهلرده، قیامت کوننك قوتلادر، اعتقادی
اورنلاشدغندن، هرکشی او جماح یولین اوزم بلام دیگان کبك تلاسهنی قیلوندن ایدی. همك خلقك هنر
بولماغانغه بایلر اشسزلکدن ناچارلقغه سالشالر ایدی. فقیرلری شوندی کشی آراسینه
توشوب اوزلرن اوزلری بلماینچه ناچارلقك ایزلهلر ایدی. پچان بازاری خاتون قزدن واق
تویاك نرسه اشلاتوب کسب ایتکانگه کلاپوش، قالفاق آلغانغه، شول کسبکه توشکان
بر خاتوننی ایرکلی ایرکسز فحش یولینه تارتهلر ایدی. بولار شهر خاتونلرینڭ یوزده یکرمی بشنچی
بولوکی بولغانغه، شهر خلقی آراسنك فحش نهایة درجهگه ییتکان ایدی. موندن یوز یل الك
أیرلری اچماگان بر ملتنك خاتونلریك اچه باشلاغان ایدی. صرا زاودلری، غاستینسالرنڭ
کوبسی قزان مسلمانلرینڭ آقچهسی برلن بایلر ایدی. شول یللرده سالا خلقی آراسنده
آرتق یاڭغی براش بولماسهده آلاردهده انقراض علامتلری کوندن کون کوبهیه ایدی.
ییرلری قسلغاندن، همك زراعت علمین بلماودن تماقلرین تویدرر اوچون ایرلری شهرلرگه
تورلیسی تورلی قاره کسبکه تاراله باشلاغانلر ایدی. خاتون قزلری قزانغه و باشقه شهرگه کیتوب
آسراو بولوب توره باشلاسهلرده، بارا تورا آلارنڭك کوبسی فحش یولینه کیتهلر ایدی.
اورینبورغ، ترویسق، اورسق، خان کرمان مسلمانلرینڭ حاللری بو عصرده کوب آلك ایدی.
اورینبورغ، ترویسق، اورسقلر قزاق برلن ایش ایتکانگه، آلار برلن اش ایتوگه آرتق بلو
کیرهك بولماغانغه، خان کرمانلر ایسکیدن روسلر برلن سودا ایتوب سودا حقنك یخشیغنه
معلوماتلری بولغانغه، بیر نماینچهراك بارالر ایدی. لکن آلای بولسهده اورینبوغ، ترویسق،
اورسق خلقلری آراسنك یالقاولق، اشلماینچه تماق تویدرو اوی بیك ترقی ایتکان ایدی.
بو شهر خلقلری بر قاتلیراق بولسهلرده بولاردهده قزان بولاکی، فحش بیك ترقی ایتوده
ایدی. تجارت جهتی دخی آرتقه قالدی. چونکه ساتولرمزنڭ کوبسی
اوز آرامزده اوته تورغان ایبیرلر برلن گنه بولغانغه اوزمز یاوروپا مودهلرینه ایپارـ
گانگه، فقیرلرمز روسلردن قالغان تالچوق کیوملری کییه باشلاغانغه، اشلاگان اشلرمز بیك
آز اوته باشلادی. فائدهمزنی قدر کیمسه راسخودمز شول قدر آرتقانغه کوندن کون فقیرلنه
بارا ایدك. ٢٠نچی عصرنڭ اورتالرنك ایرکلی ایرکسز مفلسلك کوبهیگانگه مسلمان
اوراملرنك مسلمان یورتلری ساتلوب بتماسهده، همهسینڭده اوستینه خاتونلری ایسمی یازلغان ایدی.
بر یورتك احمد جانوڤی، ایکنچی یورتك محمد جانوڤی اوچنچیسنك آبدوللینوڤی فامیلالری
یالتراب یاتهلر ایدی. حتی شول خصوصك یاوروپادن کیلگان، مستشرق اوزینڭ قزان

مسلمانلری

مسلمانلری حقنك یازغان سیاحت نامەسنك «مونك‌غی مسلمانلر خاتونلرغه باشقه شرق خلقلری کبك قارامیلر . همه اشلرنك خاتونلر، کسبلر نك خاتونلردر . همك قزانك، مسلمان یاغی دیگان بر ییرده نیچه‌محلەده، همه یورت مسلمان خاتونلرینگدر . بولار ایرلرندن مستقلا یورتلر بنا قیلدروب ساتولر ایتدروب تورالر» سوزلری یازلغان ایدی. لکن زواللی مستشرق سیاحت نامەسنك هیچ بر ییرنده بو مسلمانلرنك ایرلرینك اشلری قایه؟ یورتلری قایه؟ کسبلری قایه؟ مسئلەلرین قاراماغانك اویلاماغانك ایدی.

بو یللرده روسچه‌اوقوغانلردن، یایسه‌چیتك‌علم آلغانلردن، شاقتی‌شاقتی‌اشلر چقدی. تورلی فنی، ادبی، تاریخی کتابلر میدانغه آتلدی. بعض یاشلر ملتنی انقراض‌دن‌قوتقارو اوچون بارقوتلری برلن‌تورلیسی‌تورلی‌اشگه‌توتندیلر. آولرغه کیتوب‌خلقلرنی‌اوقوته‌باشلادیلر. شهرلرده‌فقیرلرنی تربیه قیلوراوچون جمعیت‌لر آچدیلر. آلارغه‌آقچه کوبایتور اوچون ادبیات آخشاملری تیاترلر اوینی باشلادیلر. حتی بارا تورا قزاندن اورینبورغغه اورینبورغدن ترویسق، اورسق، سمارا، استرخان و باشقه مسلمان شهرلرینه یوری تورغان تیاتر قومپانیەسیك وجودکه چیقدی. اوز معیشتمزدن بیك عبرتلی اوینلر اوینالا باشلادی. لکن موندنك آقچه جیوب بولسەده، تیاتردن مقصود بالذات بولغان اخلاق توزاتو مسئلەسی برده آلغه کیتمادی. چونکه اولیراك مسلمانلر بارسەلرده بارا تورا شرق معیشتن کورەسی کیلگان روسلرغه تیاترنی توترا باشلادیلر. روسچه بلگانلری روس تیاترلرینه، بلمگانلری آت کمیتلرینه بارەلر ایدی. بو عصرلرنك باشندوق بلغارچه گازیتەغه احتیاج بیك یاخشی آڭلانغان ایدی. شونك اوچون آڭلاغانلری، آڭلیم دیب یورگانلری، همەسی غازیته توروسندن اویلیلر ایدی. حتی بر وقتنی بر مجلسك آشدن سوڭ غازیته توروسندن کوب سوز سویلانگاچ بر نیچه آبزیلر غلاوادن صوراماقچیك بولغانلر ایدی. اولده شولای ئـلله نیشلاب قالدی. روس غازیتەلرنك ملی لسانك غازیتەگه احتیاج محاکمه قیلنه باشلاندی. نهایتنك‌غازیته سورایك باشلادیلر. پوچته برلن کیلگان آقچەنی اوزی قولین قویوب آله تورغان عبد الشمس خلفەگه بیرمادیلر. حتی خلفەنك کوبدن بالالر اوقوتوی معلوم، قزان مدرسەلرینك برسنك تحصیل قیلوی بیلگلی بولسەده، براورنده تحصیل‌علم.، قیلماغان کشیگه آندی اش بیرلمی دیب، قاتی جواب قایتارلغان ایدی. یاڭغی غنه آلات یولندن کوچوب کیلگان - چیتك کاوش برلن ساتوایتوچی شاه ولیك سورادی (؟!!) آڭغارغەده بلمیم نی اوچوندر بیرمادیلر. حتی بو خصوصك آغای انی تاغی غلاواغه منما کچیك بولغانلر ایدیك، سایلانغان کشیلرنك برسینك اچی بیك آورته باشلاغاج ایز کولر توتدی بوغای دیب قاسیم شیخکه اتچ جیبارو بکنه

قوتلدی. بارا تورا چیبارراك کشیلرده سوری باشلادیلر. آخرنك فقیرغنه یاڭغی غنه اونڤیرسیتیت بترگان بر مسلمان رخصت آلدی. قزانك „قابان،، اسمنك ادبی فنی معیشت مسئله‌لرین مذاکره قیله تورغان آتنه‌لق بر گازیته میدانغه چیقدی. خلق آقرنلابقنه گازیته اوقورغه اویرانه باشلادیلر. اوزاق اوتمادی شوندن ئلله قایدن برشا کرد چقدیك « آغای انی نی » بیك کولوب یازه باشلادی. حتی قورصاقلرینه چیکلی، آتاسندن قالغان داخا تولوب‌لرینه چیکلی قلم‌دن اوتکاره باشلادی. « بو مسلمان عیبن آچو، مسلمان عیبن آچو!» دیب خارچونیکلرده ایکی‌ده اوچ چای آلوب خارچاونیکچی نی اوزنك اوترتوب بیکله ترگه کیرا کلگین بیك سویلاسه‌لرده، ایرتگیسون ایکنچی غازیته‌ده شول سوزلر اوك چقغاچ بوتونلای قول سلتادیلر. اوزاق اوتمادی „ایگنچی وهنر،، اسمنده بیك ساده برتلده عوام اوچون تاغی بر گازیته چغا باشلادی. بوغازیته‌نی آلوچی بیك آز بولسه‌ده بر آڭلاغان بای ملای اتاسینڭ خلق نی تالاب جیغان آقچه‌سی خلق‌غه کیتسون دیب گازیته نی بوشلیده بیك کوب تاراتدردی. قزان خلقی بر ملت دیبارگه یاری‌ایدی. اوزلرینڭ گازیته‌لری‌بار، تیاترلری‌بار، خاتونلرینڭ یورتلری بار‌ایدی. شوشسی بیك یامان، مکتبلر مدرسه‌لرده برده یوق ایدی.

. . . .

ادبی لسان مسئله‌سی بته باشلاغاچ لسان‌نڭ رسم خطی حقنك اوزون مسئله باشلانغان ایدی. بعض‌لری نی تاوش ایشتلدی شولای یازلسون، ایسکی یازو اساس توتلماسین دیلر ایدی. ایکنچی‌لری بزنڭ تلمزده ادبیاتمزنڭ ایسکی ادبیاتدن کیلوی یوغالماسین، ایسکی کتابلرمز ایسکی ادبیاتمز اول وقتنك بر نیکه یارامایچاق شونڭ اوچون آلارغه قارارغه کیراك آلارغه موافق یازارغه کیره‌ك دیه‌لر ایدی. یازه‌لر ایدی، سویلی‌لر ایدی. قچقرشه‌لر ایدی، اوزیوللرنك اشلی‌لر ایدی. ادبیاتمز حقنده اوزون اوزون مقاله‌لر، محررلرمزگه آچی آچی لکن حقانی تنقیدلر، تیاترمزگه یول کورسته تورغان سوزلر یازله ایدی اوقوله ایدی. بوتون خلق آراسنده محاکمه‌گه توتوله ایدی. گازیته‌لرمزده تجارة مسئله‌لری آچق آچق محاکمه قیلنه باشلاغان ایدی. همه‌ییرده تجارة مکتبی تأسیس قیلو خصوصنده سوزلر آچلغان ایدی. بلغارلر آراسنده کوندن کون یاڭغی فکر آرته کوندن کون خلق تورلی فکرگه کیتوب، نقطهٔ انتزاغدن یراقلنه‌لر ایدی. گازیته، رساله‌لر، آوزدن آوزغه سویلاگان سوزلر، نی قدر حمیة، حق پرور، محبة ملیه‌دن چقغان، فریاد فغانلر بولسه‌ده، نی قدر آچق، نی قدر آڭلاشلر طرزده یازلسه‌لرده، آڭلاوچیلرنڭك عددی کوندن کون آرتسه‌ده، بازارلرده جمعیت اورنلرنك همه کشینڭ آوزنك «ملة» بولسه‌ده، اشچی‌لر برده کورنماکانکه، بالفعل بر اش‌ده یوق‌ایدی. شونڭ اوچون جدی‌رەك کشیلر بوسوزلر، بو قچقرشلر، بو یازولردن بر نرسه چقماغانغه تاغی

یاڭغی

یاڭغی «قورچاق اوینی» لـکن آقتغی قورچاق اوینی ، ساو بوللاشو منظرەسی دیب اچلرندن کویوب ، تورەلرایدی. سویلانـگان ساین سوز کوبایە، اویلانغان ساین اوی کوبایە، اولوم حالینە کیلـگان ملتنی قاراغان ساین ، یاڭغی آورولر تابلە، آورو حقندە محاکمەلرگە کرشولە ، قچقرشلە ، باقرشولە ایدی. نی دن بومسئلە چقغانلغی ، نیچك حل قیلغانی ، آوروغە دارو کیراکلگی تماما خاطردن چعە ایدیلر : مسکین حالسز آقتق سولو سنلەغی بلغار بابانیڭ باشین آورتدرودن باشقە اشی بولمی ایدی. اول مسکین: „جیتار ایندی ، زنهار جیتار، آقتق کونلرم، آقتق ساعتلرمنی گنە طنچ قوینگز ! سوزنگزنی ایشتدم، مینی بیك قزغاناسز ایمش، بیك رحمت، موڭغنچەسزنڭ شولای مینی قزغانامز دیب یوروڭزگە اوشانوب مونە ترلەم، مونە ترلەم، دیب‌توردم. توردم‌دیبورگەیارامی سز آلداب‌توتدڭز. سز بولماساڭز بلگەمین‌ایکنچی‌دوقتورغەکورنور ایدم. کورنماسام آورو ایکانمنی بلمایچە آقرتون آقرتونغنە قارتایە اولوب کیتار ایدم . نی قدر وقت‌دن بیرلی چیرلی، فلان دارو ایتارگە کیراك دی‌سز! اوزگز دارو ایتمیسز، یایسە دارو دیب ئللە نیندی آغولر بیرەسز، موسینك بو فائدە بار، موسینكبوسی بار دی‌سز، سز آلدیسز ! آلدیسز ! سزنڭ دارولرنـگز برلن بوتون تنم جراحتلنوب بتدی، سزنڭ فائدەبولەدیب بیرگان نرسەڭز همەسی ضررغە بولدی . سز مینم تنمنی گنە جراحتلندروب بترمادڭز ! بیگراك یخشی‌بولدڭز ! روحمنی‌دە توزاتما کچی بولدڭز ! „تهذیب اخلاق“ دیب مینم اوستمە ئللە نیندی‌قورتلر یبارد‌ڭز ! اول قورتلربوتون تنمنی آشاب‌بتردیلر، قاراڭز، ئەنە حاضر یرا کیمەییتالرمینعە همان‌توز، اخلاقڭ‌توزلەدیسز، مین اوزم بودرجەگە کیلـگاچ سزنڭ سوزڭزنی تاغی‌تـگلیم‌می ؟ یورا کمنی‌دە آشوب‌بتر‑سنلرمی؟... عیب‌ایتماڭز ایندی، آنسی‌بولمی!... بوقورتلرڭزبتەرگەیارامی‌ایمش، الـگاری بولارغەبردەایرك یوق‌ایدی‌دە، بیك‌یاخشی‌تورە ایدك . اخلاقلی‌ایدکمی ، توگلمی ، لـکن سزنڭ کبك بوسی تنـگەفائدەلی، بوسی اخلاقعە فائدەلی دیب فحش ، زنا، ایشانلق ، آغولرین‌اچمی ایدك ! عیب‌ایتماڭز ! بو قورتلر بیك کوب آشادیلر. مینم اخلاقم‌دە توزالـگاندر ایندی، مین اول قورتلرنی اوترما کچی بولام، تنیمە بر آزیاش ایت تاراتماسمی ! آلایدە اولورمن ایندی، اولسەمدە آزراق کوڭلم تنچلب قارتلغمدە آلداغانلرمدن‌اوچ آلب‌اولەرمن“ دیب قور‑تلرنی قوارغە توتنسەدە بابانیڭ اعضاسین آشاب بترگانـگە، هیچ‌بر آعضاسی قورتلرغەقارشی حرکت قیلورلغی قالماغان‌ایدی . شونڭ‌اوچون باباى سلـکـگان سایون‌قورتلریابشەبارەلر ایدی. یورا کینە قدر ییتکانلرایدی . بابانیڭ بوسوزین کوب کشی قارتلقدین دیب، کوب کشی آورو کشی شولای سویلاوچان بولەدیب، آنڭ اول سوزینە قارامایچە آنی قوتقاررغە

دیب اوزون کیڭاشلر. اوزون سوزلرگه تاغی کیته‌لر ایدی. لکن اش همان یوق ایدی. ادبیاتمز شولای بارغانده، باشقه‌اشلرمز تاغی اوز کوینچه کیلگانده، بزنڭ بلغار بابا‌ینڭ یاش وقتنده „ تهذیب اخلاق “ اوچون استعمال قیله تورغان موزیقه‌سی نی درجه‌ده‌ایدی دیسزمی! ئلله (صوت‌الملاهی فسق، والتلذذ به کفر) دیسزمی، سز تلاسا ڭز نی ایتڭز، بابای آنی بیك یاراته ایدی . هم بابایغه یاش‌وقتنده قارتایه‌باشلاغاچده، اول بیك فائده ایتکان‌ایدی. بابا‌ینڭ اوزینکی بولغانغه کوره آ ڭارغه آنڭ براویونی، آنڭ ڤولغه بویلاب فرات‌دجله بویلرینه قدر اوزیننڭ‌اوزون کویلرین کویلاب‌ساتوغه‌یرولرینی، دونای‌بویلرنده‌قوبزین‌چلتره‌توب‌خلقنی ایسین کیتروب، آلاردن مال جییوب یروین ایسنه توشره‌ایدیده - مین شول بلغار مونی؟! شول‌میکاننی؟!! اول‌وقتده همه‌یرده مینم‌تازالیغم اوستم باشمنڭ یاخشیلغینه، قایتسام اویمنڭ طنچلغینه ایسی کیتمگان کشی یوق‌ایدی، حاضر نیندی بولغانمین - اوستیمه ئلله‌نیندی سه‌له‌مه کشی کییمن کیینگانمن، الگارگی قزل‌یوزلر اورننده صارغایغان‌بیتلر بولغان؛ اویناب توره تورغان کوزلر اورننده امیدسز قاری تورغان تیران تیران چوقرلر بولغان، اوزون یوللردن قایتقاچ حال ایتارگه یاته تورغان تنچ اویلرم قندال‌ه بازی، قورت اویاسی بولغان، آنکده هرکوننی برآغاچی صنه، هرکوننی اوستومه جیمرلرگه یاقینلشه، هرکوننی شولارغه قاراب یاش‌وقتلرنی ایسکه‌توشرم. قارتایدم، فقیرلندم، آوروغه سابشدم، دیب‌اوزینڭ‌حاضرگی حالی برلن ایسکی‌حالی آراسین چاغشدروب قارارغه سبب بوله‌ایدی. بوموزیقه حقیقة اخلاق معلمی بوله تورغان‌نرسه بولسه‌ده، حقیق „اخلاقنی تهذیب » اوچون شول موزیقه جیتسه‌ده، موزیقه‌غه خلقمزنڭ نظری‌باشقارغانغه‌یعنی آنڭ‌اخلاق توزاتوچی ایکانلگینه اوشانوب‌شونڭ برلن فائده‌لنواورنینه آنی اوزین „اخلاق بوزوچی“ دیب قارالغانغه، هم اخلاقغه خدمت ایته تورغان‌کشی آراسنده آنی‌مکروه کورولگانگه، آنی‌اخلاق‌سز کشی‌لرقولینه توشورگان‌ایدی .

همه یبرده موزیقه فحش ایسرتکچ‌نڭ عیبین قاپلارغه استعمال قیلو خلق آراسنده تارالہ‌باشلاغان‌ایدی. موزیقه‌نڭ بواشین کورگاچ یعنی‌اخلاقغه فائده ایناراورنده اخلاقسزلقغه تارتاباشلاغاچ، موزیقه مطلق ضررلی حکمی چغارلدی. شونڭ اوچون موزیقه‌اوزیده فحش خدمتچی‌سی بولدی. بلغارموزیقه‌سی شول قدر بلچراقلانغان، بلغار یرلری شول قدر اخلاقسز - لنغان‌ایدی، آلارنی بر مینوت تڭلاو بیك آور بوله ایدی . شول سببدن ملی تل، ملی ادبیات، ملی تیاتر، مسئله‌لری آراسینه ملی موزیقه مسئله‌سی کره آلماغان ایدی. شول مسئله‌لر برلن مشغول کشیلرده، مله‌نڭ ترقی‌سنه ملی‌موزیقه‌لرنڭ کیراکلگین، ملی روحنی صاقلاوملی موزیقه اشی ایکانلگین ، حاطرغه‌ده کرتمی کیك‌اوتوب باره‌لرایدی. بلغار خلقی نی قدر موزیقه سویه

تورغان

تورغان ملة بولسەلردە آلارغە کیرا گنچەقارالماغانغە، هم آلارنی بلونی جنایت ایتوب سانالغانغە، اول دیوار آرتالرندەغنە قالغان ایدی. خاتون قزمزدە موڭغارغە محبت تاغی آرتق بولسەدە، آلاردە ایزلوبکنە قالغانلر ایدی. نهایت اون طوقزنچی عصر آخرلرندە موزیقە جنایت توگللکی سویلانماسەدە، آقرتون آقرتونغنە رەتلنەباشلادی. قزانڭ مینکین عارف اسمندە بر کشی بلغار موزیقەلرین نوتەغە صالە باشلادی، نهایت نی قدر ایسکی و یا کُغی کویلر رەتکە صالدی. بو کشی، بلکە یاخشی توگلدر، بلکە یاخشیدر، بلکە مونی علمائلر یاراتمی تورغانلردر، مین آنسون بلمیم، لکن بو کشی ملة کە شول قدر خدمت ایتدی، مونڭ خدمتی مطلقا قیامتکە قدر اونوتولمایاچقدر.

یاشاسون عارف مینکین!! یاشاسون ملة!! تاوشلری بزدین بالالرمزغە، بالالرمزدن آلارنڭ بالالرینەقدر، حاصلی ایڭ آقتغی بلغارغە قدر آوزدین توشمایەچك، آندین سوڭ شوندی کوزل موزیقە قالدردغی اوچون یۇروپالر آراسندە اونوتلمایچە قدر، موندن سوڭ بلغارلر آراسندە موزیقەماشینالری کورنە باشلاندی. بلغارلرنڭ زالندە «ساقمار صووی»، «تیفکیلق»، «ئللوکی»، «قزان آلغان کوی»، و باشقە کویلر ایشتلەباشلادی. ایرلرمز قزلرمز همەسی یوزمڭ یلدن بیرلی بابایلارمز طرفندن اشلەنگان موزیقەنڭ، بابایلارمزغە اویلاتقان اویلرنی، بابایلارمزغە بیرگان حسلرنی بالالرینە بیرە باشلادی. بو دە بابایلارغەغنە مخصوص بولغانغە، عوام خلقی آراسندە هرقزمونچەغە توشوب بیبرگەقوبز اوینارغە ترشسەدە، ایرکنلك بولماغانغە آلارنڭ بیك آزغنەسی ــ خلق آراسندە «آزغان» ملالر قارشیسندە «آخمق» سوزی برلن تعبیر قیلنە تورغانلری غنە فائدەلنەلر. ایسکیدە گی بابایلرنڭ حسلرین آڭلی آلەلر اوزلرینڭ قایغولرین تاراتا آلالر ایدی. ادبیات برلن موزیقە ملةنڭ آتاسی برلن آناسی ایکانلگی هەرکمگە معلوم براش، تاریخ برلن مثبت بر حقیقت بولسەدە، آتا نی قدر سلامت بولسەدە آناسز بالا توماوی معلوم اش بولسەدە، آتاسز آناسز بالادە زنادن توغان ایکانلگی اوشانچلی اش بولسەدە، ملتڭ آتاسی برلن آناسی بولغان موزیقەبرلن ادبیاتنی برگە تورغە نکاح اوقتورغە، برسینە برسی فائدە ایتشرگە، برسین برسی ساقلاشرغە وعدە قیلنشولرین آلرغە تلامیلردەایدی، آلمی لردەایدی، شونڭ اوچون بزنڭ کوتکان بالامز یایسە تومایاچق، توسە زنادن ئوواچق ایدیدە ــ بزنڭ یوزمزنیگنە قزارتاچق ایدی. یکرمنچی عصرنڭ باشلارندە اون توقزنچی عصردە قزاندە موزیقە گوزلچە ترقی ایتسەدە، عموم فائدەلنە تورغان ییرلر یوق ایدی.

بلغارچە موزیقەاخشاملری، کونتسرتلر هیچ ایشتلمی ایدی، شونڭ اوچون آندی موزیقە ایشترگە تلاگان کشی، موزیقە برلن اوزینڭ قایغولرین تاراترغە ترشقان کشی، اوزینڭ

قایعولر، مشقتقلردن، آیروب آلوب اوزینگنه قارارغه تلاگان کشیلر، موزیقه تکلی تورغان اورن یوقغه، قایسی لری فحش بیرینه بارالر ایدی، قایسی لری ایکنچی خلق موزیقه‌سین تکلی لر ایدی، قایسی لری قایغولرین یوتوب اویله اوتروب قاله‌لر ایدی.

یکرمنچی عصر باشنده اوق موزیقه وادبیات اخشاملری آچلوی ملاحظه قیلنه باشلادی. هم بر موزیقانت طرفندن ایڭ اول قزانده، آندن باشقه شهرلرده موزیقه اخشاملری تأسیس ایتله باشلاندی. لکن خلق موڭارغه اولکی نظرن اوزگارتماگانگه، علما بیك تیرس تورغانغه بواش ترقی ایته آلمادی. باشلاغان کشینڭ آقچه‌سی یوقغه، دوام ایتارگه آقچه کیره‌ك بولغانغه، کوب اوتماینچه بتوب هم عمرلر اوته اوته تاریخ برلن کوملوب «الگه‌ری بزده‌ده موزیقه اخشاملری بولغان»، ایکان دیب سویلارگه گنه قالغان ایدی. شول واقعه‌دن صوڭ موزیقه‌غه آرتق اهمیة بیروچیده چقمغان ایدی هم موزیقه اوزیده میدانغه چقوب اشکه توتماغان ایدی. شونڭ اوچون موزیقه تاغی فحش اچینه چومغان، تاغی اوزینڭ لطافت طبیعیه‌سنی یوغاتقان ایدی. گازیته‌لرده آخرغه تابه موزیقه حقنده یازلغان مقاله‌لر کورنه باشلاسه‌ده، آلارده موزیقه کشی لری طرفندن یازلماینچه موزیقه حقنده معلوماتلری بار کشی لرگنه یازغان بولغانغه قلبدن چقماغانغه، خلق غه اول درجه تأثیر قیلمی ایدی.

خلق آراسنده موزیقه دن غارمونی، اسقریبقه فلان نی شعرداتو بتماسه‌ده آلارنی نظافت طبیعیه‌لرینه قایتروچی لر کورنمی ایدی. شونڭ اوچون موزیقه‌مز کوندن کون تدنی ایته، کوندن کون ملی لکین یوغاته، کوندین کون خلق آراسنده اهمیتی بته ایدی.

رساملق بزنڭ خلقده بولغانیده یوق ایدی - بتکانیده یوق ایدی.

دینمزده ترسیم ممنوغ بولغانغه‌می، ئلله اوزمزده رسملردن معنی آلورلق حس بولماغانغه‌می، رساملر یوق ایدی. رسملرمزده واق تویاك، مسجد صورتلری، حرم شریف صورتلری، مکه مدینه منظره‌لری‌غنه بولغانغه، آلارده فوتوغراف برلن آلنودن باشقه، ترکلر یایسه عربلر طرفندن اشلنگان لر ایدی.

کتاب کیبتلرمزده: باشماق شریف، عصامبارك، قومغان، همده «یاهو یامن هو» دیب آهلر برلن یانه تورغان، کوزلرندن دریا کبك یاشلر آغا تورغان، صولاغان صاین آوزندن اوت چغه تورغان، «موءمن کوڭلی»، اسمنده وشونك کبك لر میدانغه چقسه‌ده بولار رسم لر بیره تورغان، فائده نی حس آرتدرونی بیر واو رنینه اوزلرن توپاسلاته، دنیا حقنده تورمش حقنده، یالغان اویلر برلن عوامنك باشن غنه توتوره ایدی. یکرمنچی عصر باشلارنده روس رساملری بلغار معیشتندن رسملر یاسی باشلادیلر هم روسیه‌ده، وحتی یۋروپاده رسملرینڭ معنی لغی اوزینه بر توسلی لکی آرگینا للغی-(оргинальный)

برلن

برلن بیك معتبر بولدیلر . خصوصا « اورپەك سارغان بلغار قارچغینڭ قوناق سیلاوی » بر بلغار قارتینڭ ساتو سفرینه کیتر آلدندن یول کییملری برلن بالالری خاتونی حاضر بولغان بر مجلسنی «دعاقیلوی» «بر بلغارشا کردینڭ مدرسه پوچماغنده یلتری تورغان اوت یاقتیسنده کولماك اوستندنگنه یورغانین سالوب قاضی مطالعه قیلوی» «برملا قزینڭ چارشاو آرتندن‌غنه اوزینك ایبداشلری برلن آتالرندن قاچوب یازو اویره‌نوی» رسملری طبیعی‌لر ایدی، درستلر ایدی. بو رسملر اوللری همه‌مزگه‌ده اوزمزنڭ تورمشمزنی کورسته باشلادقلری کبك، آرامزده شوندی‌اش که قابلیه‌لرمزنڭ ردینی‌او یاندررغه‌ده سبب بولغان ایدی. شونڭ‌اوچون یکرمنچی عصر اورتالرنده بلغارلردن رساملر چغه باشلاغان‌ایدی. همده میدانغه‌بلغار رسملری آتله‌باشلاغان‌ایدی. بو رسملر آراسنده بلغار قزلرینڭ کیندر آغارتوی، بلغار یکتلرینڭ تاو باشنده یاز کوننده سو تاشونده موزیقه‌ده اویناولری، آت آشاته تورغان مالایلرننك بره‌نگی پشرولری، خلق آراسنده معتبر بولغان، همده‌رسملرین‌ده اعتبارغه کرتکان ایدی. مونارغه باشقه اخلاق عالمندن،اخلاقسزلق منظره‌لرندن بیك کوب رسملر یاسالغان ایدی. قاره خلق، زمانه فکرینه آلوشقان خلق، بولاردن ضرر بولونی هیچ اویلامایچه، اویلرینه تاغه ، بالالرینه‌معنی لرین سویلاب کورسه‌ته ، باشلاسه‌لرده ، علمأ طائفه‌سی تاغی بیك قاتی آیاقلانوب رسمنڭ حراملغی‌حقنده، دیوارلارغه ئلو یاراماوی‌حقنده، رسمنڭ کوڭل قارالتوی، فرشته قاچروی‌حقنده کوب سوزلر سویلانوبکنه قالمایچه، مسجدلرده وعظلر سویلانوب، شول حصوصده کتابلر رساله‌لرده یازلدی. علمألر آراسنده یاری دییوچیلرده بولغانغه تاغی بر نزاغ‌قوبدی . «دین» مسئله‌سی مذا کره قیلور اوچون‌مجلسلر یاساله باشلاندی، یا ڭغی‌قورچاق تویینه میدان‌تاغی آچلدی. یازلدی، اوقولدی، سویله‌ندی، قچقرشلدی، تاغی بر نی‌چقمادی، مسئله شول کوینچه قالدی. لکن بو تاوش رساملرغه شاقدی‌غنه ضرر بولدی. رسملری آزاوته باشلادی،اوزلرینه خلقنڭ نظری باشقاردی . رساملقغه حاضرلنه تورغان یاشلرنڭ کوبسین آتاسی آناسی، قارنداش قبیله‌سی توقتاته باشلادیلر. توقتاماغانلرینه تاغی «بوزلغان»دیب قاری‌باشلادیلر. اوزاق‌اوتمادی‌رساملرمز قایسی‌لری‌اولدیلر ، قایسی‌لری‌تماق‌تویدرراوچون‌رساملقنی ایکنچی درجه‌گه قالدردیلر. نی بولسه‌ده بولدی، بر وقتنی مدرسه‌لر مکتبلر بتکان کبك ، موزیقه‌مز اخلاقسزلقغه چومغان، کبك رساملرمزده بتدیلر. سز شول وقتده فنلر نی درجه ایدی، آلارغه اعتبار بار ایدیمی؟ فنی کتاب باریدیمی دیرسز؟ بار ایدی. ١٩ نچی عصرنڭ باشنده فنی ادبیات میدانغه چقغان ایدی. چغوی ایله بیك الوغلب قارشی آلنماسه‌ده آقرتن‌غنه ترقی ایتکان ایدی.

هر فندن مختصر، مکملر کتابلر بار ایدی، هر فن‌نڭ اهلی بار ایدی. هر فنگه چغارلغان ردیه‌لر، هر فننڭ کیرا کلکی حقنده یازلغان رساله بار ایدی.

هر فن آزمی کوبمی اوقوله ایدی، فنی مسئله‌لر حقنده محاکمه‌لر قیلنه ایدی. لکن بو فنلر، مکتبلرده مدرسه‌لرده تحصیل قیلنماینچه، رومانلر کبك هر کشی‌نڭ اوزی طرفندن‌غنه اوقولغانغه، تو بینه توشوب بیتلمی ایدی، همده فن بلوچیلری ده فن‌نڭ قاعده‌لرن‌گنه بله‌لر ایدی، آنی اشکه تطبیق قیله آلمیلر ایدی. شونڭ اوچون فنڭ ترقی ایتوی، کوز آچلوغه‌غنه سبب بوله ایدی. مادی ملة که فائده ایته آلمی ایدی. بولماوینه قاراغانده مونسینه‌ده شادلنرغه یاری ئلی. لکن شولای بولسه‌ده، بو فننڭ‌ده آلغه کیتوینه، آنڭ ملی بولوینه بیك کوب کشیلر بیك کوب غیرتلر، بیك کوب خدمتلر صرف قیلسه‌لرده، موندن‌ده دین‌گنه ضرر کورگان علمأ‌لرمز، مونده‌ده بیك زور نزاعلر چغارغان‌لر ایدی. بولار اولده هیئة مسئله‌سندن‌گنه چقسه‌ده، باره‌توره علم‌الارض، تاریخ، جغرافیه، حکمةطبیعیه، فنلرینه‌ده، باروب جیتدیلر. همه‌سنده‌ده دین‌گه مخالفت، شریعت‌که سیماولر، کیتروب چغاره‌لر ایدی. اوز دلیل‌لرن قوتلر اوچون، قرآن‌دن، حدیث‌دن تیرس مورس معنی‌لر چغاروب، ئلله‌نیلر قیلندروب بتره‌لر ایدی. بوده اوزنچه برقور چاق‌تویی ایدی، بونزاعلر گزیته‌لرمزده، ژورنال‌لرمزده، حتی کالیندارلرمزغه‌ده کرگان ایدی. مونده‌ده آقتقغی حکم «تکفیر» ایدی. فن اربابی نی‌قدر فننی یاراتسه‌لرده، نی‌قدر فنگه خدمت ایتسه‌لرده، خدمتلری اساسلی بولمغانغه، فن‌نی دشماندن ساقلار اوچون بر قلغه (کریپست) (فن مکتبی) بنا قیلنماغانغه، بو فنمزده، بروقتنی موزیقه‌مز، رساملرمز کبك هلاك بوله‌چغنده شبهه یوق ایدی. یل اوتکان سایون فنی کتاب‌لر آرته بارسه‌ده، اوقوچیلری آزایه ایدی. همده اولده‌گی کبك فن فدائی‌لری برده کورنمی ایدی. شونڭ اوچون بوده اوزاقلامای‌نچه بته‌چك ایدی. علوم اسلامیه حقنده سویله‌رگه‌ده یوق. چونکه بزده آنڭ ترقی ایتکانیده یوق ایدی، تدنی ایتکانیده یوق ایدی. نیندی زور مدرسلرمز، نیندی شهرت تابقان عالملرمز بولسه‌ده، همه‌سی اسلام‌نڭ نی ایکانین، اسلام‌نڭ روحین آڭلاماغانلر، ودین‌نڭ فلسفه‌سندن خبر آله آلماغانلر ایدی. بزنڭ عالملرمزنڭ علمی هروقت بر حکمنی، تورلیچه ملاحظه قلوب برطریقچه آڭلاو بولماینچه، دین‌نڭ عادتلرین بلوگه گنه منحصر ایدی. شونڭ اوچون بزده استنجا مسئله‌سین، حیض نفاس مسئله‌سین بلگان کشیلر پیغمبرمز علیه السلام‌نڭ قایه توغانلغن بلماسه‌لرده، هیچ شرعی بر مسئله‌نڭ فلسفه‌سین بلماسه‌لرده، علمأ اطلاق قیلنه ایدی. شونڭ اوچون بولار نیندی‌گنه فائده‌لی یا کڭی مسئله چقسه‌ده، اوزلرینڭ «کتاب الاستنجا»لرینه قاراغه توتونه‌لر ایدی، آنده بولماغاچ حراملغی برلن حکم قیله‌لر ایدی.

مدرسه‌لرگه

مدرسه‌لرگه قاراساق آلارده‌ده امید یوق ایدی. ایسکی مدرسه‌لر زمانه اوته اوته ایسکروب حرابه حالینه کیلگانلر ایدی. بانی‌لری ئلله قچان اولوب بتکانگه، مدرسه‌نك کیراگینه وقف‌لر قالدرماغنغه، مدرسه‌لر، ئلگه‌ری توررلق بولسه‌ده، بارا تورا، اولی ترازه‌لری عملدن چغوب، آندن سوڭ آشخانه‌لری یراقسزلنوب، عمر اوته اوته توشه‌ملری، دیوارلریده بوزولوب، توررلقدن چقغان ایدی. شونك اوچون تلار تلاماس بعض مدرسه‌لر یابلغان، بعضیلری یابلماسه‌ده مدرسه‌لرنك بر باشنده‌غنه توره باشلاغانلر ایدی. آ ڭغارغه باشقه‌ده اول مدرسه‌لرنك درسی اصلاح قیلنمانغه کوره، اصول تعلیم بیك ناچار بولغانغه، هم آندن تحصیل کورگان کشیلر بر نرسه گه‌ده یاراماغانغه، اول مدرسه‌لرگه کروچیلر کوندن کون آزایوده ایدی. بعض مدرسه‌لرده یگرمنچی عصر باشلرنك اصلاح فلان دیگان سوز ایشتکاله گان بولسه‌لرده، بو سوزلرنی ایتوچیلر اوزلریده اصلاح نی دیگان سوز؟ مدرسه نی دیگان سوز؟ ایکاننی بلماگان کشیلر بولغانغه، فقط فونوغراق توسلی کشی‌دن ایشتکانیکنه سویلاگانگه، یا یسه شولای سویلاو موده‌ده بولغانغه «مونه ئیو» اصلاح کیره‌ك، آخرسی بز اصول جدیدکه انکار قیلمیمز، علمألرنی‌غنه سوکماسکه کیراك» دیب سویلانسه‌لرده، برنیده چقماینچه قالغان ایدی. یاڭغی بایلر، جمعیه‌لر، بومدرسه‌لرنی توزاترگه اصلاح قیلورغه آقچه‌ده تابا آلمیلر هم چرگان فکرلی علمالرغه‌ده سوزده آ ڭغارته آلمیلر ایدی. آلار همان شول قرون وسطی عادتنچه کتاب کوتروب «درسگه کردم» دیب یرونی بیك زورغه سایلر ایدی. یاڭغی کشیلر قیامت‌دن بیگره‌ك علم کیراکلگینه سویلاب بر برسین آ ڭلاشا آلماغانغه ایکسی‌ده برسنه برسی قول سلته‌گانلر ایدی، شونك اوچون علمالر آلارنی کافر دیب، تگی‌لر علمالرنی دین قورتلری، دین بتروچیلر دیب یوریلر ایدی. مکتب‌لر اوللرك اصول جدید یاڭغی چقغانك شاقتیغنه آچلغان بولسه‌ده، آلرده اساسز بولغانغه، بانی اولو برلن یا یسه معلمی کیتو برلن، یا یسه حضرتنڭ سارقلرینڭ بره‌نلری بو یل کوبایو سببلی، ابزتای بره‌نلرنی شونده یابدره باشلاوی برلن بتگان ایدی. قزلر آبزتایلرده اوقوب یورسه‌لرده مکتب اسمی بیررگه یاررلق قزلر مکتبلری بولغانیك یوق ایدی، بتگانیك یوق ایدی. شول سببدن بتون روسیه‌سنك برایکی مدرسه‌گه باشقه، همده جمعیه‌لر اداره‌سنده اوقولا تورغان دورت بیش مکتبگه باشقه، اوقور ییرلر یوق ایدی. حکومت مکتبلرنده تحصیل ایتوچیلر بیك آز ایدی. کوبیسی ایسکی تغصبلرندین قوتوله آلماغان ایدی، بعضیلر اوقوتورغه تلاسه‌لرده آقچه یوق ایدی. شونڭ اوچون روسچه اوقو اینتلیگینتنی‌لرگه‌گنه مخصوص ایدی. آلارده برملب یا یسه اونلاب غنه سانالغانغه، اوقوچیلر شول سانلرندن کوب اوزمیلر ایدی. یگرمنچی عصرنڭ یارتیلرینه

یتدی. بلغارلر همان آقرنغنه قایه بارغانلرین بلمایچه گنه، نی اشلا گانلرنی ده اویلامایچه غنه، انقراض یولی برلن بارالر ایدی. مکتبنڭ ایڭ کوبسی بولغان آول خلقی، بعضسی ییر یتماودن، بعضیسی ییریتسه ده، شهرلرده تورورغه قزغودن، تورلیسی تورلی یاقغه بخت ئزله رگه تارالغانلر ایدی هم کوندن کون تارالوده ایدیلر. بونلر بیلگلی أوله قارا اشدن باشلاب میلیونشیك بوله چقلر ایدی، شونڭ اوچون همسنگده باشدوق میلیونلر برلن اش باشلارغه ئلیکه آقچه بولماغانغه، زاودلرده آین سیگز تنکه گه اشلب شول میلیونلرنی جییارغه باشلیلر ایدی. موندی ییرلرده بردن هواسی بولماغانغه، ایکنچی دن ٨ صومغه جماعتنی تربیه قیلو ایکمك برلن سودن آرتماغانغه، بولارنڭ میلیونشك بولوی همان آرتقه قاله بارسه ده، سلامتلکلری کوندن کون کیموب، آخرندن وقتلی وقتسز براشکه یارامی تورغان قارتلر، یایسه اوزلرینده تربیه قیله آلمی تورغان غریبلر بولوب قاله لر ایدی. بوندی ییرلرده شوندی کیله چکده گی میلیونشك لر بیك کوب بولغانغه، هم فاتیرلر فلانلرده برگه بولغانغه، آندی جمعیتلی ییرلرده تارالوی طبیعی بولغان فحش، بولار آراسنده بیك ترقی ایتوده ایدی. بوفحشنڭ تارالوی همه رذالتنڭ باشی بولوب اخلاقنڭ بتونلای یوغالوینه سبب بولدیغی کبك، موندی باراقلرده فاجعه لرده بیك کوب بولوینه باشچی بوله ایدی. آلار برلن گنه ده قالمایچه فحش بلاسی بولغان یوغوشلری چیرلرده سیفلیس (جزام) تارالوب اول کشیلرندن بالالرینه قارانداشلرینه، آشداشلرینه جه یلوب، همده آوللرغه قوناقغه قایتقانده آول خلقلری آراسنده ده بولاکلر قالدرب، بوتون ملتنی سیفلیس گه وباشقه یوغوملی چیرلرگه اییارتب بتره لر ایدی. وقتنده دوقترلرغه مراجعت قیلنسه، آلارنڭ کیگاشلری برلن دارولانسه لر بلکه بو آورولرده اول درجه بوتون خلقغه جیبلماس ایدی. بردین دوقترلرمز یوقلقدن ایکنچی دارولرمز یوقلقدن، اوچنچی آقچه یوقلقدن، دوردنچی دین طبقه اوشناماومزدن هیچ آلارغه قارشی چاره سی قارالمایچه « الله ساقلاسه بر نی بولماس ئلی »، سوزلری برلن گنه توره لر ایدی. هم کوندن کون انقراض اورلغین چاچه بارالر أیدی.

موگارغه باشقه ده، أوللری کیڭ هواده، تاماق تویدرب، کوب ایت آشارغه اویرنگان برخلق بولوب، بردن هواسز بولمه لرده، ایت اورنینه قاتقان ایکمك لرگه کرشکانگه طبیعتلری کوتاره آلمایچه چاخوتقه، قاتار، بلمیم، تاغی نی کبی آورولر برلن مبتلی لنوب کوندن کون، اولونڭ عددی کوبایوده ایدی.

بر یاقدین جماعت تربیه قیلرغه جیتارلك اش اشلاو بیك آور بولغانغه، ایکنچی یاقدن کیره ك وقتده حیوانلق اوچون خاتونلر تابو بیك جینگل بولغانغه، اویلانو کیاوگه

باروبیك سیراكلنگان ایدی . عمری بوینچه اویلامایںچه ساقالی آغرغان قارتلر، همه كیاوگه كیتمایںچه ، كرچی ، آشچی ، تگوچی یایسه بوتونلای ساتوچی بولوب عمر اوتكارگان قارچقلر، همه شولارنڭ یولی برلن باره تورغان خاتون‌لر ، شولار یولی برلن باررغه سبق آلوب كیله تورغان قزلر، یكت‌لرنڭ ایسابی حسابی یوق ایدی . بواشنڭ بیك كوبایو ینه نكاح طلاق مسئله‌لرینه كیره‌كی قدر اهمیت بیرلمدگی ، آلارغه بر اویونچق غنه ایتدروب قارالدغیده بیك زور سبب بولغان ایدی . شونڭ اوچون بولغان اویلانوده، كیاوگه باروده ایكیسنڭ برگه تورر اوچون قیلغان وعده‌لری بولمایںچه، برتورلی مجوسلك عادتلرندن گنه ایتدرلگان براش توسلی گنه قاراله ایدی . همه فامیلیا تورمشینڭ دوامینه‌ده سبب بولمی ایدی . نكاحنڭ طلاقنڭ بوترلیسن خاضرده‌بتر وممكن توگل‌ایدی . چونكه آلار خاضر بوتونلای اورنلاشوب‌بوتوب، بزنڭ گنه آرامزده ملی عادتلرندن سانالغان ایدی . بواشلرنڭ باشلانوی اون طوقزنچی عصرده‌غنه‌بولسه‌ده، اول عصرنڭ علماسی ، اداره‌ٔ روحانیه‌سی موڭغارغه اهمیت بیرمادكلرندن بواش ، جراختكه قونغان میقروب‌كبك، تیز عمرده بیك كوبایب، بوتونلای قانمزغه قدر قوشولوب كیتكان ایدی . شول سببدن بالا تابو، بالا تربیه قیلو، بیك‌سیره‌ك ایدی . چونكه آندی بالالرنی تابوده، آنالرینه بردن تابو مشقتی ، ایكنچی دن تربیه قیلو مشقتی، بولاچق بولغانغه، ایكی مشقت‌دنده بر یولی‌قوتلور اوچون، تابماس‌اوچون، ئلله نیندی آغولر اچه‌لر ایدی . بو آغولر كوب وقتده اوزلرینه‌ده بیك قاتی تأثیر قیلوب ، شوندی خاتونلر آراسنه اولوك هم غریب بولوب قالونڭ ایسابی حسابی یوق ایدی . بعض یاشره‌ك‌لری‌اوزینڭ یوكلی بولوین بلمی‌قالغانلری، یایسه ، اچكان دارولری فائده‌لی‌بولمغانلری تابقاله‌سه‌لرده ، بالالرنڭ كوبسی ضعیف تووا ایدی . همه‌تاغیله‌تربیه‌گه جای بولمغاچ یاسولرگه تاشلنه ، یایسه (اوزمزده آندی یورتلر سالو حرام بولغانغه ! !) روسلر طرفندن یاسالغان یورتلرغه ارغتلنه ایدی . شول اشلر سببلی كوندن كون اولوچیلرنڭ سانی كوب بولسه‌ده تووچیلرنڭ عددی كیموده ایدی . بو اشلر بزنڭ انقراضمزنڭ سببی ایدوگین بلگان كشیلر آز بولماسه‌لرده آلارده‌برنی‌اشلی آلمی‌لر‌ایدی . بته‌مزدیب فریادلر یازب خلق آراسنه تاراته‌لر، ایدی . لكن‌اوقوماغان‌خلق، اوقوغان‌بولسه‌ده شول درجه‌اخلاقسزلنغان خلققه، شوندی رساله‌لر برلن‌گنه تأثیر ایتونڭ هیچ امكانی یوق ایدی. تاعیده تأثیرلنسه‌لر هم محررلرنڭ سوزلرینه اوشانسه‌لر نیشلاسونلر ؟! همه‌سی‌تاشلاسونده كیتسونلرمنی ! قایه كیتسون ؟ ! نیشلاسون ؟ ، نی برلن تاماق تویدرسن ؟ ایكنچی زاۋودقه كیتسونمی ؟ ئلله تاغی بربر شهرگه دۋورنیق بولوب كرسونمی ؟ : ئلله برروس آولینه حدمتچی ، كتوچی بولسونمی ؟! بولای ایتسه نی

چغارسوڭ؟! شول اولولر شول آورولر، شول ایزلولر بته‌رمی؟ هیهات!! هیهات! اون توقزنچی عصرده کوزیاشلری برلن یغلی یغلی ایتکان کشیلرنی، همده خلققه شول حقیقتنی بلدررگه ترشقان محررلرنی، علمالرمز «تقدیر»گه اوشانمی‌لر کافر دیب، بایلارمز آلار آرتندن بارب، یار یاقاسینه کیلوب جیتکان ملتمزنی تگیلر سوزی برلن توتوب آلماینچه، یار آستینه تورتوب توشردیلر. یارنڭ توبی یوق ایکانین بلگاچ توشوچیلر توشماسکه دیمناگان کشیلرنڭ سوزی درست ایکانین بلسه‌لرده، کیری قایتورغه یول تابا آلماغاچ، همده یار باشندین قاراب توره تورغان کشیلر آراسنه بولارنی قزغانب کوز یاشلاری برله یغلاوچی تگی کشیلرنی، همده بولارنڭ مه‌ته‌کلی، مه‌تکلی کیتولرندن کولوب توره تورغان چالمه‌لی افندیلرنی کورگاچ، توبه‌ن تابه کیتکان سایون لعنت اوقوسه‌لرده، اولگاچ توبه قبول بولمی دیگانچه بریغلغاچ تورو فکریده اوی کوینچه‌گنه قالغانغه کوره، منه آلماینچه توبن کیتوگه دوام ایتکانلر ایدی. بویغلوچیلرنڭ کوبسی مه‌ته‌لی مه‌ته‌لی باشلری ایلانوب بتکانگه، اوزلرینڭ قایه ایکانلکلرین کوررگه کوزلری تومالانغانغه، قایه باراچاقلرین، آنده نی بولاچاغین، اویلارغه ذهنلری چوالغانغه، گویا تویغه بارغان توسلی کوله کوله بارارلر ایدی. بعضیلری بارغان سایون یوللری قارانغلاناچقلرن، نهایت بوتونلای کوزگه تورتساڭ کورنماسلك برقارانغی‌غه بارب چغه‌چقلرین بلسه‌لرده، آلارده کیری قایته آلمیلر، اوزلری‌گنه قایته آلسه‌لرده باشقه‌لرنی قایتاره آلمی‌لر ایدی. شولای کیتکانلر ایدی. باره‌لر ایدی. اوچینه چققانچه باره‌چقلر ایدی. یگرمنچی عصرنڭ آخری جیته باشلادی. بو عصر برلن بزنڭده بیك کوب نرسه‌مز بتدی. گازیته‌لرمز بتدی، محررلرمز بتدی، بتماسه‌ده یگرمنچی عصرنڭ باشلارنده‌غی کبی قابلیت درد برلن یازغانلری قالمادیلر.

باشقه خلقلرده هر بیرده آلغه بارو کورنه ایدی، همه خلق شونڭ اوچون عید یاسیلر ایدی. اما بز نیشلی ایدك؟ نی اوچون؟ عید یاسی ایدك. بلمیم ئلله باشمز تنچ قالدی ایندی، یوقلاغان یاق برلن تیك یوقلایق دیب در. نی بولسه ده بزنڭ اشلرمز همان آرتقه باره ایدی. بو عصرنڭ باشنده بزده برده یاڭغی اش بولمادی. خلق همان تاراله باره ایدی. صالاخلقلری زاودلر، فابریکالرغه کوچه باره‌لر، شهر خلقی واق تویاك تالچوق کسبی برلن قاره اشکه‌گنه قاله باره‌لر ایدی.

مونه تاغی بر بختسزلك. قزانده بر مسلمان خارجونه‌سندن بر آورو چقدی. بو شونده‌غی برشاکرد برلن ایه‌رب مدرسه‌گه کوچدی، همده نومرده‌غی کشیلر آرقلی آوللرغه، هم شونده ده زاودلرده اشلی ترغان کشیلر آرتندن زاود، فابریکا مسلمانلرینه تارالدی.

بوئلله

بو ئلله‌نیندی بر چیر ایدی. یوغوشلی ایدی، بیك تیز اوتره ایدی. تاغی عجب شولسی، بو مسلمانلر آراسندن چقغان ایدی. هم شولار آراسنده‌غنه پادشاه‌لق سوره‌ایدی. بر قزانده‌غنه هر کوننی یوزر مسلمان اوله‌ایدی. بولای‌غنه قالمادی اورینبورغ، استرخان، اوفا مسلمانلری آراسینه‌ده کوچدی. همه‌یرده‌ده شول بولدی، همه‌یردن خبر ترلی‌ترلی قورقنچ‌لی سوزلر کیتردیلر.

حکومت بونی بتررگه بیك اجتهاد قیله باشلادی. ئلله نی قدر دوقتورلر چغارلدی. بالنیتسه‌لر آچلدی. لکن آوروغه همان چاره یوق ایدی. چونکه آوروڭ نی ایکانلگی همان کشف قیلنغانی یوق ایدی. آ گارغه قارشی چاره‌سی‌ده تابلغانی یوق ایدی. ئلله نی قدر یرده، ئلله نی قدر جمعیت طبیه‌لر بولسه‌لرده، ئلله نی قدر پروفیسرلر شول مسئله برلن مشغول بولسه‌لرده، هیچ فائده چقغانی یوق ایدی. مسلمانلرنڭ اولوی همان کیمیمی ایدی.

نهایت بر بلغار دوقتوری بو کونگه‌چه طبده معلوم بولماغان بر یوغوشلی آورو ایکانلکن اثبات قیلدی. همده بزنڭ معیشتمز آنڭ میقروپلرینه بیك فائده‌لی بولغانغه، مسلمانلر آراسنده‌غنه شول قدر ترقی ایتوین بلدردی. هم اوزاق اوتمادی ئلله نیندی ایسکی ۋستوچنی دارولر کبك بر دارو کشف قیلدی، آورونی آزایته باشلادی. همه یرده مونڭ دواسی استعمال قیلنه باشلادی. لکن بو بیك اوزاق اوتکاچ بولغانغه باغارلارده‌غی اولومنڭ ایسابی حسابی یوق ایدی. آورو یاز کونی باشلانوب جای بویی پادشاه‌لق سورگانگه بلغار خلقینڭ یارتی سین اوتروب بترگان ایدی. مونڭ قالغان یارتسی‌نڭ ۳۰ فائض، آتاسز آناسز، قارانداشلر قبیله‌سز قالغان، یتیم بالالر یارتیسی اشکه یارامی تورغان قارت قوری ایدی. بلغار خلقی شول قدر بتکان ایدی - هیچ ایتب بتررلك توگل ایدی. موندن اوچ آی الك کوره‌ب تورغان آوللر - زاودلرنڭ باراقلرین توتورغان بلغارلر، شهرلرنڭ دۋورنیك، ایزۋوزچشیك، شویتسار وظیفه‌لرنی ایفا قیلغان مسلمانلر، بتکان ایدی. بازارلر، یارمینکالرده واق تویاك، سایاق ساندراق، ایسکی موسقی برلن ساتو ایتکان خلقلر بردن جیر او بقان کبك بولغانلرده بتکانلر ایدی. آوللرده یابلغان اویلر، آتاسز آناسز قالغان بالالر، اوغلسز غریب قارچقلر، ایرسز قالغان خاتونلر، خاتونسز قالغان ایرلرنڭ ایسابی حسابی یوق ایدی. بلغار خلقی آراسنده هیچ بر آورو کرمه‌گان یورت یوق ایدی. هیچ بر قایغو کرماگان اویده یوق ایدی.

قزانده، اورینبورغده، اوفاده، استرخانده، سیمی پولاتده، اورسق، ترویسق‌لرده، هم باشقه بلغار بولغان شهرلرده، آولده اورام‌لر بوش قالغان. مسجدلر محله‌سز قالغانلر، مدرسه‌لر مدرسسز شاکردسز قالغان ایدی. قزان اورینبورغ وباشقه بعض شهرلرده خلقی بولماغانغه بعض مسجدلرده نمازلر اوقولمی باشلاغان ایدی.

شونك اوچون اول مسجدلرنك باره توره برخراب بولونك هیچ شبهه یوق‌ایدی. بو آورو، بو بلا خلقنك‌قوتین آلغانغه، بیك کو بسینك تورمشدن‌بوتونلای‌غیرتین‌قایتارغان‌ایدی. بیك کو بسینك‌ایك یاقین کشیلرین، خاتونلرین، ایرلرین، بالالرین، آتـا آنالرین، دوستلرین آلوب کیتکانگه آلار برلن برگه فامیلیاسعادتی، تورمش قزقلریك بتکانك کیتکان ایدی.

شونك‌اوچون هر بر بلغار، آور طبیعتلی، هرنرسه‌گه بی امیدانه قاری‌تورغان، دنیادن بوتونلای امید اوزگان ایدی. هر برسی «اولمه‌گانگه توزه‌مز ایندی» دیگان کبك‌گنه یاشی باشلاغانلر ایدی. شونك‌اوستنه همه ییرده قوپقان میراث مسئله‌سی. قالغان براوچ بلغار خلقنك قرق‌غه یاروب بترگان ایدی. توغانلر، توغانلری برلن، آتالر بالالری برلن، خاتونلر ایرلری برلن میراث اوچون تارتشه‌لر ایدی.

بولارنك میراثلریك نی قدر کچکنه بولسه نزاغسی شول قـدرزور ایدی. برسـاماور مسئله‌سینك تاوشی کوکگه چغه، بر تون تاوشی‌ده محکمه‌دن محکمه‌گه کوچوب ئلـله نی قدر خلقنك باشین ئه‌یلاندره ایدی. بر کجه دعواسیك نی قدر کشیلرنك آوزلرین‌بورونلرین قان یاسی ایدی. تاوشنك قچقرشنك ایسـابی حسـابی یوق ایدی. محکمه‌لرگه بیرلـگان عریضه‌لرنك، حکملرنك ایگی چیگی یوق ایدی. هر کشینك، محکمه‌ده اشی بار ایدی. هر کشینك برسنك آلاسی بارایدی، هر کشینك ایکنچی سینه بیره‌سی بارایدی. حکومت بو- اشلرنی قارارغه‌خصوصی‌حاکم،خصوصی‌محکمه‌لر آچسه‌ده، اشنك‌چاماسیك‌یوق‌ایدی، ره‌تیك‌یوق ایدی. اخلاق بوزولغانغه یالغان شاهدنك‌ایسابی‌حسابی‌یوق‌ایدی. ایکی‌یاقك‌دعوالرن یالغان شاهدلر برلن آنطلر برلن‌اثبات‌قیله‌لر ایدی. هرکشی اوزینك مخالفینك شاهدلرینك یالغان گواهلقلرین‌ایکنچی گواهلر برلن‌اثبات‌قیله‌ایدی. تـگی‌سی بو گواهلرنك آقچه‌غه ساتلولرن آقچه آلغان وقتك‌بولغان‌کشیلر برلن‌بیان‌قیله‌لر ایدی. هیچ‌اوچینه چغو ممکن توگل ایدی. حکومت‌مأمورلری، حاکم‌لر نی‌قدر ره‌تلرگه‌تلاسه‌لرده،هیچ‌فائك‌ایته آلمغانلر ایدی. اوچ‌یلدن صوك ده‌شول‌میراث‌نزاعلری‌دعوی‌کوینچه‌قالغان‌ایدی. آخردن‌حکومت، دوحونوی‌صوبرانیه‌غه‌بو اشلرنی‌قارارغه‌قوشدی. اول‌برده وقت‌اوتـکارماینچه‌بر سیرکولار تاراتوب‌دحونوی‌صوبرانیه‌نك‌میراث نزاعلرن قارارغه مأذون ایکانلـگن بلـگرتدی. هم بیك‌تیز اشلرنی‌قارارغه باشلاب میراث دعوا- چیلرنك‌بعض‌سینه‌بر آطنه، بعضسینه‌ایکی‌اوچ آطنه، آلتی آطنه‌غه‌قدر نفل روزه‌برلن‌جزا بیردی. اولومدن‌قالغان ملالرغه، آخوندلرغه صوبرانیه‌نك‌امرین توتورغه‌بیك‌قاتی‌بیوردی. نزاعلر تاغی کو بایدی،اوروزه‌توتدی، اوروزه‌توتمادی، ملا آنی‌توتدرمادی، فلاننی‌توتدردی‌نزاعلری‌قوشلدی، صوبرانیه‌هیچ‌قورقماینچه‌ملالر، آخوندلرنی روزه‌برلن جزا قیله باشلادی. بو‌اشندن‌سوك‌میراث

مسئله‌لری

مسئله‌لری تاغی اهمیة برلن تیکشرله باشلاسه‌ده، اول وقتده صوبرانیه‌نڭ اداره‌سنده بولغان سیکسان ملڭ آتنه روزه تارالوب بتکانگه نیشلرگه بلماینچه آولده آبدراب قالغان ایدی. بو مسئله‌لر شولای یوروب برتورلیك حل قیلنمغان ایدی. بوسی شولای بولسه‌ده، خلق‌ده تاغی زور مسئله بار ایدی. شول قدر آتاسز، آناسز، تربیه‌چیسز، قالغان بالالرنی آشاتورغه کییندرورگه کیره‌ك ایدی. بو مسئله بیك آور بولوب هر کشینڭ آوزینه کرگان ایدی. لکن نیچك یاردم قیلورغه، نیچك آلارنی تربیه قیلورغه مسئله‌لری هیچ حل قیلنغانی یوق هم حل قیلنه‌چق‌ده توگل ایدی. چونکه بولارنی تربیه قیلورغه ئلله‌نی قدر بایلق، ئلله‌نی قدر غیرت، ئلله‌نی قدر اورون، کیره‌ك ایدی. بزده برسیده یوق ایدی. حکومت طرفندن، وحصوصی تأسیس قیلنغان جمعیة‌لر قاراسه‌لرده، بلغارلر آلرغه بیره‌سی کیلمی ایدی. شونڭ اوچون یازه بلگانی یازو برلن، سویلی بلگانی سوز برلن، اشلی بلگانی اش برلن، شول مسئله‌گه خدمت ایته باشلادیلر. یا کٔغادن حمیة اوینادی. یا کٔغادن گازیته‌لی ژورناللر، یا کٔغادن ادبیات نشر قیلنه باشلاندی. فقیرلر فائده‌سینه تیاترلر، موزیقه اخشاملری بیرله باشلادی. جمعیة‌لر تأسیس قیلندی. همه یبرده شول مسئله، همه یبرده یاردم تاوشلری ایدی. اوزاق اوتمادی اورینبورغ قزان کبك شهرلرده عاجزخانه، یتیم‌خانه‌لر آچلدی، همه‌یبردن کررگه تلاوچیلر عریضه‌لر، اوتنچلر برلن مناجت قیله باشلاندی. اوزاق اوتمادی، زور جمعیة‌لر یاساب آچدیلر. ریچلر سویلادیلر، آشادیلر، اچدیلر، برسن برسی ماقتاشدیلر، آخردن بویلغه دورت بالا آلورغه حکم ایتدیلر!!! شول مجلسدوك رئیس جمعیتینڭ دؤورنیگی‌نڭ اوغلی برلن، سیکریتارنڭ یراقغنه برقارانداش بالاسی‌نه باشقه ایکیسین سایلاب آلدیلر. مڭلر، یوز مڭلر محتاجلرغه اورون کیراکلگی بلندی. قچقرشلدی، باقرشلدی، سوگوشلدی، ماقتاشلدی، آخردن دورت بالا آلندی! یارب بو نی اش؟ نیك بزبولای؟ موڭغارغه سبب نرسه؟ بلمیم، بلمیم!! شونڭ اوچون ایرکلی ایرکسز مڭلرچه بالالر روسلرغه قوشلوب کیتارگه، ومڭلرچه ایر بالالر سائلچی ژولك بولورغه، مڭلرچه بلغار قزلری قاره ساچلری، مایلی کوزلری، کباری قیافتلری برلن تماقلرین تویدرر اوچون، عرضلرن ناموسلرین، عفتلرین، صاتورغه مجبور بولدیلر. همه‌یبرده شوندی کشیلر بولدی. گازیته‌لرده ملاحظه‌لر یازله باشلاندی، شولارنی قوتقارغه ئلله‌نی قدر جمعیة‌لر آچلدی. لکن نی چقدی؟ ایکی اوچ نهایتی اونغه قدر کشیلرنی تربیه‌دن یا ایسه قوتقارودن اوزمی ایدی. بوسان، بو یاردم، محتاجلر سانینه قاراغانده دیڭگزده‌گی تامچی کبك بولغاننغه، هیچ تأثیری یوق ایدی. آخردن موناردنده آردیلر. گازیته‌لر باشقه مسئله‌گه بورولدیلر. تگی‌لی خلق آوزنده‌ده اول سوز بته باشلادی. خلق اول اشکه شول قدر ئیلاشدی ـ اول عیبکه‌ده سانالمی باشلادی. آندی

قزلر، آندی‌یکنلر، هروقت آندی‌توکللری برلن‌قاتشقانغه‌بولرنڭ آچقان جمعیةلری بولمسه‌ده بیك کوب کشینی اوزمسلکلرینه کرته‌لر ایدی. شونڭ اوچون فحش عادت حکمین آلغان، یوغوشلی چیرلرده قالغان یارتی خلقمزنی قاپلاغان ایدی.

یکرمی برنچی عصرنڭ یکرمی بشنچی یللرندن خلقمزده تاغی آرتق برحمیة، آرتق بر غیرت میدانغه‌چقغان ایدی. ئلله نی قدر مکتبلر، مدرسه‌لر یاسالغان، خلق آراسنه خاق آڭلارلق درجه‌ده کتابلر گازیته‌لر نشر قیلنه باشلاغان‌ایدی، حتی مونڭ برلن‌گنه قالماینچه اون توقزنچی عصر، یکرمنچی عصرنڭ اولوغلرینه هیکل‌قویوده ملاحظه قیلنه باشلاغان ایدی. بوتاوش تاغی بیك زور اینوب‌اعانه‌لر جییوغه قدریتیکگان‌ایدی. . . . . .

لکن بو قالغان خلقنڭ کوندن کون کیمی بارغانغه، کوندن کون یارلیلانه بارغانغه، بولرنڭ بو غیرتلری، بو حمیةلرینڭ وقتلی کیلگان بر بیزگاك آوروینه بولغانغه، آنڭ بتوینه‌ده وقت یته باشلاغانغه، گازیته‌لرده بومسئله‌نی سیراکلته باشلاغانلر، خلقلرده اول قدر سویلامی باشلاغانلر ایدی. باره توره آقرتنغنه بته بته بتونلای بتکان ایدی. بایاغی غیرتلر، بایاغی حمیةلر ٥٠ نچی یلغه قدر ملة ملة دیب اینکالاب تورسه‌لرده، شول یللرده دوم سونگانلر ایدی. یاڭغادن مدرسه‌لر یابلغان ایدی، یاڭغادن مکتبلر بتکان‌ایدی، یاڭغادن گازیته‌لر ژورناللر توقتاغان ایدی. همه ییرده بر سکونت همه ییرده برموڭلق‌سوره‌باشلاغان ایدی. حتی شول یللرده چقغان بلغار کویلری سوڭ درجه‌ده موڭ قایغولی ئلله نیندی امیدنی بتره تورغان ایدی. ایرته‌گه اوله‌سین سیزنگان خسته کبك یاق یاغینه موڭ موڭ قاری باشلاغان ایدی. ادیبلر محررلر کوبسی اولوب، اولمگانلری روحا بوتوب ملتمز جانسز درجه‌سینه یتکان ایدی. فقط شول یللرده‌غنه چقغان جعفر اسملی مؤرخ‌هیچ آریمی‌ایدی. تاریخی‌حکایه‌لر، تاریخ کتابلری‌یازوب‌میدانغه‌کیتره‌ایدی. لکن بوده بولرنڭ اولگی راحت عمرلرین‌ایسینه توشروب بوکوڭگی ضعیف، آورو، قزغانچ، ایانچ، حاللرین چاعشتروب قایغرتودن‌باشقه‌غه، اوزینڭ حالینڭ امیدسزلکن بلدرودن باشقه‌غه یارامی‌ایدی. جعفر نی قدر ادبیاتکه خدمت ایتسه‌ده، نی قدر اولوب باره تورغان حمیةنی اویاتورغه ترشسه‌ده، ایسکی‌ادیبلرنڭ رسملرین تاراتوب، ترجمهٔ حاللرین یازوب، خلقده ملة فکرین بترماسکه ترشسه‌ده، مکتبلر، مدرسه‌لر بتکانگه بالالرنڭ تووی سوڭ درجه‌ده بولغانغه، هم‌تربیه‌لرینة هیچ اهمیت بیررلك غیرت قالمغانغه، خلقنڭ کیمو ینك هیچ ایسابی یوق‌ایدی. امراض‌ساریه‌شول‌درجه‌تارالغان‌ایدی‌نیندی‌پاك کشیگه‌ده آنادن‌قوتلو بیك آور ایدی.

چونکه ورثی بولوینڭ بیك کوب بولدیغی کبك دوستلرندن‌ایبداشلرینه، ایبداشلرندن

ایبداشلارینه

ایبداشلرینه اییه‌روندن هیچ ساقلانورغه امکانی یوق ایدی . حکومت بولرنی بترمه‌ك اوچون جمعیه‌لر آچوب، بالنیتسه‌لر آچسه‌ده همان فائده یوق ایدی . چونکه توغان بربالا آورو تووا ایدی . آورو توماسه آتاسندن ایاره ایدی آغاسندن توتاسندن ایاره ایدی . شوناڭ اوچون حکومتنڭ خصوصی کشیلرنڭ عاجزخانه‌لری ، بو آورودن اعضالری چری تورغان قارتلر، قارچقلر، یاشلر، بالالر برلن تولغان ایدی . آول خلقی بیك آز قالغانغه ، آلرده شول آورو بیك تارالغانغه آلارده آقرتنغنه شم کبك تیك تورغانلق اروب بته‌لر ایدی . فحش خانه بلغارقزلرندن، حبس خانه‌لر بلغار یکتلرندن بوشونه باره ایدی . نهایت یکرمی برنچی عصرنڭ آخرینه یته باشلادی . جعفر همان‌یازسه‌ده، همان الـگه‌رگی اخـلاقمزنی، عادتلرمزنی یوغالتماسقه ترشسه‌ده، خلقنڭ عادتیـگنه توگل اوزلرینه بته ایدی . یکرمی برنچی عصرنڭ ۹۷نچی یلنه بولغان عمومی تحریر نفوسده جعفر روسیه‌ده ۳,۸۰۰ بلغار بارلغین بلدی .

. . . .

روسلر شول اشلرنی اشله گان وقتده بزنڭ جعفر آبزیده هر وقت اوز اشنده ایدی . اول بلغار خلقینڭ منقرض بولوینه تمام اوشانغانغه ٠ آلارنڭ قالدرغان اثرلرین جییه‌رغه توتونغان‌ایدی . شوناڭ‌اوچون اول ایدل بویلاب قزاندن آلوب استرخانغه قدر کیتکان‌ایدی . استرخاننڭ خرابه مسجدلرین، تاریخ جمعیه‌لری اوز اداره‌لرینه آلوب اوستلرینه قای وقت سالنغانلغین، کملر بنا قیلغانلغین، نیچه عصرلر عبادت خانه بولغانلغین، قایسی یلده خلقی بتوب تاشلاندغن، همه‌سن یازغانلر ایدی .

مدرسه‌لر تورلیسی تورلی نرسه‌گه ئه‌ورلگان ایدی . بعض‌لری یتیم خانه ، بعض‌لری عاجز خانه ، بعض‌لری ناچلیژنی دومار بولغانلر ایدی . استرخاننڭ مشهور زیارتلری، زیارةاوستنده‌گی‌چاردوغانلری، احاطه‌سی‌همه‌سی‌تاریخ‌جمعیتی طرفندن قاراله ایدی.

بولارغه مخصوص قاراولچی‌لر قویغانلر ، زور زیارتلرگه کم زیارتی ایـکانلـگین ، قای وقت تووین قای وقت اولوین ، نیندی خدمت‌ده بولوین، نیندی یاخشیلق‌لر قیلوین یازوب قویغانلر ایدی . جعفر افندی همه‌سین قارادی ، همه‌سین کوردی همه‌سی برلن قلبا سویله‌شدی ، همه‌سینڭ کوزیاشلرینڭ آغوین اوز کوزندن یاشلر آغازه تـگلادی. مسجدلر ـ نیك بولای ایتدگز ! بولای قالورغه‌بولساق‌بزنی‌سالماو کیرك ایدی ، ئیوسز بزنی کیرا کلـکمز اوچون سالماغان ایدگز ، قایسیگز اوزگزنڭ « ملا ». بولماسه تماق تویدره آلماسلق‌اوغلـگزگه‌اورون‌اوچون‌ایدی ، قایسیگز سوقور، چولاق، غریب، اشکه یاراماغان کیاو چقماغان، قزگزنی استاذیکه ایتر اوچون ایدی . بزگه کروب عبادت قیلغان‌بولوب یوردگز. قلبا عبادت کیرەك‌دیب، یایسه عبادتنی فائده‌لی دیب توگل ایدی ، فقط شونده‌غی

احمدجان محمد جان آغایلرغه کورنوب برسینڭ قزین آلورغه ، ایکنچی‌سینڭ آقچه‌سین آلور اوچون ایدی .

بزنی شوندی ناچارلق قیله تورغان‌اورون یاساسا ڭزده چدادق ، نیك بولای‌ایتدڭز ! ڭلله علمائ‌لرنگز نی قدر خلق جییوب وعظ دیب باشلرین چوالتوب ماللرین آلورغه قورغان توزاقلرینه‌اورون‌بولمادق‌می؟ همه‌سینه برسوز ایتمادك. نهایت نی برلن قایتاردڭز! تاشلادڭزده کیتدڭز !،، دیگان کبك بوله‌ایدی. جعفر افندی‌بو سوزلرنی‌اوزینه‌حطاب‌کبك‌اویلاب شول بنالرگه جواب بیرر اوچون بلغارطرفندن قویولغان دعوی وکیلی‌کبك سوز ڭزله‌سه‌ده، برنرسه تابه آلماینچه تگلرینڭ سوزلرینه تصدیقا باش اییوب قاله ایدی. مدرسه‌لر، مدرسه‌لرنڭ تاشلری جعفر افندیگه اوزلرینڭ حاللرندن زارلنغان کبك کورنه‌لر ایدی . آلار گویا آ ڭغارغه ـ بزنی مدرسه دیب اسم بیردڭز! بزگه مدرسه دیب گناهسز، علمگه دردلی بالالر توتوردڭز! بزنڭ‌ایله قابلاب شول‌بالالرغه سزنیندی ظلم‌لر قیلمادڭز! اوقورغه کیلگان بالانی، دنیاغه تورور اوچون توغان‌بالانی، اوقوتقان بولوب دنیاسندن آخرتندن بیزدردڭز! آلارنی اشکه یارامسلق ایتدروب ، تماق تویدروراوچون سفیل ، قباحت نادان کشیلرڭزگه قل ایتدرو درجه‌سینه توشوردڭز! اوقویم، بلیم، دنیاده‌توریم،باشقه‌لرتورغانده قاریم،برگه‌تورامز،دیب،ڭزغروب‌توره‌تورغان‌بالالرنی‌دنیاغه‌آخرتکه دشمان‌ایتووڭزبرلن‌گنه قالدرمادڭز ، آلاردن باشقه کشیلرنیده شولای زهرلرگه آغو ایتدڭز ! دیوارلرمز بوینده، کونگز تونگزنی کیرا کلی نرسه‌لراوقو، اویرانو اورنینه تسلسل، دور، اجتماع النقضین تاوشلری برلن اوتکاردڭز ! قایه تسلسل؟! قایه‌دور؟! همه‌سی بتدی، همه‌سی بتدی. سزنیك بتردیلر! بزنیك‌بتردیلر! بزنی‌مدرسه‌دیب آچوب‌بالالرجییوب، بزدن‌اخلاقسزلرمرکزی‌یاسادڭز! خلق کوزینه، قزل‌یاولقلرغه تورگان زورقاترغه‌لی کتابڭز برلن کوزلرین سحرلب «درس ایته‌مز» دیب ملةمزنڭ بوله‌چق کشیلرن حراب ایتدڭز! شوندی زور ناچارلق ایتدڭز ! بزنك نیندی دوشماننمزده بزگه اول قدر ضرر ایته آلماس ایدی .

بز شول فاجعه‌لرنی کوردك، توقته ره‌تلنماسمی، توقته ره‌تلنماسمی، دیب توزدك . سزنڭ شول ناچارلقلرڭزنی اسممز برلن یاپدق. سز همان توبه‌گه کیلمادڭز! شونڭ اوچون جزاسین کوردڭز ! بتدڭز ! بتدڭز ! ایسماسام باشمز تنچ‌قالدی، آقتق عمرمزده‌مدرسه‌دیب آلداب ترودن قوتلدق!،، دیگان کبك بوله‌لر ایدی. جعفر افندی‌گه واقعا بولارنڭ‌بوسوزلری درست کبك بلنه ایدی. اول حتی نیك بزده بو مدرسه‌لر بولدی ایکان ! اگر بولماغان بولسه ایدی ملتمز اوقور ییرمز یوق دیب کیرا کنچه یاساغان بولورلر ایدی. یاسی

آلماسه‌لر

آلماسه‌لر ایکنچی خلقلرنڭ یاساغان یېرلرنده اوقورلر ایدی. همه‌سی بختسزلکگه قارشی، همه سی بختسزلك! دیب اویـلی ایدی. زیارتلر، زیارتلرده‌گی اولوغ کشیلر موندن ایکی یوز یل مقدم بلغارلرنڭ بوتون طرفندن زیارة اوچون کیلگان قبرلر، جعفر افندیـگه – نی حال؟ سین‌گنه نیشلب یوریسین ایندی؟ دیـگان کبك بولغان ایدی. جعفر افندی – تقصیرسزنی زیارتـکه کیلدم، جوابینه‌قارشی، کولوب: «کم قوشدی؟ کم چاقردی؟ سیز اولوغلاو دیسزمی آنی؟ اول مینی مسقل ایتوگنه! سز مینی اولوغلیمز دیب مینم قبریم یانینه تزلنوب اوتروڭزدن مینغه نی فائده؟ سز مین ایتـکان سوزلرنی ایشتکان، تـڭلاغان بولسه‌ڭزایدی، مینغه عمرمه بر کشیگز کیلماسه‌ده، هیچ قایغرماس ایدم. هرکوننی کیلوب ڭلله نیندی قیلغان قباحتلـکلرڭزنی میندن عفو قیلدرماقچی بولدڭز! اوزڭز قیلورغه اویلاغان قباحتلـکلرڭزگه مینم قبرم یاننده‌اوتورغان‌اوچ‌دورت غریب‌که بیرگان صدقه‌لرڭز برلن مینم رضالغمنی، حتی فاتحه‌منی ساتوب آلماقچی بولدڭز! سزگه میندن فاتحه آلرغه کیراك دیب کم ایتدی؟ آی آی!! بر تورلیلرڭز سلفلرچه بوله‌مز دیـگان بولوب آلارنڭ‌ایشا کلری تچقان‌اورنغه سزده تچترماقچی بولدڭز! بزنڭ ایتکان سوزنڭ پیغمبرمزنڭ ایتکان سوزینڭ معنی‌سی برلن یورمادڭز، سوزی برلن یوردڭز! شونڭ اوچون سزنڭ تاریخڭزده سوزدن بوتون نرسه بولمادی، جمله ڭز دین قایغرتدڭز! جمله ڭز ملت قایغرتدڭز! ملةگه نیشلادڭز؟! بوسی بولای کیره‌ك، تـگیسی تـڭلای کیره‌ك دیب سویله‌دڭزده، تماقلرڭزنی تویدرغاچ، قورساقلرڭزی توتورغاچ‌تارالدڭزمی؟!... ای‌اویاتسزلر! اویاتسزلر! – دیگان کبك بوله ایدی. هم جعفر افندی اوزیده بو سوزلرنڭ درستلـگین بلوب قلاغندن آیاغنه قدر قزاروب بر سوز ایته آلماینچه قاله ایدی. استرخان یاننك غی مسلمان آوللرنڭ حرابه‌لری، جیمرلـگان مسجدلری، زیارتلرنده‌گی تاشلری تاریخ جمعیةنڭ موزه خانه‌سنك، کتابلری، کیمملری، زینت‌ایبیرلری، تباق ساوتلری‌جعفرافندینڭ شول قدر باشین توتورغان ایدی‌ـ اول هیچ نرسه حقنك اویلی آلمی ایدی. اول کونده توننده توشنلك شولار برلن مشغول‌ایدی. بختسزلـکگه قارشی جعفر افندی اورام‌ده بلغار کوی اویناب یوری تورغان آرغانچی‌کوردی هم آناردن بلغار کویلرین اویناتدی. لـکن هیچ صبر ایته آلمای اوکسوب اوکسوب یغلارغه‌ توتندی. اول قولندن اوینچغین آلغان بالاکبك، ته تی قزاقیین قوتلاترغه بارغانك یغلوب، ته‌تی‌قزاقیین سازغه بلچراتقان بالا کبك یغلی‌ایدی. بوموزیقه‌جعفر افندیگه تاغی بلغارنڭ بوتون‌دنیانی در سلـکتوب، بوتون مدنی عالمده ساتو ایتوب‌یرولرین،

حاضر اوزینڭ موزیقه‌سین اوینارغه‌ده کشیسی قالماولرین، بر ایکی یلدن بلمیم بر ایکی کوندن موزیقه‌سین تڭلارغه‌ده تڭلاغاچ یغلارغه‌ده کشی قالمایاچغن اویلاب اویلاب یغلی ایدی .
بو یاشلر اون توقزنچی یگرمنچی عصر یاشلرینڭ یاشینڭ قالدقلری ، بو یاشلر اون توقزنچی یگرمنچی عصرنڭ قارتلرینڭ تعصبینڭ نتیجه‌لری ١٩ نچی ٢٠ نچی عصرنڭ علماسینڭ اوتورتقان آغاچلرینڭ یمشی ایدی - زقوم یمشی ایدی . جعفر افندی بلغارلرنڭ هر اثرلری برلن کورشوب ، مسجدلرین قوچاقلاب ، کتابلرین اوبوب اوبوب کورشوب ، سترخانده‌گی مشهور شاعرنڭ قبرینه یوز سورتوب قزانغه تابه یونالدی . استرخاندن کیتوی نی قدر کیفسز بولسه‌ده‌ده پاراخودده آندنده کیفسز بولدی . پاراخودنڭ کوپچه‌گی اوستنده « ГРОМЪ » دیگان پاراخودنڭ اسمینڭ ایکی یاغنده‌ده سارغایغانراق ، آزغنه تانله تورغان ، مسلمان حرفی برلن یازلغان سوزلر کورنه ایدی . جعفر نی قدر نی یازلغانین بلرگه تلسه‌ده ، پاراخود باراغانده آزغنه اوقوب آڭلارلق توگل ایدی . شونڭ اوچون اولگی پریستاندوق بیك تیز چعوب شونی اوقورغه توتندی . آل یاغنده «عبد» سوزی آخر یاغنده «صری» سوزلرین اوقودی بو سوزلر جعفر افندیگه یاشین سوقغان کبك تأثیر قیلدیلر . بو پاراخودنڭ بر وقتنی بلغارلرنڭ برنچی محررلری «عبدالقیوم الناصری» اسمی برلن اسملنگانین و مسلمانلر طرفندن تأسیس قیلنغان ، «ییل» اسمنده‌گی شرکتنڭ بر پاراخودی ایکانلگین بلدی . مونڭ صارغایوب بویاولری قویولوب کوچکه‌گنه اوقولوی ، گویا شونڭ آچوین کیترر اوچون یاساغان کبك کورنه ایدی . جعفر افندی نیشلرگه بلماینچه تاغی بیك اوزون اوزون اویلرغه چوموب ، بیك آور ساغشلرغه توشوب قایه بارغانن بلماینچه قایته ایدی . اوز ایسابی برلن سرایغه کررگه کیره‌ك بولسه‌ده بو قایغولر برلن‌ده شول قدر کیفسز اویلار اویلاب ، یا بوتونلای عقلدن سابارمن دیب کرماسکه اویلاغان ایدی . عقلدن سابوینده‌ده ایس کیتماس ایدیك ، روس تاریخلرنده آقتغی بلغار عقلدین ساووب اولدی سوزین قالدراسی کیلماودن ایدی . شول قایتو برلن جعفر شهر بلغارغه‌ده کرمادی توب توری قزانغه قایتدی . قزانغه منگانده یولی پچان بازارندن اوته‌رگه توغری کیلدی . الگه‌رگی اوتکان بر کشیگه آرتندن ادریسی برلن «ایمان» یا یسه «کفر» یباروب توره تورغان ، کیمندن آلوب حرکتینه قدر بولغان اشلرین ایله‌کلرین‌دین سوزوب چغاروب توره تورغان بلغارلر اورنینه ، یارم یارتی روسچه سویلگان یۏریلر برلن روسلر تاوشی‌غنه ایشتله ایدی . قزان تاریخنده اوقوب هر کیبتده نیندی کشی صاتو ایتکاننی ، نیندی تاوار برلن کسب ایتکاننی بلگانگه هر کیبتنی کورگان سایون شول کیبتنڭ خواجه‌لری ، مونڭ کوز آلدنده هواسزلقدن قچقروب باقروب اولگان کبك بوله‌لر ایدی . شونڭ اوچون بولار یانیندن اوتو ، بو

حاللرنی

حاللرنی سیزو جعفرگه بیك آورایدی. آنڭ برلن‌گنه بتمادی، پچان بازاری مسجدی توغرسینه ییتدی. نی کوزی برلن کورسن مسجدنڭ آلدینه آلتون حرف برلن "Болгарскій музей„ دیب یازغان برڤیڤسقه کوتاره‌لر ایدی. موڠغارغه ئلله نی قدر کشی جییلغان ایدی. ایشك توبینه ئلله نی قدر ساچکلار ارغتلغان ایدی. کیچ یاندرر اوچون ئلله‌نی قدر الکتریق لامپالری حاضرلنگان‌ایدی. بو کون ۲ نچی اوکتابر بولغانغه روسلرنڭ قزانغه کرولری بایرام کونی مناسبتی ایله‌موزی‌غه بلغارلرنڭ مسجدلرینڭ ئه‌لانو بیرامی شول کونگه توغری کیترلگان ایدی. شونڭ اوچون حاضر بایرامگه ئلله نی قدر کشی جییلغان ایکان‌ده، بر تاریخ معلمی بلغارلر حقنده بر آز تاریخچه معلومات بیرگاچ رسما آچله‌چق ایکان. جعفر افندی مونی بلگاچ تیزراك موندن اوته‌چك بولدی. لکن خلقنڭ تغزلغی سببلی اوتو آور بولغانغه، خلق آوزندن "бывшая мечета„ دیگان اوق لرنڭ جعفرنڭ یورا کینه قدر کرولرینه سبب بوله‌ایدی. مڭ بلابرلن جعفر بو کورنشدن‌قوتلدی. قابان‌بویلب کیتدی قابان کولی بوینده آپانایف‌لر مدرسه‌سینه "пріютъ„ دیب یازولغان یازونی کوردی، تاغی بر اوفلادیده حاضرغی‌یکاتیرینسکی اورامغه چغه باشلادی، چاتقا یتکان ایدی، قانغراو تاوشی اشتله باشلادی، قایه ایکان دیب قاراسه آپانایوف‌لر مسجدی چاس بولغان ایکانده حاضر پاڤار چقغان وقتقه توغری کیلگانگه، شونڭ مناره‌سنده قالوقولنی قاغالر ایکان!! جعفر نی اشلیسن بلمادی اوف! دیب سوله‌دیده کوزین یوموب تیزره‌ك کیتدی. یولی بورنایوف‌لر مسجدینه توغری کیلدی. نی کوزی برلن کورسون مناره‌سین پاڤلیون یاساغان‌لر آق آلیاپمالی افیتسیانیتلر، باشلرین ساچك برلن توتورغان بارشنالر توره‌لر. جعفر نیشلیسن بلمادی. کوز یومدی کوز آلدنده مسجد اچنده ملا حطبه اوقوی ایمش، اوستی پاڤیلیون ایمش کبك بوله باشلادی، تاغی اجیم‌لر مسجدی یانینه کیتسه، آنده‌ده شوندی بر کیفسزلك بولور دیب آتین میشچانسکی اورامدن پچان بازارینه باررغه قوشدی. تاغی بلا! تاغی قایغو!! زنگار مسجد بوتونلای یوق!! قایه اول؟!! آخرده بروقتنی مناره‌سی‌ایشلوون گازیته‌ده اوقوی ایسنه توشدی. زورحرف برلن بالنیتسا دیب یازوب‌قویغان یازو کوردی هم شونڭ الگه‌رگی مسجدایکانلگین‌بلدی. مدرسه‌سی‌نڭ باشنده «Акушерскій курсъ» دیب یازلوب‌قویولغان ایدی. موندنده قوتلدی الحمدلله!! تاغی بر بلا بارمی نی؟ سوبای مسجدینه "Читальня„ دیب یازوب قویغانلر! تاغی آریراق نیچه یوزشا گردلرگه اورون بولغان علییف مدرسه‌سنگده تاریخن، اوزلرین اوزلری ماقتاب یازغان شعرلری یانندغی تاشقه «убѣжище для не излѣчиме больныхъ» دیب یازوب قویغان

ویۋسقەنی کوردی، مونسی تاغی بیك آور بولدی. آلای بولسەدە بومدرسەنڭ تاریخی ایسینه توشکاچ، قلت ایتوب «مونسی ایسماسام اولـگی وضعیتن یوغالتماغان ایکان» دیدی.

ایزوشچیكدە بوروله بوروله آروب بتکاچ ایندی قایه دیب سورادی. جعفر اویانغان کبك بولدیك قایه بولسەدە برنومرغه توشروین اوتنـدی. بولار شول اورام برلن بارغانده بیك بییك بر باشنەنك باشنەفلاك کوردی، هم‌شونڭ یانندن بیك کوب خلقنڭ ساچك کوتاروب چغوین کوردی، ایسابلاب قاراسه، بوییر عثمانوف مسجدی تیرەسی ایکانن بلدی. هم چنلب قاراغاچ بوباشناده آنڭ منارەسی، اول ساچك کوتارگان کشیلردە، الـگەری مسجد بولوب حاضر گوللر، ساچكلر کیبتی بولغان عثمانوف مسجدندن چغوین کوردی. مونسینه قایغررغەده الـگرە آلمغان ایدی، ایزووزچیك آتنی توقتاتدی، جعفردە اویانوب اوزین ئلله قاچاندن بیرلی واتـه تورغان اویلردن تنچلیم دیب نومرگه کره باشـلادی. کوزی قاپقا باشـنه توشدی «عثمانوف مسجدی مدرسەسنڭ وقـفی» دیـگان سوز مونـنڭ الـگەرگی مدرسە ایکانلـگین بلـدروب تاغـی مـونی ایزه باشـلادی. جـعفر افنـدی نی بولسه بولور دیب نومرغه کردی. همه بیك آریدیغندن تیزگنه یوقلارغه یاتدی. توشلرنده تاغی استرخان خلقی «حزر» اداره خانەسی، پچان بازاری مسجدی، قزان خلقی برلن ساتەشوب بتدی. برسنده همه خلق یالان باش، یالان ایاق کوزگی قویاشده یلنغان توسلی کورنەلر ایدی. ایکنچسنده ساچكلر، بلغارموزیقەلری، بلغار گازیتەلری برلن بر بلغار بایرامی یاسیلر ایمش کبك کورنه ایدی. بلغارلرنڭ محررلری، ادیب‌لری، بلیکلری‌همەسی "بلغار میدانی" دیگان بیرگه جیلغانلر ایمش. همەسی خلقغه بزنڭ ملەمزنڭ بتو احتمالی بار ایدی، مونه شول فدائی‌لر ارقاسنده، شول‌قدر خدمت سایەسنده، مونه بوگونگی کونگه کیلوب یتدك. حاضر نیگزمز تازه، ایسکی چرك نیگزنی آلشدردق، حلقمزدەغی چرگان فکرلرنی، قرون وسطی اویلرنی بتردك، موندن ایکی یوز یل‌الك، ملتمزنڭ ایڭ قورقنچلی وقتنده، ملتمزنڭ علماسی اسمدەگی ملتمزنی اشاب توره تورغان ذات عالی‌لرنی تیرس ایتدرب، جیر یاخشی‌لرغه توکدك. بیرمز یاخشردی. بیرمزدن مونه سزنڭ کبك ذاتلر میدانغه چقدی. مدرسەلرمز مکتبلرمز اصلاح قیلندی. الـگەرگی‌دور، تسلسل‌اورنینه علوم ریاضیه، اسخالاستیگه اورنینه فلسفه درسلری قویلدی. شاکردلرگه تسبیح‌اورنینه، فلسفه کتابلری تاراتلدی، اوقوتلدی، اوقولدی، بو درجەگه کیلدی، بوکونـگه یتدی، ملة تاغی‌مڭلر یاشاسون!! یاشاسون‌مڭلر!! تاوشی بتون دنیانی الغان کبك بولا ایدی، قول چابولر، بلغار موزیقەلری، تاغی یاشاسون محررلر! یاشاسون بلغارلر!! تاوشی عالمی توته ایدی. جعفردە محررلر آراسنده

ایمش

ایمش، آنڭ قولن همه محرر قسوب خدمتلرین تبریك قیلدیلر ایمش، اول کورگانلرینڭ توش ایکانلگین بلوب شادلندی بالالر کبك سویندی ایمش، خلق نڭ یاشاسون ، جعفر بلگوار ! یاشاسون ! تاوشلری ینه بلغار موزیقه‌سی تاوشلرینه اویانوب کیتدی. اوزین نومیره‌ده کورگاچ یوراگی شو ایتوب کیتدی. اول بایراملر توش ایکانلگین بلوب، اگرده اون ترقزنچی یگرمنچی عصرده بابا غی محرر سویلاگانچه قیلسه‌لر، مونڭ کون بولویده ممکن ایکانلگن اویلاب: نیك بولمغان؟ ! نیك بولمغان؟!..» دیدیده کوزلرندن یاشلر آعزوب یتاعینه یغلدی . بیك اوزاق بالالر کبك یغلادی، کورگان محررلرین، میدانغه جییلغان ئللهنیچه مڭلر بلغار مدرسه‌لرینڭ شاکردلرن ، ایکنچی یاقده قزلر مکتبلرندن کیلگان همه‌سی بر تورلی قالفاقلی بلغار قزلرین، میدانده ساچکلر برله بیزه‌نگان، فلاقلر برلن اورتلگان بلغار هیکلرین، بلغار موزیقه‌سین بارسنده کوکلندن کیچردی. جعفر افندینڭ بو توشی گویا بلغارلرنڭ ایکنچی یول برلن بارسه‌لر، علماء سوزینه قارامایچه حمیتلی کشیلر، ملة سویه تورغان ذاتلر سوزینه قاراسه‌لر، نیندی بوله‌چقلرین بلدرر اوچون، علمانڭ نیندی زور جنایت قیلغانلقلرین کوزی برلن کورساتور اوچون، یوری یاسالغان کبك ایدی. عجبا شول توشنی اون توقزنچی یگرمنچی عصر علماءلری اوزلری کورسه‌لر ، یایسه علماء سوزی برلن یوریمز دیب، علماءلرنڭ ملتمزنی زهرلو ینه خدمت ایتوچی بایلر کورسه‌لر، نی ایترلر ایدی ایکان؟ ! علماءنقین بلهم « شیطانی!» دییر ایدی، باشقه‌لر نقین بلمیم . آلارنڭ کوڭلی درستده بولغانغه ، اڭلامایچه‌غنه علماء آرتندن بارغانغه، بلکه خطاءلرین سیزوب حاضر توبه قیلورلر ایدی. آلارنڭ شول، علماءلر قایسی سنڭ کیاوی، قایسی سنڭ اوغلی بولغانغه بو حقیقتنی آچو ممکن بولور ایدیمی یوقمی بلمیم؟!
جعفر بولای بولمی ایندی دیب بیك تیزگنه توروب یوونوب چای اچه‌رگه توتندی . همه چایدن سوڭ اوزینڭ نیشلیسین اویلاغاندن سوڭ، خاتونی سویم بیکه یانینه قایتوب بر آز تنچلب عمر اوتکاورگه، آندن سوڭ پیتربورغده تاریخ جمعیتینه بارورغه حاضرلنرگه وقت ایکانلگین کوڭلندن کیچردی، هم شول اوی برلن چای سورادی . افیتسیانده چای کیترگانده یا ڭغی گازیته دیب شول کوننگی قزان گازیته سین‌ده کرتدی، جعفر افندی نیقدر آریغان بولسه‌ده گازیته کورگاچ اوقورغه توتنه‌چق بولدی ، هم قولنه آلوی برله „Послѣднiй болгаринъ“ اسمنده‌گی برمقاله‌گه کوزی توشدی. بو سوز بونڭ تنینه ئلله نی تأثیر قیلدی . زیانداشلی کشی کبك گازیته‌نی قسوب توتدیده شونی اوقورغه توتندی، مقاله اورنبورغدن یازلغان ایدی. اورنبورغدا بر خسته‌خانه‌سنده بر مسلمان قارتینڭ بیك آوروین، همه ساته‌شوب یاتوین، حاضرده اولوب بتکان اوزینڭ یاقینلرین چاقروین، قرآن

اوقورغەکشی کیترگە تلاولرین، قای وقتدە بلغارچە یرلب جیبارولرین، شوندن سوڭ یغلاب یبارولرین، آنڭ آرتندن خاتونی، بالالری، قاراندشلرینڭ اسمی برلە قچقروین، همدە اورینبورغدە بر بلغاردە یوق بولغانغە، آقتق کونلرندە شول کشیگە سویلاشورگە کشی بولماوین بیك قزغانچ ایتوب یازلغان‌ایدی. جعفر گازیتەنی کوتاروب بردی. اوزی برنرسە اویلامایىنچە قاتوب‌توردیدە، کینەتدن جان کرگان کبك بولوب، شول کونگە جیتدكمنی ؟ ! کملرسبب بولدی موڭغارغە؟! ! لعنت آلارغە ! ! لعنت ! ! ! دیدیدە اوستینە کییندیدە، هیچ بر سوز ایتمایىنچە، ایشك‌نیدە یاپمایىنچە چقدیدە کیتدی، توب توغری پریستانگە توشدی. هم شول ساعتدە سامارغە کیتدی. اوز اوی برلن افتقغی بلغارنی اولوندن الك‌گنە بولسەدە، کوڭلین‌تنچلندروب، آزمی کوبمی، ملة حاللرین سویلاب، کیرەك بولسە بلغارچەیرلبدە، اولەر آلدندن‌آوزینە سوسالوب، ایمان ایتوب تورەچق ایدی. پاراخودقە کرگاچدە برکشیگە قاتشمی پریستاندە آلغان گازیتەسین اوقورغە توتندی. سیمی پولاتدن یازلغان برمقالەدە، آندەغی الگەرگی مدرسەلرنڭ فقیرخانەلر، عاجزخانەلرگە ئەورلوین، مسجدلرنڭ تاریخ‌جمعیةلری‌طرفندن‌ادارە قیلنوین، وایڭ‌نهایتدەشول‌کوندە گنەبالنیتسەدەاولگان بر بلغارقزینڭ‌نیچك‌اولوین، نیندی آورو برلن‌یاتوین، توسلرین‌قیافتلرینڭ‌نیندی‌ایکانلگین، حتی علم النسب جهتندن صف بلغارقزی‌بولوین، عمرندەسیمی‌دە، مسکاودە، حتی‌پیتربورغدە، بیك مشهورە «توتاش» بولوین، وشوندن سوڭ بزنڭ بلغار قزلری‌نڭ شول توتاشلق‌دە بیك ترقی ایتولرین، عموم ملتمزنڭ کیتشینە شول اشنڭ نی درجە ضرر ایتوین، ملاحظە قیلنغان ایدی. جعفر افندی موڭغارغەدە نی اینارگە بلمایىنچە، اوزی نرسە اویلارغەدە آبدراب قاتوب قالغان ایدی، وبیك اوزاق ئللە نیلر اویلاب، درستین ایتکاندە بر نیدە اویلامایىنچە، پاراخودنڭ برباشندن ایکنچی باشینە آشغوب آشغوب یورسەدە، باراتورغاچ آروب آش بولمەسینەکروب آش‌سوراغان‌ایدی. آش‌اولگرگانچەنیشلرگەبلمی یورگاندە جعفرافندی‌موزیقەتاوشی‌ایشتەباشلادی. بوتاوشدەئللەنیندی‌براوزلك، ئللە نیندی یومشاقلق، ئللەنیندی موڭلقغەباشقە، بوموزیقەدەئللەنیندی‌ایتوب آ ڭلاتلمی‌تورغان‌برقوةبار ایدی. جعفر اوزین بلوربلماس‌اوینالە تورغان ییرگە باروب کرگان‌ایدی. هم‌اولگان کشی کبك اوینچی مارجە یانینە باروب قاتقاندە قالغان‌ایدی. بواوین‌بلغاراوینی، بوکوی‌بلغارلرنڭ اون‌طوقزنچی عصردن بیرلی‌بیلگلی، حاضردە بتون عالمدە مشهور تیفکیلوف‌کوی ایدی. بیك‌اوزاق تڭلاب تورغاندن‌سوڭ، جعفر افندیدە رەیالنڭ‌قاپقاچی‌شاب‌ایتوب قاپلانغاچ‌اویانغان‌کبك بولغان‌ایدی، هم‌اوزینڭ بلغار ایکانلگین بلماسنلر، بلسەلردە سوراشەسوراشەمونڭ‌ایڭ‌اچکی‌جراحتلرین آچرلر دیب تیز تیز کیتکان ایدی.

آش

آش الگورمگان بولغاچ کرگاچ قولینه توشکان بر ژورنالنی آچوب اوقماقچی بولغان ایدی. مونڭ بختسزلگینه قارشی شول بیتدوك : "Ишанизмъ и его послѣдствіе„ اسمنەگی مقاله کوزینه تاشلانغاچ بتون ژورنالنی یوتاردای بولوب اوقورغه توتنغان‌ایدی. مقاله‌اوزون ایدی، تورلی یاقدن قارالغان‌ایدی، ایشانلقنڭ هندستان مجوسلرندن اسلاملر آراسینه قاچان کرولری، وبیگرەك بلغار آراسینه نیچەنچی عصرده کروی، اسلاملرغه شونڭ نی قدر ضرر ایتوی، بیگرەك بلغارلرغه نیچك تأثیر قیلوی همەسی یازلغان ایدی. محررنڭ سوزینه قاراغانده اصل بلغارلرنڭ انقراضینه سبب شول ایدی، چونکه شول قدر غیرتلی، اشلکلی، ترشچان بلغارلرنی بر نیگه یارامسلق یالقاو صبیرتوسلی، حیوانلق درجەسینه توشررگه ایشانلرغنه سبب بولغان ایدی، وآلاردەغی اوت کبك غیرتلرنی سوندررگەده شول ذکرلر باشچی بولغان ایدی. شول قدر ترشچیلق، واشلکچیلکنی بتررگەده آلار طرفندن دنیا قویو حقنده بولغان سوزلر یولچی بولغان ایدی. . . . .

اما بو بلغار ایشانلری، بلغار علمألری، بولارنڭ دینلرنده «روحانیة» دیگان نرسه بولماینچەده توروب، خلقنڭ شول قدر بولارنڭ قورایلرینه بییولرین هیچ توجیه قیلورغه ممکن توگل، بلمیم بولاردغی علمألربیك حیله کاربولغانمی؟ ألله واقعاده بولارنڭ ایشانلرنده گیپناتیزمه* قوەسی بولغانمی؟! نی بولسەده بلغارلرغه بولار قدر ضرر ایتکان صنف بولمغان!!!:» سوزلری برلن مقالەسین بترگان ایدی. جعفر افندی تاغی نیشلرگه بلماینچه «یارب، نیك مینی بوکونگه قالدردڭ؟ نیك ایسماسام اون طوقزنچی عصرنڭ برعلمأسین‌غنه بولسەده شول کونلرنی کوررگه قالدرمادڭ؟» دیب اویلاغان‌ایدی. هم شونڭ آرتندن اوق کوز آلدنده، یاشل چاپان کیگان، بورچاق چوملەسی توسلی تورلی یاقغه ایشلگان چالمه کیگان، سیبرلغان بالترلی چیتکدن، اوستگی تویمەلری چیشلگان بر کشی: شریعت! شریعت! دیب کوز آلدنده کورنگان کبك بولدی، جعفر افندی مونڭ قیافتینڭ قباحتلگینه، ایتکان‌خدمتلرینڭ ناچارلغینه چدی آلماینچه «اوترام!» سینگنه بتردڭ‌دیب، بارسەده، تگی حضرت همان شریعت! شریعت! دیب کنه بارا ایدی. جعفر افندی‌ده یودروغین توینلاب آرتندن باره ایدی. شول اویلردن، «آش حاضر!» دیگان تاوشقه اویانوب کیتکان ایدی، بواویلردن قوتولوراوچون باشن سلکوب آشارغه توتنغان‌ایدی، همده موندن سوڭ اورنبورغغه باروب جیتماینچه گازیته ژورنال، حاصل ادبی بر نرسه

(*) کشی‌نڭ اختیارین اوزندن آلوب هر اشده گیپناتیزمه خواجەسینه مطیعه قیله تورغان برقوة در. هندستان مجوسلری آراسنده کوبدن معلوم بولسەده یوروپاده سوڭغی عصردەگنه کشف قیلنمشدر.

اوقوماسقه کیسدروب قویغان ایدی. همده جعفر افندی کشی برلن قاتشودنده قاچه ایدی. چونکه قاتشسه تانشسه حاضر کم ایکانلگین ایتو، اوزینڭ بلغار ایکانلگین بلگرتوتییش بولەچق ایدی، اول ئلله نی قدر سوزلر آچارغه سبب بولغانغه، جعفر افندنڭ یاراسینه قزغانغان بولوب توز سیبولر بولغانغه، آنی طبیعی یاراتمی ایدی. شونڭ اوچون پاراخودده وقتلەبر مرتبەده تشقه چقماسقه بولغان ایدی. هم اوزینڭ واق تویاك اشلری برله شغللنوب شول بلغارنڭ بتو مسئلەسین اونتورغه نی درجه ترشسەده، آورو کشی گه هر بر سوز، هر براش، حتی ایسان کشی، آورو کشی نڭ همەسیك، شول آوروین ایسنه توشرگان کبك، جعفر افندیـگەده پاراخودنڭ اوزندن باشلاب زۋانوقلری، چین آیاقلری، چایلرینه قدر رایاللری، پاراخودنڭ اسمی، یاته تورغان اورونلری همەسی شول بلغارنڭ بتوین قچقروب تورغان کبك بولەلر ایدی. سامارغه باروب ییتکاچده جعفر افندی ناغی بر زور کیفسزلك بولمادیغی اوچون، درستی گنه شوندی کیفسز بلغار حقنده یازلغان خبرلر، سویلانگان سوزلرنی اوقودن ایشتودن تویلدغی اوچون، ایرکنلب سولاب یورگان ایدی. سامارنڭ هواسیك یاخشی، منظرەسیك ماتور بولغانغه جعفر افندیـگه ایکی یاخشی حسیات آچقانغه جعفر افندی بیك کیفلی ایدی، نومیرەده قزانداغی کبك مدرسه فلان بولماغانغه، همده مسجدلرنیده تورلی تورلی بناغه ئەوروگەاوچرامغانغه، بارغاچك کیفی بوزولمغان ایدی. شولای کیفلی گنه گازیتەگه قاراماینچەغنه، ممکن قدر بلغار مسئلەسین اویلامایچه غنه، چای اچکاندن سوڭ شهر قارارغه چقدی. سامارنڭ اورامی بویلاب بارغانك «هنر مکتبی» دیگان بر یازوغه کوزی توشدی. همك شونكغی بعض آچق ترزەلردن پار، نفت، ایسلری چقغانغه، شاق شوق تاوش ایشتلـگانگه، جعفر افندی مونی چنلاب چنلاب قاری باشلادی. استینادەغی قارالنوب بتکان، قروملر برلن کوملر کوملماسکنه توره تورغان برامقەده ئلـله نیندی بلغار یازوی کبك نرسه کوردی. بو یازو جعفرنی ناغی ئلله نیشلتوب جیباردی. جعفر کورگان اوگغایغه اوڭ ترازەدن چاق سیکرمی قالدی. بیـك تیز قاپقـاسین تابوب بر کشی گە بر سوز ایتمایـنچه، سوراغانغه جواب بیرماینچه، آشغه، آشغه، کروب کیتدی. هم اشلاوچیلرنڭ سور اولرینەده التفات قیلماینچه، درستی گنه، آلارنڭ تاوشلرین ایشتماینچه، اوزلرین کورماینچه، ماشینالر، استانوقلر آشه سیکره سیکره باروب، شول یازوغه باروب جیتدی. بلغار یازوی ایکانین بلـگاچك اوقور اوچون قولی برلن سورتدیك اوقورغه توتندی. زورحرف برلن باشینه «درس ترتیبی» دیب یازلغان ایدی. مونڭ آستنك کونلر، هم هر کوننی نیندی درسلر بارلغن یازلغان ایدی. درسلر آراسنك کافیه، شرح ملا، ایساغوجی، شمسیه، تهذیب، سلم العلوم، حکمة العین، مختصر

کبك

کبك سوزلریازلغان ایدی. بواول « درس ترتیبی »، دیگاچك، درس پروغرامی‌سی دیب اویلاغان ایدی. بویات سوزلرنی کورگاچ ایسی کیتوب قالغان ایدی، چونکه اول « درس ترتیبی »، نك نی کوننی نی فندن درس بوله‌چغین آڭلاولرین کوتکان ایدی. مونك هیچ برفن اسمی یوق‌ایدی، بوبلمگان، ئلله نیندی عربچه‌می ئلله چغتایچه‌می؟ سوزلرگنه کوره ایدی، بوبلغاریازوی بولغانغه، بلغارلردن قالغان اثربولغانغه، حاضرده بلغارلردن بوندن باشقه وارث بولماغانغه، بونرسه‌لرنی آلو آنڭ حقی ایکانلگین یوریتیچیسکی یاقدن اویلاب تورماسه‌ده، بلغارایبرلرین کورگاچك، آنڭ قولی اختیارسز آڭارغه سوزله هم کشی بولماسه آلنه، کشی بولسه آقچه فلان بیرویك آلنه ایدی.

بویازوده طبیعی آلنغان ایدی. لکن اشلاوچیلر اولك مونڭ وقتسز کروینه بیك عجبسنوب یانینه جییلوب سوراشه باشلاسه‌لرده، بولارنڭ بر سوزلرنده ایشتماینچه هم کورماینچه، سوراغان سوزلرینه جواب بیرماینچه یازونی‌عنه آلون کورگاچ، تاڭغه قالغانلر ایدی. همك بولارغه برسوزده‌شماگانگه بلکه برزورکشیدر، بلکه شولای کیره‌کدر دیب، موڭارچه بولارکوزینه‌چالنماغان برئلله‌نیندی یازونی آلوده، آلرده آرتق‌اهمیة تابماغانغه،قاتوب قالسه‌لرده مونی‌تویماغانلر ایدی. جعفرافندی‌چغوب کیتوب‌بیك‌تیزنومرینه‌قایتوب‌مونی‌اوقورغه‌هم آڭلارغه توتندی. هیچ برتوشنه آلمادی. ئلله نیندی لغت کتابلری آقتاردی «ایساغوجی» سوزین تابه آلمادی. شرح ملا، ملا نی دیگان سوز، شرح نی دیگان سوز ایکانین بلسه‌ده، بوایکی سوزدن مرکب برنرسه، نیندی فنگه اسم بولوین بلمی ایدی. کافیه‌نڭ عربچه نی دیگان سوزایکانلگین بلسه‌ده، تاغی بلغارلرطرفندن‌نیندی‌علم، نیندی فنگه اسم‌ایکانلگین ایشتکانیك یوق ایدی. کتابلردن نی ئزله‌سه‌ده‌تابمی‌ایدی. شمسیه‌سی تاغی نی دیگان سوز؟... آخردن اویلی اویلی ترکلر زونتیك‌گه شمسیه دیگانگه، زونتیك‌یاساو حقنك برفن، یائیسه شول حقنك یازلغان برکتابکه اسم بولوینه اوی کیتدی. لکن نی دیب اول آنك درس آراسینه کرگان؟... شول فن اوقولغانمی؟... هیچ‌جواب‌بیرورحال‌یوق‌ایدی. بلکه شولای بولسه بولور شول. سامار مسلمانلرینڭ تورمشلری حقنك، نیندی هنرلر برلن اش ایتو، نیندی کسبلر برلن مشغول بولوی حقنك، یازلغان کتابنی اوقوسه‌ده آنك « مونك‌غی بلغارلرآت برلن یوك تاشیلر ایدی. قای وقتك بویوکلرنی خواجه قوشقان ییرگه ایتو آور بولغانغه‌اوزیورتلرنك‌غنه توقتی‌لر ایدی» دیب یازلغان‌ایدی. «سلم، تهذیب» دیگان سوزلرنی تاغی آڭلی آلمادی. عربچه سلم باسقچ ایکانلگین بلگنگه، جعفرافندی مونك یازلغان نرسه‌لرنڭ همه‌سی پاژار ایبرلری‌بولورغه کیره‌ك دیب آزغنه‌برحکم‌چغارمادی. «تهذیب» دیگان‌سوزی‌تاغی‌نرسه؟...

مونسون اوزاق اويلامادى. بلغارلرده ١٩ نچى ٢٠ نچى عصرلرده «تهذيب اخلاق» قه خدمت ايتەمزديب، آوزى آچغراقلرنڭ كسەلرتهذيب قيلغان بر تورلى خلق بولوى حقنك تاريخده، همك شول خصوصك بررومانك اوقوغانغه، آنى بيك تيز آڭلادى. بوسى تاغى فكرنى ايكنچى ياقغه بوردى. ئلله بولار نى قدر برگه توره تورغان كشيلرنڭ اوزلرينڭ كشيلرين يازوب‌قويغان كاغزلرى ميكان؟ ديب اويلارغه توتندى. آلاى‌ديسه كون‌اسملرى نرسه‌گه؟.. آبدرادى بندى، آخردن‌كوڭلينه ١٩ نچى ٢٠ نچى عصرده جندن ساقلانوراوچون بوتيلر تاغوعادت بولوى همده اويلرده شوندى بلالردن ساقلى تورغان دعالر، طلسم‌لر آسو معتبر بولوى ايسينه توشديك، بوده وقتى برلن شول جنلردن ساقلار اوچون يازلغان مكسلمينا، چوپريما، توپراتا، يمليخا، كبك معنى‌سز سوزلرنڭ برسى بولورغه كيراك ديب‌حكم قيلدى. لكن «درس ترتيبى»، ديگان سوز بو مطالعەنڭ بيك درست توگللكين اويلاته‌ايدى. آخردن آروب بتكاچ اوزينڭ باشقه اشلريك ايسينه توشوب كيترگه‌ده وقت ايكانلگين اويلاب‌كيترگه‌حاضرلندى، هم‌كيتدى. يولى‌تاغى«هنرمكتبى»ندن‌اوتارگه‌توغرى كيلدى. كوزى يوغارى‌توشدى. يازلغان‌يازوينه قاراغانك‌بويورتنڭ‌اول آستى مدرسه،اوستى‌مسجدايكانلگى همك يكرمى‌بيش يلدن بيرلى خلق بتكانگه هنرمكتبينه ئورلگانلگى، كورونوب توره ايدى. جعفرنى ايتەرگەده، نى اويلارغەده بلمادى. اوتچقغان‌كبك آوزندن «نيچه‌يللر نى‌قدر كشيلرنى اشكه يارقسز ايتوب چغارغاندن سوڭ، ايندى توبه قيلغان ايكان؟!»، ديدى. هم شول وقتك‌اوق قلت ايتوب السگەرگى بلغارلرده فنلر اوقولماوى، تورلى فندن، تورلى علمدن تورلى‌كتابلرنڭ (ديباجه) باشلاريغه اوقولوى ايسينه توشديك، تگى يازونڭ‌ده‌شول كتابلرنڭ اسمى ايكانلگين بلدى. همك قورمسقه اوياسينه توشكان يلان كبك قايه بارسه‌ده اوزينه تنچلق يوقلغين اويلاب تيزراك واقزالغه باروب اورينبورغ‌غه كيتدى. تاغى جعفر افندى برتندى. لكن ساقمار سووندن اوتو جعفرافنديگه بيك آور بولدى. چونكه بوساقمار بوندن ئيچه يوز يللر بلغارلرنڭ يارتيسين سوى برلن تويدرغانلغى كبك، بويلرينڭ ماتورلغى برلن بلغار طبيعتنه ئلله نى قدر لطافت بيرگان ايدى.

همك بوسو، موڭ اوزون چن بلغار قلبندن چقغان، ئلله قاى ييرلردن چمتروب، چمتروب، آله‌تورغان»، ساقمار كوين» ايسينه توشرگان ايدى. بواويلر اويلاغانك پويزده نى قدر آشق‌سادە جعفر افنديڭ اوبى آندن آشاغه ايدى. كوزلريدن تگاراگان انجو بورتگى كبك ياشلارى آشغه آشغه ساقمارسوى كبك تيز تيز يوزندن آغالر ايدى. هم تاغى يابلغان «بلغار» مسئلەسينڭ يابوين، اوزلرينڭ ئوزلرى برلن ارتكان كبك، تورلى

ياقدن

یاقدن آچاغنه باره‌لر ایدی. اول آچلغان سایون ایانچ‌لنه ایدی، ایانچ‌لنغان سایون آنڭ اوچون کوز یاشلری کوبایه ایدی.

اوزاق اوتمادی جعفر افندینڭ کوز آلدنده اورینبورغ کیلوب چقدی. جعفر افندی..... جعفر افندی آت آلوب تگی بابای یاته‌تورغان بالنیتسه‌گه ایترگه قوشدی. باروب ییتکاچده بیك تیز آشغوب کره باشلاسه‌ده مونی توقتادیلر. نی کیراك دیگان سوزینه قارشی بو شول کشینڭ ایسمن ایتسه‌ده، کیچه اولدی هم کوملدی دیدیلر. جعفر افندی باشینه سوققان کبك بورولدی. هم چغا باشلادی، بختسزلکینه قارشی کوزلری ۋیۋسقه‌غه توشدی. ”حسینوف برادرلرینڭ مدرسه‌وقفی،، دیگان سوز اوستنده ”بالنیتسه،، دیگان سوز کورنوب توره ایدی. حسینوف‌لر، حسینوف‌لر، دیب جعفر افندی قاتدی‌ده قالدی. اول بولار توغروسنده بیك کوب نرسه اوقوغان ایدی. بولار ایڭ خلقنڭ اویانور، وقتنده زور دولت ایپاسی بولوب، خلق اوچون ئلله نی قدر آقچه‌لر توتوب ئلله نی قدر مدرسه‌لر مکتبلر، آچونده، بله ایدی.

اورینبورغ‌ده «یاڭغی مدرسه،، دیب آچوب ایسکی مدرسه‌لرده‌ده اوقوتودن چقغان فنلر اوقوتدرولرین، همده نی قدر راسحود توتوب، ئلله نی قدر کشیلر کیتروب اوقوتدروب، ترتیب‌سزلك، اویلاوسز اشلانوی حقنده، ملت‌که ئلله‌نی قدر ضرر ایتولری توغرسنده‌ده اوقوغان ایدی. اشلاگان اشلری اساسلی بولماغانغه، اوزلری اولگاچده همه‌سی بتکاننده کیتکان لگنده بله، مدرسه‌لری بتماسه‌ده اولده نی قدر کشیلرنڭ کسه‌سن توترو برلن، آشار اچار اوچون آلدانوب کیلگان بالالرنڭ‌ده سلامتلگین بترر گه، همده باشلارینه علم اورنینه، اورما کوچ اویالری توترو غه سبب بولوب، ملت‌نڭ کیتشینه بو کشیلرنڭ آرقلی سالغان کیرته بولولاری حقنده‌ده، بیك کوب نرسه اوقوغان ایدی. همده بولار حقنده یازغان محررنڭ: حسینوف‌لر ملت‌نی سویدیلر. خدمت ایته‌چك بولدیلر. آقچه‌لر صرف قیلدیلر. لکن نی فائده ایتدیلر؟ آیو اوزینڭ دوستین چبن‌دن صاقلاغانده نی فائده ایتدی- بولارده شونی ایتدیلار.» دیگان سوزی ایسینه توشدی. همده واقعا بو سوزنڭ درست ایکانلگین بلدی. لکن بلوبده نی بولدی. تاغی حسرة یاڭغردی!! اول اختیارسز «بختسز ملة! بختسز ملة!! نیك سینڭ برده بختڭ بولمادی؟! نیك سینغه همه اش تیرس کیلوب توردی. کیراکلی کشیلر وقتسز اولدیلر. کیراکسز کشیلر، سینڭ کیتشکغه ضرر ایته تورغان کشیلر ئلله نی قدر یاشادیلر. کیراکلی کشیلر، سینغه خدمت ایته‌تورغان کشیلر، سینڭ دشمانڭ کورلدیلر، ممکن قدر آلارنی کوزدن توشررگه، آلارغه یول بیرماسکه ترشلدی. سینڭ دوامڭ اوچون کیراکلی اشلر هیچ بر التفاتقه آلنمادی، سینڭ یوگڭنی آورایته تورغان یوکلر، تاغلدی، همه سینغه ضررلی کشیلر سینغه فائده‌لی ایتدروب کورلدی، بایلری شولارغه یاردم

قیلدیلر، فقیرلر اطاعت قیلدی‌لر، همه‌اشده‌هر نرسه‌ده هر وقت کیرا کماس یاقغه‌قوة آلدی. نیك آلای‌بولدی؟! کم عیبلی مونڭ اوچون! کم؟! دیب اویلاغان‌ایدی. هم بیك‌اوزاق‌بوبنائ‌غه‌قاراب تورغاندن‌سوڭ! بوبنائ، بومدرسه، بووقفلر، یهودیلر، ارمنلرده بولسه ایدی، مونددن‌نیندی‌فائده ایتکان بولورلر؟ ایدی. موندن نیندی کشیلر چغاررلر ایدی، ملةلرینه نی خدمتلر ایته‌رلر ایدی؟ دیب آلارنڭ قیلاچق اشلرین بیك اوزاق اویلاغاچ نومیره‌گه کیتدی، هم آنده باروب آشاب اچکاچده یولده توزانلنوب بتکانگه مونچه‌غه بارغه اویلادی . . .

اول شول کشیلرنڭ توبسز اشدن معنی چقمی دیب آلارغه سویلگانده، «الله‌غه تابشرغان!» دیگان سوزلرینڭ حاضر معنی‌سین اویلی ایدی.

همده حاضر اول کشیلرگه اول سوزنڭ درستمی توگلمی ایکانلگین کورسه‌ته‌سی کیله ایدی. شول اوی برلن مونچه‌دن چقدی. اویگه قایتقاچ اورینبورغ تاریخین اوقی باشلادی. „خلقلرینڭ طبیعتی توغرسنده“ بولار قزان بلغارلرینه قاراغانده برقاتلیلق برلن مشهور ایدی. همده بولارده حمیة ملیه‌ده قزان بلغارلرینه قاراغانده آرتغراق ایدی. بولارده عجبده قزان بلغارلری قدراوك توگل ایدی. بولارده علماءغه نظر باشقه بولغان بولسه ایدی-آلارغه ئله نیندی الله طرفندن جیبرلگان کشیلر کبك کوروب، ئله نیندی علماءلرنڭ اوزلری‌طرفندن‌چغارلغان „فاتحه،، غه‌اوشانو شول‌درجه قوتلی بولماسه‌ایدی، همده‌اشلرگه تییش اشلرنڭ کیره‌کلگین بلگانڭ‌سوڭنده«ئییو کیره‌ك‌ایدی،،دیب آورسنوب‌قالدرو بولماسه‌ایدی، هم شول آورلقغه سبب بوله تورغان، بوتون بلغار تاریخنده کورنه تورغان بیك مایلی پلاولر، سیمز ایتلر آشاو، هر مسئله‌دنده آشاو مسئله‌سین آرتق کورو بولماسه ایدی- بولار شبهه‌سز ترقی ایته‌چکلر ایدی، دیب یازلغان ایدی. ایکنچی ییرده، مونده بیك حمیتلی کشیلر بولوین، هم کوب خدمتلر ایتولرین‌ده اوقوغان، وآلارغه خلقنڭ نیچك قاراولرنده بلگان ایدی. تاریخنڭ سوزینه قاراغانده اورینبورغنڭ شولای بتوینڭ سببنده، برسی مونده کییم مسئله‌سینڭ بیك پادشاهلق سروی، یاخشی کشی برلن ناچار کشینی قزاقینڭ چابوی برلن آیرلوی، همده خاتون قزغه هیچ‌بر علم، هنر تربیه، حریة بیرلمه‌وی ایدی. اورینبورغ تاریخینڭ رسملری آراسنده «کاروان‌سرای‌مسجدی» هم کاروان سرای مناره‌سی بار ایدی. مونڭ قچان بنائ قیلنوی، نیك سالنوی حقنده اوقوغاچده بومسجدنی کوروسی کیلدی. هم آت آلوب کاروان سرای طرفینه کیتدی. مناره همان مناره ایدی. مناره‌نی یاڭغی عصر، یاقین بولغانغه بلغارنڭ تمام

منقرض

منقرض بولولرین اعلان قیلنه تورغان کون تیز بولغانغه، بلغار تاریخنه خدمت ایته تورغان نرسه‌لرنی، بلغار اثرلرین همه‌سین توزاته‌لر قاریلر ایدی.... مسجدکه ، «بلغار کتب خانه‌سی» دیب یازلغان ایدی . کردی، کتابلر قارادی ـ بیك کوب کتاب کوردی ـ بیك کوـ بسین قارادی . لکن هیچ بر سندن راضی توگل ایدی ـ بولارنڭ هیچ برسی بلغار طرفندن یازلماغان ایدی، همه‌سین بر آوزدن چقغان کبك دین کتابلری‌غنه ایدی . جعفرافندی «نیك بولار شول آخرتکه اشانولرنڭ یوزدن بری قدرغنه دنیاغه‌ده اوشانماغانلر! نیك بولار آخرتکه شول قدر ترشقان‌نڭ مڭدن بری قدرگنه‌ده دنیاغه‌ده ترشماغانلر؟! بولای بولرلر ایدیمنی؟!ادیدیك، تاغی کوزلرندن یاش آغارغه توتندی . چقغاندغنه «ادبی، فنی کتابلر» دیگان سوزگه کوزی توشدی، هم بریاقدن اوولگان، اورینبورغ بلغارلری‌طرفندن یازلغان ادبی فنی کتابلر کوردی . بولارنی قارادی، کوزینی سورتندی ـ تاغی یغلادی، بیك اوزاق بولارنڭ بایاغی حیض نفاس حکمین اویراتکان کتابلرغه قاراغاندن، آزلغین کوروب، تاغی بوبلغارلرنڭ دنیاغه‌اهمیة بیرماولری حقندن‌اویلاغان‌سوزی‌باشینه‌کیلدی. تاغی:« ئیو دنیانی قارامادیلر ،قایغرمادیلر ، آخرة آرتندن‌غنه یوردیلر ـ شونڭ اوچون آخرتکه کیتدیلر ـ بتدیلر!! دیدیدن بیك تیزگنه‌چقدیدن ،تاغی باشقه مدرسه‌لر ،باشقه مسجدلرنی قاراسه موندن آوربوله‌چغین بلگانگه، نومیره‌سینه‌قایتوب کیتما کچی بولدی . اوزینڭ نی اوچون کیلگانلگی ایسینه توشوب، تگی بابای مسکین‌نی کوره آلمی قالوین اویلاب، آنارغه ایسماسه براش اشلیم دیب تاش یازدروب قویماقچی بولدی. هم «اورینبورغ‌ده‌غی آقتقغی بلغار خواجه سیدکه بوتون بلغار بیرنده یالغز قالغان ، آقتقغی چن بلغار جعفردن ، بوتون بلغار یورتندغی آقتقغی تاش ، بلغار زیارتند آقتقغی یاش !» دیب یازدرغان ایدی . بو تاشنی جعفر اوز قولی برلن قویدیدن توروق ۋاقزالغه توشدی . پویز کیتارگه یارتی ساعت وقت بولغانغه «ساقمار» اسملی اورینبورغ گازیته‌سن اوقی باشلادی ، ترویسقی‌دن بیك اوزون مکتوب بار ایدی . جعفر ترویسقی دیگان سوزنی کورگاچن قاتدید قالدی ، بوسوز مونڭ بوتون تامرلرندن ئلله نیندی سالقون سو قویغان کبی یاسادی . تیزگنه اوقی باشلادی . نی بار؟! ئلله اون توقزنچی عصرنڭ آخرند یکرمنچی عصرنڭ باشند شول قدر شاولاغان ترویسق‌ده تاغی برترقی خبری‌می؟! ترقی خبری!! . . . .

ۋاقزال‌غی خلقلرده تیز تیز یوری‌باشلادیلر ـ جعفرافندی‌ده تیزگنه اویانوب کیتکان توسلی بولوب پویزغه اوتوردی، همد کوزین یوغاری تابا کوتاروب قاراسه تاغی بربلغار بتوین بلگرته تورغان نرسه کورنر دیب باشین آستدن کوتارمادی . یولد ئلله نیندی اشلر

بولماینچەغنەقزانغە قایتوب ییتدی . تگی وقتلەغی نومیرەسینە باروب کردی . بوتون نومیرە خلقی مونڭ یوغالوینە عجبکە قالوب اشنی پالیتسەگە معلوم ایتکانلر ایکان . همە هر ییردن جعفرنی ئزلرگە توتونغانلر ایکان . بوخبرنی گازیتەدە اوقوب "سویم‌بیکە"دە ایرم یوغالدی میکاننی دیب قزانغە بلشورگە کیلگان ایکان . جعفرنی ایڭ اول کوروچی سویم بیکە بولدی. اول کورو برلن موینینە سارلدی ـ آڭغارغە ایری اولوب ترلگان کوك بولغانغە ـ نی قیلنەسون بلمی ایدی . قایە کیتدڭ ؟ نی بولدی ؟ سوءاللرین سورارغە تلاسەدە، شوندی مسعود وقتدە بر برکیفسز جواب آلورمن دیب سوراماینچەغنە جعفرنی : جعفرچکم! جعفر چکم ! جانم! دیب سویەرگە توتوندی . جعفر اوزیدە سویم‌بیکەنی کورگاچ بایاغی اشلرنڭ همەسینی اونوتقان ایدی ـ آڭغارغەدەغی سویم بیکەگە محبت تاغی یالقون کبك یانا باشلاغان ایدی ، آنڭ بلغارچە سوزلری، قارە قاشلی، قارە کوزلی، قارە توتقللی یوزلری جعفر افندیگە باشقە حیساتلر اویاندرغان ایدی . آنڭ کورگانلرینە ایشتکانلرینە، یایسە بلغاربتکان دیب‌اویلاغانلرینە ، حاضر اوزیدە اوشانمی باشلاغان ایدی . سویم بیکەنڭ هر بر اعضاسی ، کوزقاراولری «یوقنی سویلامە، بتەمی سوڭ ، بوقارە کوزلر، بواوراق توسلی قاشلار ، بتەمی سوڭ؟ بتمی ، مونەمین بار ایچ» دیگان کبك بولەایدی . سویم بیکەایرینڭ بولمەسینە توشکانگە بودە شوندوق توشکان‌ایدی . سویم‌بیکە شادلغندن نی‌قیلنورغە بلمی ایدی . آنڭ هر بر اعضاسی کولەایدی . اول قایدن توتوب باشلارغە بلمی ایدی . اول جعفرنی‌اوزاقغنە قاراب تورەایدیە تاغی جانم!دیب‌باروب قوچاقلی ایدی . جعفراوزیدە شاد ایدی.اول موڭغنچە سویم‌بیکادن حظ فلان آلماغانغە، همە آنڭ توغروسندە بردە اویلارغە توغری کیلماگانگە، اول اوزن بوتون‌بلغار یورتندە یالغز دیب بلوب یوری‌ایدی ـ سویم بیکەنڭ‌توغری کیلوی آنی یوقوسندن اویاتقان ایدی . اول اوزینی مسعود دیب حس قیلە باشلادی ، کولرگە توتندی ، سویلارگە توتندی، سویم بیکەنی سویەرگە ، هم آناردن سویلرگە توتندی . سویم بیکە جعفرنڭ ایڭ یاراتە تورغان «بلغار قویماغین» کیترتوب چایدە حاضرلدی ، هم چای یانینە ۲۰ نچی عصردە بلغارلرنڭ بر تیاتر اویونین آلغان پلاستینقەنی قویوب غرامافون اویناتە باشلادی . جعفر افندی اوزین تاغی بلغار عالمندە ، همدە ترقی ایتکان تیاترلی بلغار عالمندە حسن ایتە باشلادی . غرامافون‌غە بلغار موزیقەسی قوشلدی ، جعفر افندی تاغی آچلدی . تاغی کیفلندی ـ سویم بیکەدە چداشە آلمادی، بلغارچە یرلرغە توتندی ، بلغار اوپیرەلرندن زمانەسندە مشهور "اوگی قز"، اوپیرەسندن اوزن بر مانولوق‌یرلەدی . آنڭ آرتندن تاریخی "سویم بیکە"، اسملی بر اوپیرەدن یرلدی . جعفر افندیگە بولر همەسی شول قدر تاثیر قیلدی

قیلدی ـ اول چداشه آلمادی، سویم بیکه‌نی توتوب اوپدیه «یاشاسون بلغار.! دیب قچقردی! بوتاوش جعفر افندینڭ اوزنده‌یقودن اویاتغان کبك بولدی. اول نیندی بلغار یاشاسون؟ نیچك یاشاسون؟ بایاغی مدرسه‌لر بالنیتسه، مسجدلری دار الصناعه‌لر بولغان بلغارلر یاشاسون‌می؟ بایاغی مین آقتقغی بلغارغه آقتقغی تاش قویغان بلغار یاشاسنمی؟» دیب اوزینه اوزی سویلنرگه توتندی. اوزینڭ بوحاضرگی کیفلری بر یالغانغنه ایکانلگی، حاضر شولای ایتدروب توررغه دنیاده بلغار یوقلغی، سویم بیکه‌دن باشقه تاغی ایکی قولگه اون ایکی شم توتوب ئزله‌سكه بر بلغار تابلموی‌ایسینه توشدی. هم اوزینڭ بولای کیفلنوب بتونلای منقرض بولمی تورغان بر ملة کشیسی کبك بولوینه نرسه سبب بولوین اویلارغه توتندی. آخردن آنی تگی فکرلرندن کوچوروب‌بواوینڭ توشوینه، سویم بیکه سبب بولوی ـ اوزینڭ یومشاق سوزلری برلن ـ هر بر اعضاسنه کورنوب توره تورغان حیوة علامتی برلن تورمش‌قه امید بیرولری‌خاطرینه کیلدی. همه بلغار خاتونلرینڭ شوندی فکرنی بورورغه، باشقه‌خلق خاتونلرینه‌قاراغانه آرتق قابلیتلی بولولری، شول آرتقلقلری‌برلن کوب وقته کیره‌کلی اشلرنی اوتدروب قالدرولری ایسینه توشدی. همه اگرده آلارغه یکرمنچی عصرلرده تربیه‌بیرلگان بولسه، بوتون‌بلغارنڭ کیتشین ایکنچی یاقغه بورغان بولورلر ایدی دیدی ـ همه بر آز اویلاب‌تورغاندن سوڭ! «ئیبو بولرایدی، بلغارلر بوتونلای باشقه بلغار بولور ایدی!» دیدی.

جعفر افندی‌سویم بیکه برلن قزانده برر آتنه تورغاندن سوڭ، هم بعضی وقتلرده تاغی ملة ترقی ایته‌ر کبك بولوب بولوب تاغی حقیقت‌ایسکه توشوب جیمرلگاندن سوڭ، اوزلرینڭ اوتارلرینه قایتوب کیتدیلر. جعفر بوکیتونه خبرسز نی سز بیك اوزاق‌یورگانگه، پیتربورغه بارغانه سویم‌بیکه برگه باراچاق بولغان ایدی. شونڭ اوچون جعفر پیتربورغه یگرمنچی عصرده‌غی بلغار کییمنی کییوب بارو فکرینه کیلگانگه، موزی‌لردین فورمالرین آلوب، ایسکی بلغار رسملرندن قاراب سویم بیکه جعفرگه‌ده، اوزینه‌ده کییملر تگه‌رگه باشلادی. هم ئلله نیچه تگوب، ئلله نیچه سوتوب توزاتکاندن سوڭ، قازاقیله کامزوله جیلان‌ده تکدی، لکن کییملری شوندی بولدی‌لر ـ اگر ملیة فلان دیگان نرسه بولماسه‌مطلق کییه‌رلك توگل ایدی. اوزلری کیڭ، اوزلری کیلشسز، اوزلری قیمت توشه ایدی.

شوندن‌سوڭ جعفرده‌یگرمنچی‌عصر بلغارلرین کییملرین‌تاشلاغانلر دیب سوگودن توقتاغان ایدی، سویم‌بیکه گه‌خاتون قز کییمی‌تگوی آور بولمادی. اول‌وقته‌غی موده، اول‌وقتده معارف، مدنیت‌نڭ مرکزی پیکین بولغانغه، پیکین موده‌سی یکرمنچی عصر بلغار خاتونلرینڭ

کولما کلرینه برده باشقه توگل‌ایدی. شونڭ اوچون آنی تگو بیك‌جنگل‌بولدی. قالفاق نی قدر اوزینڭ اولچاوین کچره‌یتسه‌ده ۲۲ نچی عصرغه قدر بتماگان ایدی، حتی ۲۱ نچی عصرده بلغارلردن روسلرغه کروب، آلاردن‌بوتون یاوروپاغه کوچوب، یاوروپاده پادشاهلق‌ده سورگان ایدی. شونڭ اوچون همه یرده معلوم ایدی. فقط جعفر افندی یاوروپا خاتونلری کیکانچه برکچکنه‌گنه چاچاك ایتدروب گنه‌قویدره‌سی کیلما گانگه، بر آز ایکنچی توسلی‌راك بوله‌چق ایدی. کییملر اولگردی. نویابرده کردی. جعفر افندی‌ده حاضرلندی. تاریخ جمعیه‌نده اوقوله‌چق اثری روسچه‌ده تمام بولدی. کیهار کون یاقینلاشدی، جعفر افندی تمام جیینوب بتسه‌ده، سویم بیکه‌نڭ تمام حاضر بولغانی یوق ایدی، آنڭ آوروی(قورساغی) بارغه ایساب برلن اول بالادن قوتلغاچ کیته‌چك‌لر ایدی. سویم بیکه‌نڭ ایسابیده ۲۰ نچی نویابرده توله‌چق ایدی. جعفرده شول کوننی کوته‌چك، آندن سوڭ سویم بیکه بر آز سلامتلنگاچ نویابرنڭ یکرمی سیگزلرنده کیته‌چکلر ایدی. یکرمسی ییتدی. یکرمی بری ییتدی، یکرمی بیشی ییتدی، بالا همان یوق‌ایدی، جعفر افندی‌نڭ اچی پوشه باشلادی. سویم بیکه‌ده ایرمدن قالورغه توغری کیله دیب اچندن‌گنه قایغرسه‌ده جعفرگه بلدرمه‌سکه تروشه ایدی. شونڭ اوچون بررکون یا ثلاشدم کوره‌سین، مونه شول آراده بولور ایندی دیب آتی همان جواته ایدی. لکن بالا همان یوق ایدی. جعفر چنلب اوق قایغررغه توتندی. نویابرنڭ یکرمی ۲۷ سنده کیتوررگه ایکی‌گنه کون‌قاله باشلادی. شول کونده بالا توسه، بلکه‌دوقتورلر اجتهادی‌برلن‌باررغه‌ده‌یارار ایدی ـ آندن‌ده‌قالسه سویم‌بیکه‌نڭ‌بارا آلونه شبه‌لنه باشلادی.دوقترلر کیتروب قاراتدی. تمام‌اوتوز نچی نویابرده تو واچق‌دیدی‌لر حاضرده جعفر برلن سویم بیکه برگه بارا آلماولری بلندی جعفر ۲۹ نده اوزیگنه کیتماکچی بولدی هم سویم بیکه بالادن قوتلغاچ باررغه قوشوب کیتدی. سویم بیکه بیك باراسی کیلگانگه، جمعیته‌ده اوقور اوچون بلغار خاتونلرینڭ معیشتلری، بالا تربیه‌لری ایرلرینه نسبتلری، کییملری، عادتلری حقنده بر رساله‌ده یازغان‌بولغانغه، آنڭ‌ده وقتنده اوقولمی قالوینه بر آز اچی پوشه ایدی. جعفر جمعیه‌ده اشنڭ نیچك ایکانلگین تمام آڭلاترغه، هم اوچ دورت کوندن صوڭ‌سویلانه تورغان ریچلر، بلغارلر حقنده بوله تورغان داقلادلر آراسینه، سویم بیکه‌نڭ ریچنده یازدررغه‌قوشدی. سویم‌بیکه‌بیك‌موڭ‌غنه‌جعفر برلن کورشوب‌حتی کوزلرندن یاشلرده مولدره‌توب قزان واقزلنده قالدی. جعفر شول کوننی اوك باروب جیتدی. یولده برده باشین چوالترلق نرسه بولمادی. مسقوا مسلمانلری حقنده بلکه خبر آلغان بولسه ـ یاکه مسقواده‌غی غالیری‌غه کروب ۱۹ نچی ۲۰ نچی عصرلرده‌غی مسقوا بلغارلرینڭ آرقه‌لرینه

دورت

دورت بیش پوت ایبر کوته‌روب ساتوب‌یرولرینڭ رسمین کورسه ، یایسه «ایسکی تاوشلر» موزه‌سینه کروب آلارنڭ، استاریا بیروم !،،شارا بارا !،، دیگان تاوشلرین ایشتسه ، یابلوب یاتقان‌حبسی تاغی‌اویانر ایدی.-لکن‌شولای بولاسین بلگانگه جعفر افندی آنی توشما گان‌ایدی. پیتر بورغه‌توب‌توغری کیتکان‌ایدی پیتر بورغه‌توشدی. تاریخ جمعیة‌نڭ رئیسی برلن نی‌قدر هم کشیلرنی، پیتر بورغنڭ باشقه خلقی برلن، خاتونلری برلن‌بوتون ڤاقزال تولغان‌ایدی. یوله کیلـگانه بلغار کییمنه بولماسه‌ده، پیتر بورغه یتار آلدندن‌بلغار کییمنه کینگان‌ایدی. جعفرنی کورو برلن بوتون خلق موڭار غه تابه کیله‌باشلادیلر، تاریخ جمعیة‌نڭ رئیسی قولندن قسوب کورشدی - همده سویم بیکه کیله آلماوین بیك آیادی، باشقه‌لرده سلاملشدیلر، جعفر افندیگه تورلی یاقدن چاچاك آته باشلادیلر . بوتون دنیاسین چاچاك برلن‌توتردیلر، جعفر افندی چاچکـگه آزغنه کوملمادی، همه بیردن«یاشاسون‌جعفر، یاشاسون سویم‌بیکه.» دیگان تاوشلر ایشتله‌باشلادی. همه کشی جعفرگه‌یاقین‌راق کیلماکچی بوله‌ایدی. همه کشی جعفرنی کورماکچی بوله ایدی، همه کشی جعفر برلن سویلی تورغان، حتی قوللرین قسا تورغان‌لری بختلی سانی‌لر ایدی - خاتون‌لرغه جعفرنڭ قاره کوزلری ، قاره چاچلری، توگاراك ساقاللری عجایب سبعهٔ عالمدن کبك کورنه ایدی . آنڭ توسی بیك ماتور، بوتون کشی نی عجب‌که قالدررلق، یوسف عم کبك بلنه ایدی. شونڭ اوچون همه کشینڭ اوینده ، تلنده جعفرگنه ایدی . یاشاسون تاوشلری برلن بوتون ڤاقزالنی کوتارالر ایدی . جعفر بوتاوش ، بوطغزلق‌دن کوچکه قوتلدی . رئیس برلن برخاتون آنی کاریته‌گه اوترتوب آلوب کیته باشلادیلر. دینگز کبك خلق تاغی بولار آرتندن کیتدی . یاشاسون تاوشلری تاغی گوره‌لدی . اوزاق اوتمادی جعفر افندی اوزینه حاضرلنگان یورتقه باروب جیتدی، هم کیتروچیاردن آیرلوب استراحت‌گه‌مشغول‌بولدی .بر آز یوقلاغاندن سوڭ موڭغار غه‌تعیین‌قیلغان‌خدمتچی‌پادنوس‌برلن برقوچه‌خط، ئلله نی قدرویزیتنی قارتچقه‌لر کرتدی - هم برقارتچقه‌غه کورساتوب شول کشینڭ کوبدن کوتوب تروین آ گلاتدی. قارتچقه‌ده‌غی‌اسمگه قاراغانه « کناز گیرییف گینرال م ، ر، ایدی. جعفر بویورسون‌دیدی . گینرال کردی . همده ایسانلشکندن سوڭ اوزینڭ «بلغار موزیقه‌سینی حمایه» جمعیة‌ینڭ اعضاسی، همه رئیس جمعیة‌طرفندن جعفرافندی اسمینه‌بیرله‌چك مجلسکه آنی چاقررغه مأمور ایکانلـگین بیان ایتدی ، گینرالنڭ ایتوینه قاراغانه باررغه وقت بیتکانگه الگراك ایته آلماوی اوچون گنیرال عفو اوتندی .

جعفر افندی باررغه حاضرلنه‌چگین وعده قیلوب اوزینك اثرلرندن برکتابنی «سزشونی اوقی توروگزنی‌اوتنم، مین‌بررمینوتقه‌غنه سزنی یالغز قالدررغه مجبورمن»، دیب چغوب کییملرنی

رەتلب کردی. هم گینرال کتابنی قویه باشلاغاچ «سزگه یادکار بولسون!» دیدی. گینرال بیك شادلنوب قبول ایتدی. هم ممکن قدر بلغارچە هدیە ایکانلگی نڭ یازلوین، هم اوزینڭ اسمی نڭ یازلوین اوتندی. جعفر افندی اوتنچین قبول ایتدی. ایشکدن چقدیلر. اورام تولی جعفر افندی نی کوررگه کیلگان خلق، یاشاسون تاوشلری برلن قارشی آلدی لر. چاچك لر برله بوتون دنیاسین توتردیلر. جعفر افندی باش ایدی، هم بر ایکی سوزده رحمت اوقودیك کاریتەگه اوتروب، گینرال برلن کیتدی. قارە بولوت توسلی حلق تاغی قوزغالدی، تاغی یاشاسون تاوشی گورلدی، تاغی شول خلق دیگزی جعفر آرتندن حرکة ایته باشلادی. جعفر افندینی تاغی یاشاسون تاوشلری برلن اورامدە، مونڭ کیلوینه جییلوب قویغان خلق قارشی آلدی. آلارنڭ تاوشلرندن چاچکلرندن کوچکه قوتلوب مجلس اوینه کردی، همەسی بردن قارشی آلدیلر بیك کوب کشی برلن کورشدیلر. بیك کوب کشی برلن باش ایشدی. همەسینه رحمت اوقودی. اوتورشدیلر. موزیقە تاوشی ایشتله باشلادی. جعفر افندی ایرلر خاتونلردن مرکب بر آرکیستر کوردی- موزیقە ئللە نیندی - تانش موزیقە، ئللە نیندی - تأثیرلی ایدی، جعفر افندی بیك تیز موزیقەنڭ بلغار موزیقەسی ایکانلگین، یکرمنچی عصرنڭ مشهور بر بلغار موزیقانتینڭ «اوی» اسمنڭ بر رومانسی اوینالدیغنی آڭلادی. اوین بتدی. بوتون سالونده قول چابو تاوشلری، براوا، تاوشلری دنیانی کوتردی، بر آز وقت اوتدی همه کشی بلغار موزیقەسی توغریسنڭ سویلی باشلادی. مونه ارکیسترگه اسقریپقه برلن بر خاتون چیقدی همڭ ”چیغان خاتونی“ دیگان بلغار اوپرەسندن بر رومانسن اوینادی. اوستالغی، موزیقەسینڭ تأثیرلگی برلن خلقلر شول قدر اوییدیلر- زالده بر کشی یوق کبك آه دیگان تاوش ایشتلمی ایدی. موزیقە توقتادی، بایاغیدن بیتار قول چابارغه، بایاغیدان بیتار براۋا تاوشلری چغارغه توتندی. جعفر افندی بونڭ برلن شول قدر تأثیرلندی. هیچ ایتوب بترلك توگل. تاغی موزیقالر اوینالدی.

تاغی تبریكلر، تاغی پراۋالر! اوزاق اوتمادی آش بیرله باشلادی. آشلر بلغارلرچه حاضرلنگان ایدی، ایڭ اول سالمه، آنڭ آرتندن قوللمه، آنڭ آرتندن بلش بیرلدی. آنڭ آرتندن باشقه آشلر کیترلدی. آش آراسنڭ سوزلر بلغار موزیقەسندن بلغار آشینه کوچدی. همەسی بلغار آشین ماقتیلر ایدی، قوللمه کیلگاچ، همڭ رئیس جمعیة جعفر افندی حقینه مونڭ قول برلن آشالووین بیان قیلدی. قوللمه دیگان سوزده قول برلن آشاودن ایکانلکین بلدروب، اگر قاشق برلن آشاسەلر بلغار آشی بولماوین سویلادی. همڭ بلغارلرده قول برلن آشی تورغان آشلر آلدندن قول یولوین سویلاب بترماس بورون خدمتکارلر کچکنه کچکنه قومغانلر برلن قوللر یودره باشلادیلر بولار همەسی مجلسڭ قیلندی.

رئیس نڭ

رئیس‌نڭ بو سوزینه همه‌سی قارشیلق قیلماینچه، اول قوشقانچه اشلدیلر، هم قوللمه آشارغه توتندیلر، لکن قوللمه آشاو بیك آور بولدی، بیك کوبسی بارماقلرین پشردیلر- کییملرینه‌مایلار تامزدیلر، قوللرین بویاب بتردیلر، نه‌یسه آشاب بتردیلر، تاغی قول‌یوولدی. ایکنچی آشلر کیلدی، مجلس آخرینه جیتـه باشلادی. آرادن برکشی توردیك سوزگه باشلادی (بو کشینی جعفر افندیگه‌پیتربورغ‌غی موزیقه‌اقادمیاسی معلمی دیب تانشدرغانلر ایدی) افندیلر

بزنڭ مقدس جمعیته‌مزنڭ عرضی بلغار موزیقه‌سین‌ساقلاو، وآنڭ لطافت طبیعه‌سین جویماو ایدکی هرکمگه معلوم. بز بو خدمت‌نی ایتر ایتمز اوزمزنڭ اولوشمزگه شوندی مقدس خدمت توشدکی اوچون بیك شادمز. هروقت جناب حق‌دن شول خدمتمزده دوام ایترگه یاردم ایتوین تلیمز! بزنك بو اشمزنڭ کیرکلکی لکنك هیچ کمنڭ شبهه‌سی بولماسه‌ده، همك بلغار موزیقه‌سی‌نڭ عالی‌لکی حقنك براونکك شیکی بولماسه‌ده، مین‌بلغار موزیقه‌سینڭ بوکونلر اهمیتلی کونلری بولغانغه، خصوصا بزنڭ آرامزده، بزنی اوزینڭ بزنڭ جمعیته- مزگه کیلوی برلن شاد ایتکان جعفر افندی بولغانغه، بزنڭ بلغار موزیقه‌سی حقنك بولغان فکرمزنی سویله‌مکچی بولام، همك جعفر افندینڭ جناب عالیندن اگر بزنڭ آڭلاومزیاڭلش بولسه درستلووین اوتنه‌م. چونکه برملة‌نك ملی موزیقه‌سین ملی کشی قدر هیچ کم آڭلی آلمی‌در. بلغار موزیقه‌سی یاوروپا موزیقه‌لرندن بوتـونلای باشقه، یوروپا موزیقه‌سی قلب‌نك بر یاغندن چقسه، بلغار موزیقه‌سی ایکنچی یاغندن چغه، یاوروپا موزیقه‌سی- کوڭلگه بریاقدن راحت بیرسه، بلغارموزیقه‌سی ایکنچی یاقدن راحت بیره. بو لار قایسی‌سی عالی؟ دیگان سوزگه مین جواب بیره آلمیم، مینمچه بو لار ایکی‌سیك عالی، ایکیسی بربرسندن باشقه یارتی‌غنه، ایکسی ده‌بر برسین کامللی. یوروپاده موزیقه‌نڭ ترقی ایتوی- تمام موزیقه‌مز مکمل دیو، مینمچه بلغارموزیقه‌سن بز آڭلی باشلاغان، هم‌ده آناردن فائده‌لنه‌باشلاغان کوندن بولورغه کیراك. بلغارموزیقه‌سی ١٩ نچی ٢٠ نچی عصرلرده آرتق موڭ، بیك برتوسلی دیب یامانله‌نه ایدی. شونڭ اوچون آنارغه اول وقتده اهمیته بیرلماگان ایدی. لکن حاضر شول سوزلر یعنی بیك موڭ، بیك بر توسلی! دیگان سوزلر ماقتالو اوچون ایتله‌در.

آنڭ‌موڭلغی اوزینه برلطافت بیره، بزنی اوزی برلن ئلله نیندی یراق یراق استقبال‌لرغه، همده اوتکان دسلرعه آلوب کیته. بزنی ٢٠ یل مقدم بولغان کشیلرمز برلن دوستلرمز برلن کورشتره، سویلشتره، نهایت‌یغلاشتره، قورقنچلی کیلاچکلر، یاخشی کیلاچکلر آراسنده‌غی‌پرده‌نی کوتاره، بزنی تاغی آنده آیتوب قویه، آنده‌غی اشلرنی، آنك‌غی حاللرنی کورسه‌ته. آنڭ برتوسلی‌لکی بزنڭ طبیغتمزگه منطقی‌لق بیره، فکرلرمزنی اویلارمزنی آقرتنغنه یومشاته

اوزمزگه سیزدرر سزدر مسکنه اوزینه کیراك یاقغه آلوب کیته، آنڭ موڭ لعین بر توسلی لکن غیب ایتکان کشیلر، ساندوغاچ نڭ تاوشین ایشتوب اتهچدن اویرانرگه قوشقان کشیلر ایدی .

آلارده موزیقهنی آڭلاو، آنڭ فائدهسین بلو بیك آز ایدی . شونڭ اوچون آلارنی عیبلرگهده یارامی . بلغار موزیقهسینڭ بر آرتقلغی ، همده مینمچهایڭاهمیتلی آرتقلغی، آنڭ بوتون تامرلردن یوروی ـ همده کیراکلری جیرلرین چمتروب چمتروب آلغان توسلی بولویدر . بوحسنی اڭلاتورغه سوزیوق، همهگزده البته اوزگز تاتغانسز ! بلغار موزیقهسی بوحاصیتی برلن هیچ بر وقتده اوزاسمین یوغاتمایاچاق ، همده یوراکلرندن چقغان بلغارلر-نڭده اسملرین اوزی برلن برگه قیامتقه قدر آلوب باراچاقدر ! . . . . . .

بوسوزلرگهتاغی براڤا تاوشلری برلن بوتون دنیا تولدی. معلمنی ئلله نیچه مرتبه توروب رحمت اوقورغه مجبور ایتدیلر.

جعفر افندیگه بوسوزلرنی ایشتو اوللیراك یاخشی بولسهده، آقتغی جملهلری بیك قاتی تأثیر قیلدی.

آلای بولسهده بولارغه قارشی برسوز ایتورگه هم بولارنڭ سوزلرنی، تصدیق قیلورغه یا تنقید قیلورغه کیرهك ایدی .

بر آز تاوش بتکاچ جعفر افندی توردی . آنڭ تروین کورگاچ همه زال طبطن بولدی. همهسنی دورت قولاق برله تڅلارغه حاضرلندیلر. جعفر افندی آقرتنغنه کوزلرندن چغار چقماس یاشنی توتوبقنه سوزگه باشلادی .

افندیلر ! سزنڭ ایتدگز خدمتلر اوچون ، بزنڭ اوزمز ساقلی آلماغان موزیقهمزنی ساقلادیغگز اوچون ، همده مینغه خصوصی شول قدر التفات قیلدغگز اوچون بیك ، رحمت ! سزنڭ بوخدمتلرگز بیك مقدس، سزنڭ بزنڭ اوزمز ساقلی آلماغان موزیقهمزنی ساقلاوگز اوچون بزنڭ موزیقانتلرمز، بزنڭ بابالرمزنڭ روحلری سزگه رحمت اوقیلر- سزگه هر وقت یاردم ایتهلر، همده سز بزنڭموزیقهمزنی ساقلاوگز ایلان بزنڭاسممزنڭ،اوزین اوزی ساقلی آلماغان برملهنڭ اسمین گنه ساقلامیسز،بوتون دنیاغه نیچه ملڭیللر اوتکاچ، بلغارلرنڭ همه نرسهلری بتکاچده آلارنڭاسملریده یوغالغاچده ـ کیله تورغان ملییونلر، ملییونلرکشیلرگهفائده ایتهسز، همده اوزگزنڭ اسممقدسگزنی قیامتقه قدر قالدراسز .بلغار موزیقهسی خقنده مینم فکرم بلکه مبالعهلیدر. چونکهبلغار حمیتلیسی بولغانغه، مینغهبلغارنڭهمهنرسهسی باشقهخلقلر نقندن آرتق کورنهدر. شونڭاوچون مینم فکرم تنقیدنی کوتاررلك بولماغانغه، موزیقه حقنلهغی فکرمنی سویلامیم، فقط شونسنغنه ایتهم. مینمچهمعلمافندینڭ بزنڭ بلغار موزیقهسیحقنده سویلگان سوزی بیك درستدر. آثارغه اوزلرین بلماگان، ملهلرین بلماگان، موزیقهلرین بلماگان

بر خلق

TÜRK TARİH KUR... KÜTÜPHANESİ

بر خلق‌نڭ موزیقه‌سی حقنده‌غی بیانی اوچون بیك متشکرمن، تاغی شونی‌غنه ایتمکچی بولام، بلغار موزیقه‌سنده موڭلق، بر تورلی‌لك ، مینمچه بلغارلرنڭ طبیعةلرینڭ موڭ ایکانکلن، بته تورغان خلق ایکانلکین بلدره تورغان بر حاصه‌سی‌در .

بر تورلی‌لکی بلغارده‌توزمشنڭ بر تورلی‌لکندن، یعنی بو کونگی‌سی کیچه‌گی‌سینه، کیچه‌گیسی اوچونچی کونگی‌سینه اوخشاوندن بولورغه کیراك دیب اویلیم. بو سوزلرمنڭ درست، درست توگل ایکانلکی حقنده هیچ بر نزاعم یوق ، مین موزیقانت بولماغانغه، موزیقه خقنده مینم فکرم اون طوقزنچی یگرمنچی عصرده تیر چیلر ، ایتچیلر علم مسئله‌سینه قاتشو کبك بولغانغه، اول مسئله نی اهلینه تابشرام، سزدن شول مقدس حدمتك دوام ایتوگزنی اوتنم ! اوزی بتکان ملةنڭ اسمی یوغالماسون ! اوزمز بتدك، اثرمز قالسون ! اوزمز ساقلی آلماغان اشنی سزنڭ شیکللی امین ، حیانتسز ملةکه، بوتون بابالرمز طرفندن‌وصی بولوب سزگه قالدرام، فایده‌لنگز !.. باشقه‌لرده‌فایده‌لنسونلر ، چغاروچیلر توسلی‌بولوب موزیقه‌مز بتمه‌سون!! دیدی‌ده، سویلارگه سوزی بیك کوب بولسه‌ده کوزلرینه بیك یاش تولغاچ هم تاوشلری اوزگاره‌باشلاغاچ اوتوردی .

موڭارغه‌ده‌قوللر چاپدیلر ، موڭارغه‌ده براڤالر قچقردیلر. ساچکلر ارعتدیلر، لکن بولار همه‌سیك جعفر افندیگه مسقل ایتو کبك کورنه ایدی. آشدن سوڭ تاغی موزیقه باشلاندی. تاعی بلغار کویلری‌اوینالدی. نارودنی کویلردن‌ساقمار کویی‌هم‌صنعی کویلردن„یازمش“دیگان بر اوپره دن رومانسی‌لر اوینالدی، همك بر کشی برلن بر بارشناموڭارغه بلغارچه یرلدیلر. یرلریك بیك یاخشی چقدی لکن‌ا یتولرنك روسلق بلنوب توره ایدی. بو یرلر جعفر افندیگه تاغی بیك قاتی‌تأثیر قیلدی، اوزاق‌اوتمادی، بلغارلرنڭ «طلنیش» اسملی‌اوپره‌لرندن بر پرده‌سین سنیماتوغراف نڭ مکملی برلن کورستدیلر (اول وقتك آلار بیك مکمل بولغانلر ایدی ، بار اشلرنی حرکتلرنی قیلنشلرنی‌تاوشلرنی‌همه‌سین کورسته‌بله‌لر ایدی، طلنیش رولنك ٢٠ نچی عصرده اوزینڭ تاوشلرنی برلن دان توتقان لاله اسملی‌قز ایدی (بو قزروسلر آراسنك“Лилія„ اسمی‌برلن مشهور ایدی) لاله نڭ‌تاوشلرینڭ‌یاخشی لغندن‌هم‌طلنشنڭ کورشولرینڭ‌تأثیرلکندن، هیچ‌یغلامینچه توررلق توگل ایدی.... جعفر افندی باره توره بته‌بته بو کونگه قالوین اویلاب ایزلوب کیتکان ایدی . آنڭ آرتندن بلغار درامه‌سندن « تله نچی قز» دیگان بر درامه‌دن بر پرده کوستردیلر. مونڭ کورنش‌لری، اوی جهازلری، اوینچیلرنڭ کییملری همه‌سی بلغارچه بولغانغه، جعفر افندیگه بولارنی‌قاراو ــ اوزینڭ ملی‌دارممه‌سین آقتق‌مرتبه‌کورو، ئلله‌نیندی حسلر اوینادردی ــ اوله تورغان کشیلرنڭ جان چغار آلدندن بالالرینه، سویکلی‌خاتونینه ــ زور موزیقانت‌لرنڭ موزیقه قورالرینه، کوزلرین توتوروب قاراغان کبك قاری ایدی. بولارغه ئلله

نرسه ایترگه تله‌گان کبك‌ده بوله‌ایدی، ئلله نرسه‌سورارغه‌ده تله‌گان کبك بوله ایدی، اوزینڭ‌نی اشلگانین بلمی ایدی. بومجلسدن سوڭ، بوقایغولرنی یا ڭغرتودن سوڭ، ساعت سیگزلر بولغانغه، ساعت اونده تاریخ جمعیة طرفندن یا ڭغی عصرنی قارشی آلارغه چاقرلغان بولغانغه، جعفر افندی تاغی‌برمرتبه جمعیة‌که رحمت اوقوب بیك کوبسی برلن کورشوب، جمعیة طرفندن بیرلگان بلغار موزیقه‌سین اوینی تورغان ماشینانی آلوب، همده جمعیة طرفندن‌تکلیف‌قیلنغان فخری‌اعضالق اسمین قبول ایتوب، اوینه قایتوب‌کیتدی. کورگان بلگان ایشتکانلرین بر آزره‌تکه سالغاندن سوڭ، ساماوار کیتررگه قوشدی. جعفر افندی چای یاراتماساده، بلغارلرنڭ چای یاراتولرین بلگانگه، همده بلغار رومانلرنده شوندی چای اچوب‌کنه عمرین‌اوتکاره تورغان کشی‌لر تصویرینه‌ده توغری کیلگانگه، ساماواردن بولرچغاروب‌چای‌اچو آنڭ‌هوشینه بیك کیته ایدی. اویده وقتده آلار سویم بیکه برلن‌ده شولای اوتورشوب، اوزون ایتدروب، بلغارچه همه نرسه‌نی اونوتوب، چای اچه‌لر ایدی. بو یولیده جعفر افندی شولای بر بلغارلنوب آلماقچی بولغان ایدی. هیچ آشیسی کیلماسه‌ده کاندیتردن بلغار «قاق تش»ی کیترگان‌ایدی (بوقاقتش یکرمی برنچی عصرلرده روسلر آراسنده بیك تارالغان ایدی) . . . . . . کیلگان روسلرغه بلغارتورمشن کورسونلر اوچون، همده طبیعتی‌ده شونی تلاگان اوچون شولای جیشترتقان ایدی، سویم بیکه بولسه بواوی بوتونلای بلغار تورمشینڭ نمونه‌سی بوله‌چق ایدی. هم اویده شولای‌اویلانلغان‌ایدی. لکن آنڭ‌بولماوی آرقاسنده، شولای‌برتورلی گنه‌جیبولغان‌ایدی. چای اچدی. بلغارلر توسلی اوزون اچدی، ممکن قدر بلغارلر توسلی اوتکان اشلرنی، حاضرگی حال‌ـ لرنی چاعشترماسقه‌ترشدی، ممکن قدر همه‌اشنی «الله‌غه تابشرام» دیب بتررگه تلادی. لکن آلای بولسه‌ده، کوڭلنده یانغان‌اوتنی‌هیچ‌سوندره آلمادی، همه کورگانلرین‌حتی‌کوره‌چکلرین کوز آلدندن جیباره آلمادی. وقت جیته باشلاغاچ کیینرگه حاضرلنه‌باشلادی، کیینوب بتکاچ سویم بیکه‌نڭ کیله آلماوی، بلکه آنڭ حاضر آوروب یاتوی، اولو احتمالیده بارلغی خاطرینه توشدی، هم اچن پوشره باشلادی. آلبومنی آلوب برمرتبه بیك اوزاق سویم بیکه‌گه قاراب توردی. سویم‌بیکه، موڭ، قایغولی، آوروتوسلی کورنه ایدی. ایکنچی‌قاراغانده «مینغه‌قارامه ایندی، بار ایندی، اوزمزنڭ‌بتومز شادلغین کوتارش ایندی!» دیگان‌توسلی‌بوله‌ایدی. قاراغان‌سایون سویم‌بیکه تورلیچه سویلاگان توسلی‌بوله‌ایدی، قاراغان سایون کیفسزلك آرته‌باره‌ایدی، آقتق قاراغانده‌سویم‌بیکه «جیتار ایندی» دیگان کبك‌بولدی. جعفرده «جیتار» دیدیده‌تیزگنه‌چغوب کیتدی. اوزاق اوتمادی جعفر افندی زور زال اچنده ئلله نی قدر کشیلر آراسنده اوزین کوردی. بیك

کوب کشیلر کورشدیلر. بیك کوب عالملر کیلوی اوچون رحمتلر اوقودیلر. بیك کوب خاتونلر مونك اثرلری حقنده فکرلرین بیان قیلدیلر. بیك کوب کشی مونك برلن سویلەشونك بیك زور سعادتکه‌سایاب سویله‌گان سوزلرنده اولرینك خاطره دفترلرینه «۲۱۰۰ یل اقتق ساعتلرنده ۲۲ نچی عصرنی کوتلکان وقتده یازمش میلتی بر زور مجلسکه توغری شول مجلسده بولغان بلغارلرنك اینك مشهور محررلرندن، عالملرندن جعفر افندی برلن کورشو، حتی بر ایکی سوز سویلەشو سعادەتینەدە نائل ایتدی» دیبك یازغانلر ایدی. بوکشیلرگه بواشلر، بو سوزلرنی قدر شادلق بولسەدە، جعفر افندیگه‌شول قدر حسرة ایدی، شول قدر آور ایدی، آور بولغان سایون آورلغین بلدرماس اوچون ترشو آورلغندنك آور ایدی. زالنك بر یاغنك زور بولمه‌ده بلغارلرنك رسملری آچق قویلغان ایدی. جعفر افندی بولرنی کورودن قاچسه‌ده، جعفر افندی برلن سویلەشه تورغان بر تاریخ عالمی، بلغارلرنك خاتونلرده‌غی ئرپه‌گی‌نك قای وقت باشلانوب، قای وقت بتوین بلمگانکه، جعفر افندینی آلوب کوزاوب ئرپه‌کلی بر بلغار قارچغنك دعا قیلوین تصویر قیلنغان بر رسمنی کورستدی هم سوراچق سوزین سورادی. جعفر افندی جواب بیرگاندن سوك چغاچق بولسەده، کوزی ئلی بر رسمگه، ئلی بر رسمگه توشوب جعفر افندینی اختیارسز قالدرغان ایدی. رسملری برله بوتون زال تولغان ایدی. همك همه‌سینك بلغار ئورمشندن بولغانغه، بلغار محبانینه بیك کوب معنی آلورلق ایدی. ۱۹ عصردن باشلاب بتکانچه قدر کیلگان بلغارلرنك زور کشیلری، محررلری ادیبلری، عالملری، شاعرلري، دراماتورلری حکیملری، موزیقانتلری، نارودنیقلری، همه‌سی اوزلرینك اینك معلوم وضعیه‌لرنك توشرلگانلر ایدی. اثغارغه باشقه یوزك شلش اوینی تورغان قزلر یکتلر جیینی، ۱۹ نچی ۲۰ نچی عصرده «سبق آبر تاینك قولینه‌چبق توتوب سبق بیرووی» «بلغار قزلرینك یارقدن برسی اوستنه برسی منوب یکتلرنی قاراولری» «بلغار بالالرینك ئه‌یلن به‌یلن اویناوی». . . . . وبولارغه‌ده باشقه‌ده ئلله نی قدر رسملر بار ایدی. جعفر افندی بیك اوزاق قاراب یوردی. بو رسملر آراسنك جعفر افندینك برده کورمگان رسملریده بیك کوب ایدی. بولار آراسنك ۲۰ نچی عصر رساملرندن چقغان «بلغار اویی» دیگان آغا تورغان سو بوینده، یاشل اولانده یا ثغاغنه تایانوب اویلی تورغان یکتنی، تصویر قیلنغان رسم مونك هوشینه‌بیك کیتدی. جعفر افندی موثغارغه قاراب رسم تصویر قیلنغان یکتدنك بیتارراك اویغه چومدی. بو یکتنك نی اویلاوی احتمالی بارلقلرین همه‌سین خاطریندن کچردی، اینك آقتقدانغنه ۲۰ نچی عصرده بر بلغار محررین دینسز دیوب قیناب، بتون دنیاسین قانغه‌بویاوب بتووین، کوزین آقایتقان بر کشینك تگیشی تیبکالاوین، ایکنچی سینك کسه‌لرندن یازغان نرسه‌لرین آلوب یرتقالاوین

بر ایسکی گنه چاپان کیگان ملانڭ تکی نی قینارغه تورتوب کورساتوب ترووین، همده یراقدن راق قایسی سبرکی، قایسی آغاچ کوتاروب ادیبنی قینارغه کیلولرین تصویر قیلنغان رسمنی اینڭ سوڭ کوردی. بو رسمگه قاراب جعفر افندی نی ایترگه‌ده بلمادی، یوزی اوت کبك قزاردی. بو رسمده‌گی قباختلك اوچون روسلردن اویالدی. حتی رسامنی‌ده غیبلمکچی بولدی. لکن بو اش واقع بولغانغه، عیب رسم توگللگی خاطرینه توشوب، مونی نیچکه تأویل قیلورغه بلمادی. اوزی نی اشلی‌سین بلماسه‌ده، کوڭلدن «ناچار خلق منی سوڭ، نیك بو اشنی اشله گانلر؟» دیه ایدی. روسلردن برسی برسی بوڭغارغه دائر بربر سوز آچماسین دیب تیزگنه ایکنچی یاقغه چقدی. زال تولی خلقلر رسملرنی قاریلر ایدی. رسملر خقنه محاکمه‌لر قیله‌لر ایدی. ئلله نی قدرسی شول رسملرنڭ کوپیه‌لرین آلو تیشلی‌لکلرین سویلیلر ایدی. ایکنچی‌لری بلغار محررلرینڭ رسملری حقنه، آلارنك توسلری حقنه، ترجمهٔ حاللری حقنه سویلیلر ایدی. جعفر افندی ایکنچی زالغه‌چقدی. آنده بلغارلرنڭ ایبیرلری قویولغان ایدی. مونده تاریخ بلگان زماندن بیرلی بولغان بلغارلرنڭ ایبیرلری بار ایدی. آقچه‌لری، کییملری زینتلوی، اوی‌جهازلری، خاتون قرز ینتلری، تاباق‌ساوتلری همه‌سی بار ایدی. جعر افندی بولارنی تاغی بیك اوزاق قاراب توردی. بولار آراسنده اوزبك خانغه مصر خلیفه‌لرندن جیبارلگان قلچ ده بار ایدی. مونده‌ده بیك اوزاق توردی. مونده‌ده بلغارلر حقنده، آلارنڭ کییملری حقنده، آلارنڭ ترولری‌حقنده، بیك کوب سوزلر ایشتدی. بولار آراسنده یورگانده زڨانوق‌تاوشی ایشتله‌باشلادی. هم آنده‌ده مونده‌ده خدمتکارلر زالغه جیرلرغه وقت ایکانلگین بلدروب یری باشلادیلر. جعفر افندیده سوکبی آغا تورغان خلق برلن برگه چقدی. آنی‌قارشی زالغه اوزینه حاضرلنگان رئیس، یانندغی اورندقغه اوتورتدیلر. زالده‌غی خلق بیك قزوقزو اورنلەشه باشلادیلر. جعفر افندی بریاقده بیك کوب ایرلر خاتونلردن مرکب آرکیستر کوردی. اوزاق اوتمادی تاغی زڨانوق بولدی، هم یاڭغی‌عصر کررگه بشگنه مینوت قالغانلغی بلدرتلدی. خلق همه‌سیده «اورا» دیب قچقرورغه حاضرلنوب تماقلرین ره‌تلرگه توتندیلر. تماق تاوشی آزغنه بزنڭ ۱۹ نچی ۲۰ نچی عصرده ملا خطبه اوقوب بترگانده، بوتون مسجدنی کوتاره تورغان تاماق قرو تاوشی بولماینچه قالدی. همه کشینڭ مونه بیته، مونه بیته دیب یورا کلری لب لب ایته باشلادی. مونه کینه‌تدن آرکیسترده کورلوب کیتدی. بوتون زالنی‌موزیقه تاوشی آلدی. همه کشی بوموڭ بلغارلرنڭ تورمشلرینڭ نیچك ایکانلگین کورساته تورغان شاهدنی، بیك اخلاص برلن، هرتاوشیندن ئلله نیندی‌اویلرغه چوموب تڭلارغه توتوندیلر. بوکوی‌بلغارنڭ صنعی کویلرندن ۲۱ نچی‌عصرده‌چقغان «امیدبتدی» دیگان کوی‌ایدی. بوکوی‌شول‌قدر تأثیرلی ایدی

ایدی، نیندی جگــگل اویلی جیلبه زکلرنی ده‌بیك تیران فکرلرگه چومدره ایدی . نیندای قاتی یورا کلی کشیلرنگده کوزلرندن یاشلر اغزا ایدی. جعفرافندیگه بو آلای تأثیر قیلمادی . اول حاضر شول قدر کیفسز، شول قدر آور حالده ایدی ـ هیچ بر نرسه‌گه‌قایغره بلمی ایدی . موزیقه توقتادی. بوتون زالنی اورا تاوشلری‌توتوردی. همه یاقدن یاشاسون یا ڭغی عصر، یاشاسون!، تاوشلری ایشتله باشلادی . بردن موزیقه کورله‌دی . آرکیستر بایاغیدنده غیرة برلن روسلرنڭ «بارابز دیـگان» اوییـن‌اوینی باشلادی. بوکوی‌شول‌قدر کیفلی ، شول قدر مونی تـگلاوی جگــگل‌ایدی، نیندی‌قایغولی کشینڭده قایغولرین قاف تاوی آرتلرینه تاراترلق ایدی. موزیقه توقتادی. اورا ، یاشاسون، تاوشلری تاغی دنیانی کوتاردی. الیکتریق اوتلری بوتون دنیانی الغان ایدی. اورامدنده اورا تاوشلری ایشتله ایدی . اوزاق اوتمادی تاغی «یاشاسون» تاوشلری کوترله ایدی . جعفر افندینی رئیس یا ڭغی عصر برلن تبریك قیلوب یا ڭغی عصر مبارك بولسون دیـگان سوزگه جعفر افندی « امیدبتدی » سزگه مبارك بولسون، بارگز، دیدی. هم کوزلرندن یاشلر آغا باشلادی . کشیلر بر برسی ایله‌ن کوروشه تبریك‌قیلوشه باشلادیلر. بوبر چیرك ساعت اوتـکاندن سوڭ رئیس قافیدرغه “кафедра„ چغوب بر قسقه‌غنه یا ڭغی عصرنڭ عموم بنی بشر اوچون سعادت عصری بولوین تلاب آشقه‌چغارغه اوتندی . هم جعفرنی آلوب زور زالنڭ ایشکین آچوب جیباردی. تاغی موزیقه گورله‌دی بلغارلرنڭ „آغاچ باشی“ دیگان کویی اویناله باشلادی . براۋالر، اورالر ! یاشاسونلر برلن تاغی بر زال کورلـگاندن سوڭ ، همه‌سی اورنـلی اورنینه اوتوردیلر . جعفر تاغـی ایـڭ تورگه اوتوردی . آش کیله باشلادی . آشلر آراسنده واق تویاك سوزلرگه باشقه آراده کیله تورغان بلغار آشلری‌حقنده سویله‌نه‌ایدی . قایسی بلغار آشی‌یاخشی، قایسی‌لری بیك مایلی تابالرایدی. حتی‌قایسی‌لری شول مایلی آشلرنڭ‌بلغارلرنڭ روحلرین‌اوترو‌گه سبب بولوین، آلارنی‌درفالندرـوین، آشلرنی آشاب یرونی اوزلرینه‌وظیفه یاساغان ملالرنڭ بیگراك توپاس بولولرینه قدر یاروب بیته‌لرایدی. نی سویله‌سه‌لر، نی‌قیلنسه‌لرده‌جعفر افندینڭ ایڭ آورته تورغان ییرینه‌تییه ایدی. اورا، یاشاسون، یا ڭغی‌عصر یاشاسون!، دیب‌بقاللر کوتارلـگاندن‌سوڭ رئیس جمعیة آیاق أوزره‌توروب‌سوزگه‌باشلادیـ بوکونـگی کون‌اوتـکان زمانده‌مثلی کورلمگان کوندر، بووقتقه‌قدر نیندی‌زور واقعه‌لر بولسه‌ده، نیندی‌زور بلالردن‌دنیاقوتولوب‌قالسه‌ده، آلارنڭ‌شادلقلریده بوکونـگی کوننڭ‌شادلغینه‌نسبت‌قیلورلق توگلدر . اوتـکان ٢١ نچی عصرنڭ بنی بشر تاریخنده نیندی‌اهمیة‌لی موقعلر اتخاذ ایتدیکی معلومدر . بو عصرنڭ احتراعاتی ، بو عصرنڭ کشفیاتی ١٩ نچی ٢٠ نچی عصرلرن‌غنه توگل ٢١ نچی عصرنڭ اوزینڭ خلقلرنده حیرتده قالدرمشدر . بزنی چولغاب آلغان

نرسه‌لر، کوزمز کورگان نرسه‌لر همه‌سی ٢١ نچی عصرده کشف قیلنمش، یا ایسه یکرمی برنچی عصرده تکمیل قیلنمشلردر. ٢٠ نچی عصرده تدویه‌سی ممکن توگل دیب فرض قیلنغان آورولر، ٢٠ نچی عصرده ایڭ قورقنچلی دشمان سانالغان میقروبلر، ٢٠ نچی عصرده اویلی آلماغان فکرلر همه‌سی ٢١ نچی عصرده میدانغه چقمشدر. مینم مقصودم بو عصرنڭ کشفیاتین ساناو توگل فقط یاڭغی عصرگه کرو. اوچون برمقدمه گنه‌در. بو عصرده بوتون بنی بشرده اوزگرولر بولدیغی کبی، بز روسلرده‌ده بیك کوب تبدلات بولمشدر. روسلر تاغی اوزلرین عالمگه تانتدیلر. روسلر اوزلرینڭ صف درونلقلری برلن آبلوموفلق لازم برلن ملزوم توسلی توگللکن اثبات ایتدیلر. اشله‌گان اشلری برلن بوتون دنیانی حیرتکه قالدردیلر. علوم، فنون صناعتله صنایع نفیسه‌ده روسلر بیك کوب خدمت ایتدیلر! هر فنده روس عالملرینڭ اسملری فنلرنی بیزاکلی باشلادیلر. علم معیشت بشرده‌ده، روسلرنڭ اهمیتلری بیك زوردر. آلارنڭ ایتکان خدمتلرینه بیك بیوکدر. بو عصرده همه خلقده تورلی تبدللر بولدیغی کبك بزنڭ کورشیلرمز درستین ایتساك بزنڭ معلملرمز، بلغارلرده‌غی بختسز تبدل برخلقده بولمادی. بو خلق نیندی ایڭ مهم اشلرنه یورگاندن سوڭ، تاریخ بشرده بیك زور واقعه‌لرغه سبب بولغاندن سوڭ، یانوب بتکان شم کبك اردیلرده بتدیلر ١٢ نچی ١٣ نچی عصرلرده بولار روسلرغه قاراغانده بیك زور ملت‌هم بیك ترقی ایتکان خلق بولدقلری کبی، آزیادن کیلگان تاتارلرغه قوشلغاندن سوڭ، بزنڭ ملت حاکم‌مزده بولغانلر ایدی. باره‌تورابرده‌گی اتفاق، آلارده‌غی اختلاف دنیانڭ کیتیشن اوزگرتدی بز آقرتنلاب آلارغه مقاومت قیله باشلادق. باره توره آلارغه غالب‌ده بوله باشلادق. آخرده اون آلتنچی عصرده بوتونلای غالب بولب، ملت محکومه‌مز آراسینه کردیلر. بولار شول وقتدن بیرلی تمام بیش عصر یارم بزنڭ تحت اطاعتمزده تورادیلر، طبیعتلرنده‌گی صبرلقدن بولار بیك تیز بزنڭ عادلانه اداره‌مزگه ایپالشوب کیتوب، هیچ بروقتده استقلاللرین قایترو فکرینه کیلمادیلر. بولار تورکی نسلینه منسوب برخلق ایدیلر. بولارنڭ تللرینده ترك تللرینڭ برتورلیسی ایدی. بولار ٩ نچی یا ایسه ٨ نچی عصرده‌اوك اسلامیت قبول ایتوب مسلمان بولغانلر ایدی. شونڭ اوچون بزنڭ برله آلارنڭ آرالرنده دین باشقه‌لغی کوب وقتده اوزینڭ تأثیرین بلدره‌ایدی. آلای بولسه‌ده ایکی یاقنڭده انصافی آرقه‌سنده‌می. یا زمانه‌نڭ تأثیری سایه‌سنده‌می، بولارنڭ عمومی تورمشلرینه بو دین باشقه‌لغی تأثیر ایتمگاندر. فقط خصوصی بلغارلرنڭ اوزلرینه قاراغانده بیك کوب ضرر ایتکاندر. بولار بزنڭ برله دینلری باشقه بولو جهتندن آقتغی عصرلرینه قدر بالالارن بزنڭ مکتبلرمزده اوقوتوغه شیکلنه‌لر ایدی. شونڭ اوچون هر وقتده بزنڭ مکتبلرمزده بلغارلر بیك ساناولی‌غنه بولمشدر. بلغارلرنڭ اوزلرینڭ کیتشلری بو زمانه‌غه یاراقلی توگل ایدی

ایدی. شونڭ‌اوچون آلارغه نیگزلرین توزاتور اوچون، ایسکرگان اویلرین سیبلر اوچون، یا گڠی معارف آلورغه کیره‌ك ایدی. آنی آلونڭ ایڭ جگلی بزنڭ آشه بولسه‌ده، آلار بزگه اوزلرینڭ اوشانماولری حقنك فائك ایته آلمادیلر. شونڭ‌اوچون آلارنی توزاتور اوچون، یا اوزلرینڭ مکتبلرن اصلاح کیره‌ك ایدی، یا بزنڭ مکتبلرگه کرو کیره‌ك ایدی. بولار برسنك اشله‌مه‌دیلر. شونڭ‌اوچون چرگان اوی چرگاندن چری باشلادی. نهایت جیمرلدی. بوکونگی کونك بوتون روسیه‌ده جعفر افندی، آنڭ خاتونی سویم بیکه خانم‌غه باشقه‌بر بلغارده قالماغاندر. بولارنڭ اوزلرینڭ تورمشلری، اوزلرینڭ قولتوالری بولغانغه، اوزلری بتسه‌لرده بزگه بیك کوب اثرلر قالدردیلر. بولارنڭ بوتون آوللرنك شهرلرنك بولغان، ایسابسز حسابسز مدرسه‌لر مکتبلر مسجدلری بولارنڭ ایڭ‌زور یادکارلریدر. بولار اوزلری بیك قابیلیتلی، اوتکون هم‌تری خلقلر ایدی. بولار طبیعةنی سویه‌تورغان، صنایع نفیسه‌دن لذة آله‌تورغان، اخلاق قاعدلرین بیك رعایه‌قیله‌تورغان، همه کشیلر بر له‌دوستلنرغه بیك یاراته‌تورغان، قوناق سیلر اوچون یاراتلغان کبك بیك کوب اخلاق حمیدگه‌مالك برقوم ایدی. بولارنڭ طبیعةلرنك تجارتکه‌رغبت، همك تجارتکه‌اوستالق بولغانغه، بولار بیك کوب‌وقت دنیانڭ ایڭ تجار خلقی بولغان یهودیلر برلن رقیب بوله آلغانلر. لکن بولارده‌بولغان جلبه‌زکلکمی دیم، ئلله‌اوستدن‌او یلاومی، بولاردن آقرتن آقرتنغنه‌دولتلرین آلا‌باشلاغان بولار ۱۹ نچی عصرنڭ آقتغی یارتیسنك فقیرلنه باشلاب، بوکونگی کونك‌شول‌فقیرلك آرقاسنك بوتونلای بتمشلردر. بولارنڭ سوڭ زمانلرنك آرالرنك اخلاق بوزوقلغی بیك‌تارالمشدر، بولار اوزلری‌بیك‌متدین کورنسه‌لرده، هم‌هر وقت‌اوزلرین «اسلام ساقلاوچیلری» دیب یورسه‌لرده، بولار آراسنك‌اسلامنڭ‌حقیقتن آڭلاغان کشی بیك آز بولغانغه، بولارنڭ‌مسلمانلقلری، استبرا قورتو، نماز اوقوده‌غنه قالغاندر. اسلامنڭ اخلاقی معیشتی مسئله‌لرین علمالری قایسی‌سین تأویل قیلوب، قایسی‌سن‌بوتونلای‌اسلامیتدن چغاروب، اعتباردن‌توشورگانلردر. بولارده خاتون قزغه‌تربیه‌بیرو بولمغانغه، أول خاتونلرنی قاچروب‌توتقان وقتلرده، اخلاقلرین یوغاتماسه‌لرده، زمانه اوته اول پرده‌لر یرتلغانغه، پرده آستندن‌چلبردن قوتولغان اتلرکبك بلغار خاتونلری کیلوب چقمشلردر. همك ابی‌لرینڭ فائك لنه آلماغان حریةلرندن بریولی فائك لنمکچی بولوب، اخلاقسزلقغه سالنمشلردر. ۱۹ نچی ۲۰ نچی ۲۱ نچی عصرده بولارنڭ خاتونلری فحش عالملرندن بیك زوررول‌اوینامشلردر.... هم‌ایکنچی یاقدن‌معارف ترقی‌ایتکان‌سایون، عالم کشیگه‌ترونی‌قدر جگگل بولسه، نادان کشیگه شول قدر آور بوله‌در. بو آورلقنی بلغارلرده کوتارمشلردر. بر وقتنی بولار هنرسز، علم‌سز، دولتسز بولوب‌قالوب، قاره خدمتلرده‌گنه عمرلرین اوتکارمشلردر. شول سببدن فقیرلك سایه‌سنك کیمی، کیمی، همك الله طرفندن جیبارلگان بلا آورو آرقه‌سنده

درستین ایتساك، نادانلقلری سایەسنك، اوزلرینڭ هلاکتلرینه اوزلری سبب بولمشلردر. بولار همه اشنی اشلارگه یاراتسەلرده، بولارده ثبات بولمغانغه کوب اشلر سوز برلن گنه قالمشدر. شونڭ اوچون بلغار تاریخی سوز برلن تولودر. بولار هر مسئلەنی ئلله نیچەشر ملاحظه قیلغانلر، ئلله نیچەشر محاکمه قیلغانلر. لکن هیچ برسنك اشلەمگانلر. بونلرنڭ تاغی بر طبیعەلری بار. بولار بیك هوالی بولغانلر. شونڭ اوچون اوزلرین بیك زور کوروب، سویلەگان کشینڭ سوزینه برده التفات قیلمغانلر، هم آلارنڭ کیڭاشلرینەده قاراماغانلر، همه نرسەنی «اوزم بلام» دعواسنك بولغانلر. بولارنڭ تاریخلری هیچ بر خلقنڭ تاریخنه اوشامی. بولارده علوم معارف نزاعلرینه تیر یچیلر قاتوشقانلر. دین مسئلەلرینه اشچیلر قاتوشقانلر. مدرسه مکتب اشلرین اوقوماغان یازا بلمگان کشیلر یورتکانلر. حاصلی، بولارده کم نیندی اشنی بلمادی ـ اول شول اشنڭ باشچیسی بولغان. شول سببدن بولارغه آلغه کیتارگه ممکن بولماغان. بولارنڭ مکمل موزیقەلری، یاخشی غنه ترقی ایتکان ادبیاتلری قالمشدر. بولار بنی بشرگه نی فائده ایتدی؟ سوءالینه مین جواب بیره آلمیم. اگر بولارنڭ تنچلق سویو سببلی، دنیاده ئلله نیندی فتنەلرچغوینه سبب بولماولرین فائدەگه ساناماساق، بولارنڭ ایتکان خدمتلری یوقدر. فن گه خدمتلری یوق. چونکه بولار فننی بلمادیلر ـ هنرگه، صناعت تاغی یوق ایدی. علم معیشت بشرگه تاغی ـ یوق، شونڭ اوچون بولارنڭ اسملری دنیاده اوزلرینڭ موزیقەلری برلن گنه ساقلانماسه، ساقلانمایه چقدر. بولارنڭ حاللرینه قاراغانك بز روسلر تاغی شادلنەمز. چونکه بزنگك بولار حالنك بولوومز، بوکونگی کونلرنی یا ایسەایترەرك، یاایسه سوڭراق کوروومز، دنیابرلن بوتونلای کورشوومز احتمال ایدی. لکن اول کون حاضر اوتدی. اوزمزنڭ غیرتمز، ترشلغمز سایەسنك أول آور اشدن قوتلدق. مونڭ سوڭنك روسلر یاشایەچکلر، یاشاسون روسلر! بوتون زالدن «یاشاسون» سوزلری ایشتلدیك رئیس توقتادی. بوتون زال «یاشاسون» تاوشی برله تولدی. بو سوزلردن سوڭ همه کشی جعفر افندینڭ قارشی برر سوز سویلاوین کوتەلر ایدی. امیدلری بوشقه کیتمادی. واقعا جعفر افندی توردی. رئیس مجلسنڭ سوزلری برلن بوتون قانلری اویناغانغه‌می، ئلله بلغارلرنڭ شول جمعیەلرده سوزلر سویلاونڭ، آقتغی بولاسی خاطرینه کیلگانگەمی، ئلله تگلی تورغان خلقغه بونی قدر یاخشی سویلاسەده، ناچارسویلاسەده بر بولوین بلوب، آلارنڭ مقصودلری مینم سوزمدن فائده آلوبولماینچه، آقتغی بلغارنڭ سوز ینك ایشتوگنه کبك اویلر خاطرینه کیلگانگەمی، یوزینه کوچلانو اثری چقغان ایدی. اول هر وقت اوزینڭ اثرلرنده بلغارنی یاخشی ایتوب کورستدکی کبك، آلارنڭ ناچارلقلرینه ممکن قدر تأویل قیلوب، فلان ایتوب کورساتورگه ترشه ایدی. بوسنك آقتغی سوزلر

بولغانغه

بولغانغه، تاغی بلغارلرنی ماتورراق کورستما کچی ایدی. لکن ماتور کورساتورگه تلاگان سایون، کوز آلدینه بلغارلرنڭ ناچارلقلری کورنه باره، یامسز یاقلاری یوزی قیلنغان کبك خاطرینه کیله باره ایدی. شولای بولسه‌ده اوزاق باسوب توروورغه یاراماغاندن، جعفر افندی سوزگه باشلادی: افندیلر! شوندی جمعیه‌که مینی چاقروگز اوچون بیك ممنونمن. بوسزنڭ التفاتگز سایه‌سنده، مین اوزمزنڭ منقرض بولغان ملتمز حقنده، اوزمنڭ فکرمنی بیان شرفینه نائل بولدم. حاضر ایشته تورغان سوزلرنگز، بتون دنیانی درسلکتوب مڭلرچه یللر تورغان، برملتنڭ آقتق بالاسینڭ آقتق سوزی، مڭلرچه یللرده اوزگارونی قابل بولماغان برملتنڭ آقتق اوزگارمه‌گان براوغلینڭ فکری هم‌ده توغری فکریدر. بز بلغارلرنڭ قاچان، ییر یوزنده قای وقتده پادشاهلق سوره باشلاومز حقنده مین بر سوزده ایته‌مه‌یچکمن. مونی بله‌سی کیلگان کشی‌لرگه البتة مڭلرچه جلدلر تاریخ کتابلری حاضردر. آلارنڭ نیندی نسلگه منسوب ایکانلکلری حقنده برسوزده دیمه‌یه‌چکمن. آناسینه علم الانساب کتابلرنده توب تولی بر مسئله‌در. بو منقرض بولغان خلق‌نڭ بلغارلر ایکانلگنده سویلارگه‌ده احتیاج یوق‌در. چونکه بوحقیقت ۱۹نچی عصرنڭ آخرلرنده مثبت بولوب روسیه‌ده‌کی مسلمانلر تاتارلر برلن قاتشسه‌لرده، آلاردن کوب عادتلر آلسه‌لرده، تاتارلرنڭ قانلری‌تأثیر ایتوب، السه‌رگی بلغارلرنڭ لطافت‌طبیعه‌لرین‌یوغالتسه‌لرده، بلغارلر همان بلغار کوینچه قالمش، تاتارلر آقرتنغنه بلغارلرغه قوشلوب بتوب کیتمشلردر. نه ایسه روسیه‌ده مسلمانلرغه اول تاتاردیو شایع بولسه‌ده، باره توره بلغارغه ئه‌یله‌نگانگه کوره بزده بلغار دیب سوزسویله‌یچکمز. بلغارلرنڭ طبیعتی، صبر، هرنرسه‌نی کوتاره تورغان، اوتکون، هر نرسه‌نی بلورگه قابل، یاخشیلقغه میال، بر آز فاناتیق، قوناق سوور، تنچلق اوچون جان بیره تورغان، هر نرسه‌نڭ هریاغین اویلاب بترماینچه اش قیله تورغان، یایسه هریاغین اویلاغان بولغان بولوب براشنی قیلمی تورغان، فلسفه سویلارگه یاراته تورغان، تیك تورونی یاراته تورغان، برطبیعتدر. بولارده جیل به‌زکلك بولغانغه، بولارنڭ تاریخلرنده تیزدنگنه زور مسئله‌لرچغو هم زور تاوشلرچغو بیك کوب بولدیغی کبی، بولارنڭ تاریخلرنده اویلاب، توبلی ایتدروب اشله‌نگان اشکه اوچراوده بیك آزدر. بولار همه نرسه‌نی توبسز اشلیلر ایدی. هربنأنی نیگزسز اشلی‌لر ایدی. „بلغارلرنڭ «ایرته‌گی اوچون ایشك قایغرتقان“ دیگان‌مقال‌لری‌بولارنڭ نی‌قدر کیلاچك حقنده اویلاغان‌لقلرین بلگرته‌در. بولارنڭ‌تاریخلرنده پارلاق زمانلر کورنسه‌ده، بولارده براویلانوب اشله‌ودن حاصل بولغان نرسه‌لر توگل ایدی. فقط تصادفا گنه توغری کیلگان ایدی. بلغارلر تاتارلرغه قاتشماسدن بورون موندی خلق

توگللر ایدی. بولارجدی، هراشنی اویلاب آلدینك، آرتین بلوب، نیك؟ نی اوچون ایکانلگین تیکشروب اشلی تورغان خلق بولسه‌لرده، آسیاصحرالرنك ایرکنلکلك توروب، بوکون تماغی تویسه ایرته‌گه تویارین اویلارغه اویرانماگان، تاتارلر، بولارغه اوزلرینڭ طبیعتلرین بولك ایتوب قالدرمشلردر. همك بلغارلرنڭ توره تورغان ییرلری ایرکن، هم منبت بولغانغه کورشی خلقلری بولارغه قاراغانده‌ده توبان بولغانغه، دنیانڭ آلغه کیته تورغان خلقلری برلن مناسبتلری کیسلگانگه، بولار «الله‌غه تابشردم» دیب یاتوغه سالنمشلردر. هم واقعاده بولارغه تماق تویدرو اوچون ئلله نیندی بلولر، اویلاب پلان قوروب اشله‌نگان اشلر کیرك بولمغاندر. شونڭ اوچون یللر، یوز یللر اوته اوته بولارنڭ بواشلری ایکنچی طبیعة حالین آلمشدر. بولارنڭ بوحالك دوام ایتولرینه علماسینڭ نادانلغی، همك ساتوچیلرنڭ اوزلرندن‌ده آرتك‌غی صارت، قرغز کبك خلقلر برلن‌گنه اش ایتولریك بیك زور سبب بولمشدر. بولار آلارنڭ همه ناچارلقلرین کوروب، اوزلرندن زورملة یوق قضیه‌سین چغارولرینه، هم اوزلرین هرياقدن مکمل دیب اویلاولرینه باشچی بولمشدر. تاغی بوخلقك‌غی اوتکونلك، آنڭ نتیجه‌سی بولغان اوزین زور توتو، بولارنڭ باشقه خلقلرغه کچکنه ایتوب قاراولرینه سبب بولمشدر. دماغلرنك قوۂ خیالیه‌نڭ قوتلکی سایه‌سنك بولار همه نرسه‌دن ئلله نیندی بولمی تورغان فرضلارغه کیتوب، اویلارغه چوموب، اشلرگه وقتلری قالماغاندر، تاغی بولارنڭ طبیعتلرنك ئلله نیندی سوزگه، لفظغه اهمیت بیرو بولغان. بونقصان بوتون شرق خلقینڭ عادتی بولسه‌ده، بزنڭ بلغارلرده بیگراك قاتی پادشاهلق سورمشدر. شونڭ اوچون اوقی تورغان فنلرینڭ معنی‌لرینه باروب یتماینچه، هم بارغه‌ده تییشلکین اویلامایچه، لفظ نزاعلری برلن عمر اوتکارگانلر. شول سببدن بولارده نی قدر مکتب مدرسه‌لر بولسه‌ده، اوقو نی قدر خلق آراسنك تارالسه‌ده، بولارنڭ بلگانلری فلان سوزنڭ فلان سوزدن نیك اللك ایتولوی، نیك اول سوزنڭ ایتلماینچه بو سوزنڭ ایتلوی کبك یوق اشلرگنه بولمشدر. بولارده، لفظغه اهمیت شول قدر بولغان، حتی قرآن کبك دینی کتابنی اوقوده، فلسفی نی قدر عالی حکملرنی شامل جناب الله طرفندن جیبارلگان حکمةنی اویرانوده‌ده، لفظدن اوته آلماغانلر. قرآن اوقو بولارده آنی تجویدلب اوقوب آوزنی تورلیچه برودن عبارة بولوب قالغان. بولارنڭ „لفظی“لقلری هروقت‌ده اوزین کورساتکان. بولارنڭ تاریخلرنك هر نرسه‌نی اشلارگه پلانلر قرو قدر کوب نرسه یوقلغی، بولارنڭ لفظی خلقلعندن ناشی‌در. هر نه‌ایسه بولارنڭ آلغه کیتماولرینه سبب اوزلری توسلی‌گنه کورنسه‌ده ایك زورسی کلیمتی، همك کورشی خلقلری‌در. یوق ایسه بولار هر نرسه‌گه قابلیةلی، هر اشنی بولدره تورغان برخلق ایدی. دخی‌ده بولارده باشلق بولماوی، روسلر برلن دینا

باشقه‌لق،

باشقه‌لق، روسلردن بعض دنیانڭ کیتشین آڭلامغان پاپاسلرنڭ واقعا بلغارلرنی خرستیان ایتـو فکرینه کیلولری، بلغارلرنی همـه روسـقه آلداقچی کوزی برلـن قاراوینه سبب بولمشدر. شول سایه‌ده بلغارلر روسلر آشه‌ده مدنیه‌نی آله آلمامشلردر. بولارنڭ تاریخلرنده‌گی فاناتیق، دین حمایه قیلو فکری، بلغارلرغه پوپلر برلن مقاومت اوچون چقمش ایسه‌ده، نادان خلق همه اورنده استعمال قیلمشلردر. شول سببدن بلغارلرنڭ مدنیه‌دن غافل قالولرینه، وشونڭ سایه‌سنده منقرض بولولرینه یارتی سبب روسلرنڭ پوپلری بولمشدر. بلغارلر هیچ بروقت روسلردن قورقمامشلردر. فقط خرستیانـلق‌غه‌گنه راضی بولمامشلردر. بولارنڭ اخلاقسزلقلری، بولارده خاتون قزنڭ فحش یولینه کیتولری، بولارده اسپیرتلی اچملـکلر استعمالنڭ تارالوی، مینمچه تاغـی بولارنڭ اوزلرینڭ طبیعتلرنده شونـدی اش بولودن توگل ـ فقط، بولارده کیرگنچه قیلو بولماغانلغندن، کوڭل آچار اوچون، اخلاقی اورنلر بولمادیغنـدن، بولارنی تربیـه‌سزلك، اچ پوشـو. اشسزلك، فحش یولینه تارتمشدر. اچ پوشونی بترر اوچون ایسرتکچلرده استعمال قیلنمشدر. بارە توره بولارنی استعمال قیلوده ایـکنچی طبیعة بولوب قالمشدر. بنی بشرگه نی فائده‌لری بولدی؟ سوٴالینه مین‌ده جواب بیره آلمیم. چونـکه بوسوٴالـگه جواب اوچون آلارنڭ همه اشلرینده بروم بروم تیکشرو کیراکدرکه، بوده حاضرگی مجلسده ممکن‌توگلدر. فقط قالدرغان موزیقالری، ادبیاتلری، تاریخ بشرده اهمیه‌دن حـالی بولماس دیب اویلیم. اما فنگه، صناعتکه خدمتلری یوقلغنده، هیـچ شبهم یوقدر. فقط بولارنڭ صنایع نفیسه‌گه «حودوژستۋاغه» ایتـکان خدمتلرین هرمنصف اقرار قیلور حسن ظننده‌من. بولارنڭ بولای بو درجه‌ده توشوب قالولرینه، همده بتولرینه باش سبب بیك کوب کشیلر اسلام بولدی دیلر، اسلام مانـع ترقی دیلر. بولارنڭ بـو فـکرلری مینمچه بتونلای حطا توگل. حضرت محمد (ع‌م) طرفـندن اویراتـلمش اسلامـنڭ مانع ترقی توگللـکنده هیچ کمنڭ شبهه‌سی یوقدر. فقط بلغارلر بواسلام دینینه کردیلرمی؟ مینمچه یوق! بولارده اسـلامیتنڭ اوستکی قابغـی برلن یاپقان برمجوسی دینی بار ایدی. تشین قاراغانده نی قدر اسلامیتکه اوخشاسه‌ده، اچینه کرساك مجوسلـکدن باشقه نرسه توگل‌ایدی. اسلامیة مانع‌می، توگلمـی؟ سوٴالین بیرگان کشیلر بوایکی اسلامنی آیرمیلر ایدی. جواب بیروچیلرده، ئلی برسین، ئلی برسین کورساتوب بیره‌لر ایدی. شونڭ‌اوچون بو مسئله ١٩نچی عصرده اوك میدانغه آتلسه‌ده، بوکونـگه قدر تمام آچق بلنمامشدر. بلغارلرده‌گی دین، مانـع ترقی ایدی. بلغارلرشونی ساقلی‌مز دیب روس مکتبلرینه کرمه‌دیلر، روس تلی‌بلودن قاچدیلر، روسلر برلن یاقنلاشودن قورقدیلر. بولار همه‌سی آلارنڭ اسلامیة قابغی برلن قاپلانغان تاتار

بلغار خلقینڭ قوشلوندن خاصل بولغان ، بر مجوسلكنی ساقلاو نامینه قیلنمشدر . هر نه ایسه حقیقة بلغارلر یاخشی بر خلق ایدی ، تاغی بر سوزم بار ـ بو بلغارلر بختسز خلقلر ایدی . بخت نرسه سوڭ؟ اول بارمی یوقمی؟ مسئله‌لرین حل قیلماینچه‌غنه، مین بلغارلرنڭ بختسزلكلرین کورساتام . بلغارلرده ملةنڭ آلغه کیتوی مسئله‌سین تمام آڭلاب شول یولده اش اشلی باشلاغان کشیلری نیك بیك تیز اوله‌لر ایدی . یا ایسه موندی کشیلر فقیرلك فلان برلن نیك بیك تیز اوزلرینڭ مقدس خدمتلرین تاشلارغه مجبور بوله‌لر ایدی .

شاعرلرنڭ وقتسز اولولری، بلغارغه یاردم ایته تورغان بایلرنڭ یاشلی اولولری نی دین ایدی؟ بلغارلرده ترقی ایته‌ر آلدندن معارف تاراتلور وقتده ئـلـه قایدن کیلوب چقغان قرون وسطی مجوسلكی بولغان «ایشانلق» نیك اول قدر تیز تاراله ایدی؟ ایکنچی یاقدن، اش اشلرگه یارارلق کشیلر، ملی مسئله‌لرنی آڭلاغان کشیلر، نیك هر وقت یارلی بولوب خدمت ملیه‌لری اورنینه کونکچی کبك تماق تویدررغه، عمرلرین صرف ایته‌لر ایدی؟ مینمچه بولار همه‌سی بختسزلكدن ایدی. تاغی بولار آراسنده کیلوب چقغان آورو بختسزلكدن بولمی نیدن ؟ درست نادانلقدن ، طبقه اوشانماودن ، پاکلکغه اهمیت بیرماودن، دییرگه‌ده ممكن. لکن همان بختسزلكنڭده قاتشونده شبهه‌یوق. نه ایسه بولار بتدیلر. تاریخده خلقنڭ بتوب کیتوی بیك کوب کورلگان مسئله‌بولسه‌ده، فینیکه‌لر زمانه‌سنده نیندی مترقی ملةلر بولسه‌لرده، بابلیلر، آثوریلر، انقراضدن قوتوله آلمادقلری معلوم بولسه‌لرده، بو زمانده‌غی انقراضغه برده اوخشامی ایدی. شونڭ اوچون بوقدر زور ملةنڭ، شول قدر معارف علوم ترقی ایتکان عصرده، انقراضی عجب بوله‌چق هم بوتون عالمنی حیرةکه قالدرچقدر . هم قالدرماقده‌در. بوگونگی کونده بلغارلرنڭ نی قدر آثار عتیقه‌لری، نی قدر فلسفه‌لری، فکرلری سزگه قالاچقدر، سزگه بولارنی ساقلاو انسانیة گز وظیفه‌سیدر. تاغی بر مرتبه ایتیم، بولار ناچار خلقلر، ترقی‌نی قابل توکل بر ملة توگل ایدی. فقط بختسزلك، اورننڭ ایرکنلگی، تورمشنڭ جگگللکی، کورشلرینڭ نادانلغی، بولمشدر. یرقلغی سبب مترقی ملةلردن بو سوزلرنی جعفر افندی بیك قزوب بیك آچق ایتدروب گویا ایکنچی ملةحقنده سویلاگان کبك سویلاسه‌ده، بو جیرگه جیتکاچ قلت ایتوب حاطرینه اوزملتی بلغار حقنده سویلاوی ایسینه‌توشدیده، یاشین سوقغان کبك بولوب‌نی ایترینده بلماینچه ئییو بتدیلر! امید بتدی! دیدیده بر آزنی ایترگه بلماینچه توردی . بر آزدن تاغی ایکنچی تورلی‌تاوش برلن سویلارگه باشلادی . مین بلغار ملةنڭ آقتغی بالاسی، آقتق بلغار جعفرنڭ سزدن خصوصی بر اوتنه‌چم بار. بز بتدك . بزنڭ نی قدر ایبیرلرمز اثرلرمز قالدی . آلارنی سز قدرلب حرمت ایتوب ساقلا گزهم صاقلایچقسز، مینم مونسنده هیچ شبهم یوق. فقط مینم اوزمنڭ آقتقغی بلغارنڭ

کتابلرم

کتابلرم آثار عتیقه‌م، کییملرم، اوی‌ایبیرلرم، خاتونم سویم بیکه‌نڭ کتابلری، اوز اثرلرندن شعرلری، ایسکی موزیقه آلتلری، حاضرگی موزیقه آلتلری، ومینم اویه‌ك‌گی ایبیرلرنڭ همه‌سین سویم بیك برلن بزنڭ ایکمزده اولگاچ، اوزگزنڭ حمایه‌گزده بولغان جمعیه‌گه آلوب ساقلاونگزنی اوتنه‌م. اگر سز مینم شول اوتنچمنی قبول ایتسه‌گز مینی بیك شاد ایتکان بوله‌سز. همده آقتغی بلغارنڭ، آقتقغی عمرلرنده، آقتقغی اوتنچنی قبول ایتکان بوله‌سز. همده حاضرده آلوب کیلگان اثرمنی قبول ایتوگزنی اوتنه‌م» (شول وقتده جعفر افندی کسه‌سندن چغاروب رئیس که بیردی) دیدیده اوتردی. خلق قول چابودن توقتاغاچ، رئیس چغوب ـ مین اوزمنڭ ایبداشلرم تاریخ جمعیه‌نڭ آعضالری آوزندن جعفر افندی‌گه رحمت اوقیم. همده اول قالدره‌چق ایبیرلرنی مع الممنونیة قبول ایته‌چلکمزگه همده ساقلاومزغه وعده بیره‌م، جعفر افندی هروقت بزنڭ جمعیه‌مزگه بیك زور خدمتلری اوچون، جمعیة موندن اون سنه مقدم آنڭ خدتلرین تقدیر قیلوب آنی فخری اعضا یاساغان ایدی، بوکون مینغه معارف نظارتی جانبندن، بزنڭ جمعیه‌مزنڭ سوراوی برلن بیرلگان „تاریخ پروفیسوری“ درجه‌سی برلن تبریك قیلدم، اوررا»، دیب سوزنی بترگان ایدی. خلقده اورا تاریخ پروفیسوری!»، دیب تاغی بوتون زالنی کورلتکانلر ایدی. جعفر افندی موڭارغه قارشی بیك ممنون ایکانلکن سویله‌گاندن سوڭ، هم شول قدر التفاتلرینه رحمت اوقوغاندن سوڭ، پروفیسور اسمین بلغارچه براسم ایتدوروب بیرو ممکن توگلمی لکن سوراب، اگر ممکن بولسه پروفیسور دیگان سوز اورنینه بلگیوار (بلکی‌وار) یا ایسه بلکیبارغه کوچرونی اوتندی. رئیس مجلس آقتقغی بلغارنڭ آقتقغی اوتنچی قبول ایتکانلگین، همده «بلکیوار» اسمی پروفیسور درجه‌سی برلن بیرلدیکین بلگرتدی. خلق تاغی ـ یاشاسون جعفر بلکیوار!» دیب قچقررغه توتندی. ایکنچی یاقده بلغار موزیقه‌سی کورولدرگه توتندی. خلق‌ده توروب برسی آنده برسی مونده یوری باشلادی. جعفر افندی‌ده رسمی مجلس بتکاننی بلگاچ اوینه کیتدی. بیك آروب بتکانگه یوقلرغه دیب یاتسه‌ده، باشندن کیچکان فکرلری برلن بیك اوزاق یوقلی آلمادی. کوز آلدینه بلغار محررلری، بلغار ملالری بایلری، بلغار خانلری، بلغار خیرچی‌لری کیله‌لر ایدی. همه‌سی جعفردن ئلله نی سوراغان کبك تیك توره‌لر ایدی. کوڭلینه تاغی سویم بیکه کیلوب توشدی. اول تاغی کوز آلدنده تورغان کبك بوله باشلادی. اول آوروتوسلی کورنه ایدی، یغلی، قایغره توسلی بلنه ایدی. بولار آرتندن تاغی ایکنچی فکرلر کیله‌ایدی. آنڭ آرتندن باشقه‌لری. لکن تنچ یقو همان یوق ایدی. اورامدن ایشتلگان اوراتاوشینه جعفر افندی شول آرلی بیرلی یقوسندن او یانوب کیتدی. اول ئلله نیندی آریغان کیفسز ایدی. باشی توبال کبك برنرسه‌ده اویلی آلمی ایدی.

او یانغانینی بلگاچ خدمتچیك کیلوب کردی . یو ونرغه سو حاضرله گندن سوڭ، چای کیتررگه‌می یایسه باشقه‌ایبرمی، دیوب سوراب چغوب کیتدی . جعفر افندی چای کیتررگه قوشدی . اوزی یو ونوب کیینگنچه چایك کیلدی. او رسنو بقنه، قای توشندن توتوب او یلارغه بلماینچه جعفر افندی چای اچه‌رگه توتندی . مونه اوزاق اوتمادی . خدمتچی پادنوس برلن وزیتنی کارتچقه کرتدی . جعفر افندی . ــ بو یو رسنلر ! ــ دیدی . هم‌ده خدمتچی آرتندین یاش‌گنه برکشی کروب کوروشوب جعفر افندی کورسه‌تکان اورنغه اوتوردی . جعفر افندینڭ نی خدمتگه قوشه‌سز؟ ــ دیگان سوٴالینه ادیب‌لر جمعیتی طرفندن ساعت (١)ده بیرله‌چك آشقه چاقروغه کیلوین سویلادی . جعفر افندیدن وعك آلغاچ تگی افندی چغوب کیتدی . چایدن سوڭ نی اشلرگه دیب بلمی‌توزغانك جعفر افندیگه پادنوس برلن اوچ خاتون قز قارتچقه‌سی کرتدیلر . جعفر افندی کرسونلر دیدی. کردیلر . جعفر افندیگه کیچه اوزلرینڭ مونڭ یاخشی‌سویلاوینه عجبقه قالولرین، برسین‌برسی بوله‌بوله سویلی‌لر ایدی . هم جعفر افندیگه بلغارلردن اوچ خاتون آلوبیك کوب بولغان، خاتونلر نیچك توردیلر ایکان دیب تعدد زوجات مسئله‌سین آچدیلر . برسی حتی جعفر افندیدنده سزنڭ خاتونڭز نیچه دیوب سورادی . بولار برلن شوندی مسئله‌لرنی سویله‌گه‌نك تاغی قارتچقه‌لر کرتدیلر . کارتچقه‌لرده ادیبلر ایکانلگی معلوم ایدی . جعفر افندی بو یو رسونلر دیدی . بو سوزدن سوڭ خاتونلرده کیترگه وقت دیوب رخصت آلوب چغا باشلادیلر . ادیبلر جعفر افندی برلن بلغارلرنڭ پیخالوغیه‌لری حقنك سوزگه کرشدیلر . برسینڭ سوزینه قاراغانك بولارنڭ پیخالوغیه‌لری عجب درجه منطقی ایمش ایکنچی‌سینه‌گنه قاراغانك دماغلری مکمل بولسه‌ده، حسی دماغ بولماغان ایمش . بو مسئله‌نی جعفر افندیگه سویله‌دیلر . اول‌ده بلغارلرنڭ دماغلری عالی بولوینی همك بیك زور مسئله‌لرنی آڭلارلق بولوینی، بر آزغنه‌اوقوغان بلغار مالاینڭ معیشت‌نڭ همه مسئله‌لری حقنك محاکمه‌گه قادر بولوینی، شونڭ سوڭنك بر زور بلغار آغای برکچکنه‌گنه نیمس مالای‌قدر اشکه یاراماوینی‌سویلادی . ایکسیك جعفرنڭ سوزین تصدیق قیلدیلر . ایکنچی مسئله‌گه کوچروقتك‌غنه‌تاغی ئلله نیندی خاتونلر قارتچقسی کرتوب بیردیلر . بولار ایمپراطورسقی تیاترنڭ آرتیسقه‌لری ایدی . آلارده کردیلر . جعفر افندیگه بلغار دراماتورلرینڭ قابلیتلکلری حقنك . آلارنڭ اوینلرین اویناو آقتورلرغه‌ده برلذة بیره دیوب مشهور اوینلردن نیچه‌سین ساناب، ونیچه‌سین‌بیك ماقتادیلر . جعفر افندی هرقایسی‌سینڭ محررلرینڭ نیندی کشی ایکانلگین، یازغان عالمین بیك بلولرین سویله‌دی . شونڭ آرتندن بلغارلرده خاتونلرنڭ قاچو مسئله‌سینه باروب یتدیلر . هم‌ده بلغارلرنی خاتونلرینڭ حقوق طبیعیه‌لرین بیرمگانلر دیوب عیبلرگه توتندی‌لر . جعفر افندی

قاچو

قاچو مسئله‌سی بزده بولسه‌ده رسمی‌گنه ایدی، اما اصلده قاچا تورغان خاتون قز هیچ بر وقتده یوزده بیشدن آرتمامشدر. آولده خاتونلر ایرلر برلن برگه اشلی‌لر ایدی، برگه آشیلر ایدی، سویله‌شه‌لر ایدی، اویناشه‌لر ایدی. حتی یکتلر برلن قزلرنڭ برگه جییلوب، جییلوب اوینی تورغان اوینلریده بیك کوب ایدی. قاچو برتورلی ملا خاتونلرنده، همده ملا خاتونلرینه ئییاروب اوزلرین الوغ کورساتور اوچون ترشقان بای خاتونلرنده، همده ملاخاتونلری بولورغه حاضرلنه تورغان بای قزلرنده‌غنه ایدی. اولده باره‌توره بندی، بزنڭ بلغارلرنڭ خاتونلرینه ایتکان جنایتلری آلارنی قاچرو توگل بلکه آلارغه کیراگنچه تربیه قیلماو، آلارنی علمدن محروم قالدرودر دیدی. بو سوزلردن سوڭ تاغی خدمتچی قارتچقه‌لر کرتدی. جعفرنڭ بویورسونلر سوزینه ۲۰ نچی عصر بلغارخاتونلری کییمین کیینگان ایکی خاتون کردیلر. ادب رسمیه‌نی افا قیلغاچ‌ده بلغارلرنڭ کییملری ماتورلغین سویله‌رگه توتندیلر. بولار خودوژنیتسالر ایدی. بلغارلرنڭ‌خودوژستوالرینه سوزنی بوردیلر. برسی جعفرافندیگه اوزینڭ رسمن‌ده کورساتورگه کیترگان ایدی. رسم کیاوگه یاڭغی بیرلگان قزنڭ کیاونی کتووی‌ایدی. رسم یاخشی اشلنگان‌ایدی. لکن‌ایسکی فکر برلن قزنڭ یوزین قاچرغان‌ایتدروب‌اشله‌نگان‌ایدی. جعفرافندی مونسون‌ایتدی، اویده بلغار خاتونلرینڭ هیچ برقاچماولرین . . . . . هم حرایکانلکلرین سویلادی.

بولاردن سوڭ تاغی ئلله نیندی موزیقانتلر کیلدیلر. آلاری بلغارموزیقه‌سی توغرسنده‌سوز آچدیلر، آنڭ آرتندن تاریخ عالملری، علم انساب عالملری، آلاردن سوڭ باشقه‌لری برسی آرتندین برسی کروب، چغوب جعفرافندیدن تورلی سوءاللر سوراب، جعفرافندینی ساعت „برگه" قدر بوشاتمادیلر. جعفرافندی وقتی ییتکاچ کیینوب ادیب‌لر جمعیتینه کیتدی. خلق تمام تولغان ایدی. رئیس‌مجلس جعفرنڭ‌قولین‌قسوب ــ بزنی یوزگزنی کورو سعادتینه نائل ایتدکگز اوچون‌بیك ممنون‌مز ــ دیدی. بیك کوب‌ادیبلر کورشدیلر. „جعفرافندینڭ‌اثرلری حقنده محاکمه‌گه‌کرشدیلر. منقدلرین عیبله‌دیلر. مونه مین فلان‌اورنین آڭلامیم، دیوب فلان ییری شولای بولورغه کیره‌ك؟ دیوب ادبی مسئله‌لر آچدیلر. برشاعره خاتون‌سز شول قدر قابیلیت (تالانت) برلن نیك شعر یازمادگز دیدی. جعفر افندی شعرنی یاراتماوین ۲۲ نچی عصرده شعر برلن اوینار وقت توگل‌لگین بلدردی، تگی‌دامانڭ برده هوشینه کیتمادی. آشلر بیرله‌باشلاندی. جعفرافندی‌ایڭ تور اورنغه‌اوتوردی. مجلسده تورلی مسئله‌حقنده سوز آچلدی. آش وقتی بولغانغه طبیعی بوله‌رق بلغارلرنڭ‌آشوی میدانغه‌چقدی. جعفرافندیدن برتورلی کشیلر کونینه اون مرتبه آشاغانلر ایمش دیبده، سورادیلر. جعفر افندی قربان بایرامی

دیگان بیرامنه، هم‌مولود بیراملرنه ملالر ١٥، ییرده دورت بیش‌تورلی بلودن آشاولرین سویلادی. بوتون مجلس عجبکه قالدیلر. بر داما خاتونلرده چای‌نی‌ده بیك کوب اچو عادت بولغان ایمش دیدی. جعفر افندی ملا خاتونلرنه کوننه اونار مرتبه برر چیلاکلی ساماوردن چای اچکان خاتونلر بیك کوب بولووین سویلاب، حتی شوندی آشاب اچودن بوشامی تورغان کشیلر تصویر قیلنغان ٢٠ نچی عصر محررلرینڭ اثرلرندن بولغان برروماننك‌ده اسمین ایتدی. بیك کوبسی روماننڭ اسمین یازوب‌ده آلدیلر. آش بتکان‌دن سوڭ بر قارتراقغنه خاتون قافیدره‌غه چغوب سویلارگه باشلادی! بو آش بزنڭ ایبداشلرمزدن بلغار محررلرینڭ ایڭ زور قابلیت‌گه مالك بولغانلرندن، ایڭ آقتغی بلغار محررینڭ، ایڭ آقتغی بلغارنڭ جعفر افندی اسمینه بیرلمشدر. جعفر افندی بلغارمحررلرینڭ برسی بولغانغه، شول آراده شول قدر سویلانگان بلغار ادبیاتی ادیبلری حقنه مینه بر آز سوز سویلامکچی بولدم. بلغارلرنڭ قالدرغان نرسه‌لری‌بیك کوب بولسه‌ده، مونگه‌ایڭ‌اهمیه‌لی‌سی، ایڭ فائده‌لیسی بلغارادبیاتی‌در. بلغار ادبیاتی بلغارلر طرفندن یازلغانغه کوره، بلغارلرنڭ آثار قدیمه‌لرندن بری بولدیغی شیکللی، فکر، تلاو، آڭلاب یازلغانغه کوره فائده‌لی بر ادبیاتدر. بلغار ادبیاتنه بز آچق بلغار تورمشین تابدیغمز کبك، بیك آچق آخلاق درسی‌ده آلاچق‌مز. بولارنڭ پیخالوغیه‌لری آچقلقنی تلاگانگه، بولارنڭ اثرلرنه همه فکر آچق ایتدروب سویلانمشدر. ادبیاتنه برنچی درجه‌ده سانالا تورغان پیخالوغیه‌نڭ توغریلغی، تورمشقه موافق‌لغی، تماما بلغار ادبیاتنه رعایه قیلنغاندر. شونڭ اوچون بلغارادبیاتی بزنڭ آرامزده هم باشقه قوملر آراسنه‌ده اهمیتلی موقع اتحاذ ایله‌چکدر. بلغارادیبلرینه ادبیاتلری کبی، جدی کشیلرگنه، بولغانغه‌می، بولار آراسنه‌نه بعض فرانسوز رومانلری‌کبك معنی‌سزکاعزارم‌ایتکاچ حکایه‌لر برده‌بولمادیغی‌کبی، بولار اوزلرینڭ‌قارانداشلری عثمانلی‌ترکلری‌کبك تورمشلرین‌تصویر اوزنینه‌ئلله نیندی. . . . . یات خلق‌تورمشین تصویرلر کورنمی‌در. حتی‌بولار ادبیاتنه‌ترجمه‌ده بیك‌آزدر. بلغارادیبلری، ترجمه‌لر ملی‌ادبیاتلرغه‌ضررایته‌چگین‌بلوب، ملی‌روحنی‌ساقلار اوچون، ممکن‌قدر ترجمه‌دن ساقلانغانلردر. بلغارلرنڭ طبیعةلرنه‌گی اوزلرین سویو ترجمه‌لرگه‌بیك آزکشینی گنه‌اوقورغه‌بوشاتمشدر. بلغار ادیبلری آڭلاغان‌فکرلرین‌بیك‌زورمشقتلر برلن‌تابقانغه، حققلقلرین، ناچارلقلرین‌اوز تجربه‌لری‌برلن کشف قیلغانغه، بولارنڭ‌ادبیاتلرنه اوزسوزلی‌لك (ساماستایه‌تیلنوست) „Самостоятельность" هم‌ده‌قورقمی‌ایتوکبك آرتق‌لقلر باردر.

بولار اوزلری نی قدر جیل به‌زك خلق بولسه‌لرده، بولارنڭ محررلری همه‌سی جدی کشیلر بولمشلردر. بلغارنڭ ادبیاتی بولسه‌ده، ادیبلری بولسه‌ده، ادبیاتلری‌ترقی ایتکان دیو

ممکن

ممکن توگلدر. بولارده کتاب باسو، کتاب نشر قیلو بیك کوب بولسه‌ده، بولارنڭ یوزدن برسی گنه کتاب اسمین کوتاررلك ایدی. قالغانلری فائده اورنینه ضرر کیتروب بلغارلرنڭ دماغلرینغه پلچرته‌لر ایدی. بولارنڭ ادیبلری هروقت بیك زور مشقت‌لر کورمشلردر. هر وقتده خلق آراسنده بر کولکی کشی کبك، یایسه جولار کبك، برده بولماسه، دینسز کبك توتولمشلردر. بولارنڭ اثرلرین تقدیر قیلو چیلرده ایتچی لر، تیرچیلر، کومچچیلر برلن، بولارغه هروقت دشمانلق کوزی برلن قاراغان علماٴ لر ایدی. شونڭ اوچون بولار توغری بر سوز ایشتودن، اوزلرینڭ خدمتلری اوچون رحمت ایشتودن، اوز اشلرین تاشلاب ملة خدمتین ایتدکلری اوچون اولوغلاودن، فلاندن، هروقت تنچ بولمشلردر. بولارنڭ تورمشلری فقیرلکده اوتوب، شول فقیرلك سایند‌ه اشلایه آلاچق بیك کوب نرسه‌نی اشلی آلماینچه قالمشلردر. بلغار ادبیاتی، بلغار ادیبلری باشقه خلق ادبیاتی کبك، هیچ کم طرفندن حمایه قیلنمامش‌در. بلغارلرده ملة یولینه آقچه‌لر صرف قیلو بولسه‌ده، بو ملة یولین آلار مکتبلر آچو، اولگانلرگه کفن بیرو، تاب تازه یکتلرگه، یب یاش قزلرغه، بوشلی آقچه ئله‌شودن اوزدرمغانلردر. بولارده ادبیاتنڭ ایڭ اهمیتلی نرسه ایکانلگی، ادبیاتسز ملة جانسز تن کبك ایکانلگی، ادبیاتسز ملة‌نڭ ترقیی ممکن توگل ایکانلگی بلنسه‌ده، التفاتقه آلنمامشدر. ایشته جعفر افندی شول ملة‌نڭ ادیبلرینڭ برسی، همده ایڭ زور قابلیه‌گه مالکی‌در. بیك کوبمزنڭ کورگان، اوقوغان بلغار کتابلرمز، بو عصرده بوتونلای منقرض بولغان بلغارنڭ جانلری، یعنی آلارنی حرکة‌که کیتره تورغان کشیلر طرفندن یازلمش قیمتدار اثرلردر. بولارنڭ آراسنده بیك عالی فلسفه برلن تولو کتابلر، بیك صف کولکی برلن زینتلنگان حکایه‌لر، بیك اچی اچی کوز یاشلری تصویر قیلنغان رومانلر بیك کوبدر. شول جمعیة‌ده حاضر بولغان ایبداشلرم طرفندن جعفر افندیگه بزنڭ مجلسلرمزگه کیلوب بزنی شاد ایتدگی اوچون، رحمت اوقوغاندن سوك، جمعیة طرفندن آنگغارغه تقدیم ایتار ایچون حاضرلنگان «ادبیات پروفیسوری» اسمی برلن تبریك قیلام» دیدیده دنیانی قوزغاته تورغان تاوشلر آراسنده اورنندن توشدی

جعفر افندی . . . . . بلغار ادبیاتینه بلغارلرنڭ اوزلرینڭ ایڭ کیراکماس اش، اشزلرگنه اشلی تورغان نرسه‌دیب، قاراولرین او یلاب عجبکه قالدی. بو دامانڭ ایتکان سوزلری همه‌سی جعفر افندیگه شول قدر تأثیر قیلدی ـ اول بلغارلرنڭ عبدالقیوم الناصری، شهاب ـ المرجانیدن اوزینه قدر بولغان‌لرینڭ همه‌سین خاطریندن کیچردی. آلارنڭ کورگان مشقتلرین، اشله گان اشلرین، یاردم بولسه قیله الاچاق اشلرین، همه‌سین اویلادی. همه‌سی جعفر افندیگه قزغانچ کورندی، همه‌سی اوچون کوکلندن یغلادی. جعفر افندی تگی داماغه

قارشی قسقه‌چه‌غنه ـ سزنڭ مینغه شول قدر التفاتڭز اوچون بیك رحمت. حصوصا بز بلغارلرنڭ ایڭ مقدس، ایڭ زور بلغارلق‌کوزگسی بولغان،ادبیاتمزنی ساقلاو وظیفه‌سین أوستڭزگه آلوڭز اوچون بوتون بلغار ادیبلری طرفندن سزگه رحمتلر اوقیمن. اوزمز ساقلی الماغان ادبیاتمزنی سز ساقلاڭز، اوزمز تقدیر قیله آلماغان ادبیاتمزنی سز تقدیر قیلڭز، اوزمز آیاق آستینه تابتادیغمز ادبیاتمزنی سز باش اوستینه کوتارڭز! بلغار ادیبلرینڭ روحلرنی ممنون ایتڭز! اوز عمرلرنده کورمه‌گان، هم کورونی اویلی آلماغان درجه‌ده، آلارنی سزنڭ الوغلاوڭز اوچون متشکرلکمنی ایتوب بتره آلمیم. بلغار ادبیاتی حقنده سزنڭ اسراغان فکرلرڭز خصوصا مادام «درست» طرفندن سویله‌گان‌سوزنی، بلغار ادبیاتی، بلغارلر بار وقتده، نه بلغار اوزندن، نه ایکنچی ملة ادیبلری اوزندن ایشتمش ایدی ـ آنڭ عالی‌لگی، جدی‌لگی موندن‌ایکی یوزیل مقدم‌ده شول درجه‌ده بولسه‌ده، اول ادبیات‌عیبلی‌نرسه کبك پرده‌آستنده تورغان‌ایدی. بلغارلرنڭ‌فحش یولینه خدمت ایتوچیلری، مسلکلریه آچق‌خدمت‌ایتسه‌لرده، بوتون بلغار ملتی بولماسه‌ده، بیك کوبسی‌ایتاك آستندن شونی حمایه قیلسه‌لرده، بلغار ادبیاتی اوزینه‌ارقه تایاناچاق‌ییرتابمامش،اوزین‌میدانغه‌چقارلق جسارتك حاصل ایته آلمامش ایدی. سز آنی چغاروب شرق خاتونلری کبك‌پرده آستنك قاچقان شول گوزال نرسه‌نی، همه کشیگه لذتلندرلك ایتوب یوزون اچدیڭز، ماتورلق، اویات توگللیکین، حق‌لق عیب توگللیکین، بیان‌ایتوب آلارنی قاپلاغان اورماکوچ اویالرین بتردڭز! رحمت سزگه! یاشاڭز!» دیدیده اوتوردی. بوسوزدین‌سوڭ باشقه محررلرده ریچلر سویلادیلر، بلغارلرنڭ نمونه محررلرینڭ اثرلرندن، قسقه، قسقه مقاله‌لر اوقودیلر. زور محررلرینڭ ترجمه حاللرین سویلادیلر، رسملرین کورساتدیلر، سوڭنده همه ییرده سوز شول حقده بولدی. جعفر افندی‌گه شول جمعیةنڭ „بلغار ادبیات موزی“ ی اسمنده بلغارلرده مطبعه‌چیلك باشلانغاندن بو کونگه قدر کیلگان بلغار کتابلری ایله تولو موزیگه‌استاسه‌کررگه رخصت‌بیردیلر......... جعفرافندیگه کورساتوب‌یوررگه بیك‌کوب کشی اوزینڭ خدمتکه حاضر ایکانلکین بیان قیلسه‌لرده، جعفر افندی یالغزغنه باراچاق بولدی. هم‌ده‌کیتدی. موزی‌ده تیلفون‌برله ایتلگانگه جعفرافندینی قارشی آلوب موزی‌نڭ همه بولمه‌لرین آچق قویدیلر. بوموزی کوبدین‌توکلگنه‌ادیبلر جمعیتنه بیرلگانگه،اصلاح قیلنوب یتماگان ایدی. بیك زورزالنڭ همه طرفنده کتاب تولغان ایدی. برپوچماقك بیك، بییك ایتدروب اوڤب قویغان کتابلر یانینه باردی. اوستینه زور کاغز برلن نیندی کتاب ایکانلکلری، نیندی فندن ایکانگی یازلغان بولسه‌ده، جعفرافندی آناسینه قاراماینچه، بر

کتاب‌نی

کتاب نی آلوب آچدی . کوزینه ـ نفاس‌خاتونلرنڭ رحم‌لرین ندن کیله تورغان قان . . . . . .
دیگان سوزنی کورگاچ‌ده، نیندی کتاب‌ایکانلگین بلدی . تیزگنه ، ایکنچی‌سین آلدی.
مونیده آچدی. کوزینه قش کونی استنجانی آرتقغه تابا قیلورغه دیگان ، سوز چاغلغاچ
بایاغی دنده کیئی کیتوب آزغنه ارغتوب برمه‌دی . اوچونچی‌سین آلوب آچسه‌ده، جماع
وعسل ، دیگان سوزنی کورگاچ‌ده انسینده تاشلادی . جعفر افندی بوقدر کوب تاو کبك
تورا تورغان کتابلرغه قاراب تاغی قاراسه‌ده „ زنا “ لواطه ، چغار دیب قورقوب قاراماسقه
باشلادی . هم کوڭلینه بلغارلرنڭ کوت مسئله‌لرندن اوته آلماولرینه بیك عجبکه قالدی . هم‌ده
واقعاده ئلله بولارشوندی کوتدن باشقه نی بلمی تورغان سفیل خلق میکان دیب‌ده اویلادی.
ایسابلابگنه موندن کیتکانده بر بیرگه برلدیك ئلله نرسه‌لردبرده‌دی. قارارغه اولگره آلمادی ـ
جعفر افندی‌اوزین‌کتابلر آستنده‌حس‌ایتدی. سلکنرگه‌توتندی.چغارغه‌ترشدی، بولمادی. طن
آلارغه‌هوا کررلك تیشك‌لرگنه قالغانغه،جعفر افندی‌نڭ شول تیشك توغروسنده یاته تورغان
بر کتابکه‌کوزی توشدی «صرف لسان عرب»دیب یازلغان‌ایدی. نی قدر ماتاشسه‌ده‌چغه آلمادی“
تیرله‌دی ، پشدی ، آچوی کیلدی ، همه تیشکدن مونی مسقله‌غان کبك „عربچه صرف “
„صرف احمدجانی“ صرف احسانی» کبك سوزلر کورنه‌لر ایدی. تاغی بر آز بولسه بلکه
جعفر افندی‌اولمه‌سه‌ده، بر آز آورلق‌ده‌بولغان‌بولور ایدی. بختینه‌قارشی‌خدمتچی‌کیلوب‌بیتوب
جعفر افندینی‌چغاردی. جعفر افندی‌چقدیك بر آز سلکنگان‌دن‌سوڭ، کتابلرینی قارارغه‌توتندی
بولارنڭ همه‌سی‌عرب‌لسانینڭ صرفی‌ایدی، همه‌سیده اشکه یاراماغان هم یارارلق بولماغان
کتابلرایدی. بولارشول قدرکوب ایدی، اگرده بولارنڭ عددین بر فرانسوز ایستاتیستیغنه
ایتساك ، عرب صرفینه شول قدر کتاب یازلغان ، روسچه‌غه البته آرتق، فارسیچه‌غه مونڭ
یارتسی‌غنه بولسون، فرانسوزچه نیمسچه‌البته فارسیچه‌دن کیم توگل . اوز تللری اوچون
البته عربچه قدر ایکی‌دن کیم بولماسقه کیراك دیب ، بلغارلر حقنده علم لسان‌نڭ نی درجه
ترقی ایتوی حقنده بر بیك یا ئلش قاعده چغارو احتمالی بار ایدی. مونده„عرب“ صرف“
دیگان سوزلرگه اضافه‌سی ممکن بولغان سوزنڭ برسیده قالماغان‌ایدی. بولار اوزلری
تورلیسی‌تورلی عصرده، تورلی کشیلر طرفندن یازلسه‌ده، تربیة‌الاطفال گه‌مخالفتی‌برلن‌بر آوزدن
چقغان کبك‌ایدی، بولارنڭ اسملری، کاغزلری، محررلری باشقه بولسه‌ده مئاللری «ئلیگی‌فرّ»
« ئلیگی‌باغ » ایسکی « اقشغرّ » ایدی. بولار همه‌سیده شرح عبدالله‌نی بوتاب ، جوتاب اوز
اسمین‌اوستینه محرری «احمدجان» یایسه‌مؤلفی محمدجان، یایسه قد الفه‌العبد الفقیر عبدالله بن
فلان ، دیگان کبك‌سوزلرنی قو یار اوچون باشین کوتکه، کوتین‌اورته‌غه کیترگانلرایدی.

جعفر افندی بو قدر کوب بر تورلی کتابنڭ یازلوین هیچ آڭلی آلمادی. عرب تلی شول قدر معتبر بولغان کوراسین دییر ایدی. تاریخ‌ده کوروب بلغارلرنڭ ایڭ زور علماء، مدرسلر ینڭ‌ده عربچه بر آوز سوزگه اقتدارلری یوقلغین بیك یاخشی بله‌ایدی. حاصلی بو تابشماقنی نیچکده‌تابا آلمی‌ایدی. آخردن مسلکسز، نی سز، شرح عبدالله‌سی‌بار هرکشی - کشی کتاب یازه، مینه یازیم، دیب یازغانلردر دیدیده اچکه تابا کیتدی. کوزینه بورچاق چوماله‌سی قدر اویولگان کتابلر کورندی. قاری باشلادی. نی کوزی برلن کورسون - تجوید!! مفتاح‌التجوید، تجوید ضیأی، تجوید اول، مفصل تجوید، بالالرغه تجوید، مختصر تجوید، ومونڭ توسلی یوزلرجه اسملری ایله تجوید کتابلری اویولگان‌ایدی. مونده نثر برلن، شعر برلن یازلغان، سؤاللی جوابلی، بیانلیلری، تشینه آوز صورتی توشرگانلری، هر حقوقی محررینه مخصوص، دیب یازلغانلریڭ ایسابی حسابی یوق ایدی. قاری باشلادی، همه‌سی «قره باش»دن کوچرگانده اوز اسمین یازوب قویغان ایدی.

جعفر افندی بو نیك بزنڭ خلق اشلامایـنچه شهرت تو تورغه بیك یاراتا ایکان‌دیدی. همده تجویدلرگه قاراب، اگر قرآن لفظینه بیرگان أهمیه‌نڭ یوزدن برین‌گنه معنی سینه بیرلسه‌ایدی-بوکون بولای‌بولماس‌ایدك، لفظ‌حراب‌ایتدی‌بزنی،لفظ،دیدی‌ده تاغی‌اچکه کیتدی. کوزینه ئلله نیندی زور تاباق کاعزگه اشله‌گان استانبول صورتلری، مکه، مدینه صورتلری قیامت آغاچلری، سدرة المنتهی، باشماق شریف‌لر، تیاقلری، یاش آغا تورغان‌کوز صورتی، بیك بییك ایتدروب اویولگان ایدی. بولارنی کورگاچ جعفر افندی مونه بلغارلرنڭ صنایع نفیسه‌سی دیدی‌ده - قارابده تورمادی، تاغی‌اچکه کیتدی. کوز آلدینه کیلگان اویوم کاغزنی قاری باشلادی «جن بتی‌ی» «پری دعاسی» «سویدرگچ» «بایلق دعاسی» «طلسم» «سارمساق‌دعاسی» «دعأقدری» و باشقه‌ئلله‌نیندی دعالر تولغان‌ایدی. بولارنڭ‌همه‌سینڭ باشینه حضرت رسولدن روایتلر یازلغان ایدی. هم شولای درست چغووینه ئلله نیندی وعده‌لر قیلنغان ایدی. جعفر افندی بولارنی کورگاچده، مونه اول بزنی اشدن آلداب قالدروچیلر، بزنی یالقاولقغه اویراتوچیلر دیدیده، قولینه ئلگکانلرین بیك قاتی کوتاروب بردی. مونڭ آرتندن کوزینه آزغنه کتاب کورندی، بولارنی باروب قاراسه عرب نحوی بولوب چقدیلر. بولارنی کورگاچ جعفر افندی احتیارسز کولدی. کوڭلندنگنه بولسه‌ده، عربنڭ نحوین شوندن آرتق بلگان کشی بولماغان‌ایکان، بولسه مطلق یازمی‌قالماسلر ایدی‌دیدی. بر توشده منطق دیب یازوب قویغان کتابلر یانینه باردی، آچدی قارادی، هیچ منطق دییرلك بر کتاب کوره آلمادی. همه‌سنده ئلله نیندی نزاع لفظلری طولغان ایدی، آقتاره، آقتاره،

آقتاره، واتلغان عرب تلی برلن یازلغان برایکی ملڭ یل مقدم معلوم بولغان منطق قاعده‌لرن قایسی‌سنده تابدی. همه‌سی ایسکرگان، چرگان، اشدن چقغان ایدی. بولار آراسنده بلغارچه یازلغانی بولسه‌ده، همه‌سیده بر حیرچی قاپچیغی‌ایدی، بولارغه قاراب جعفر افندی: بزنڭ علمأمزنڭ قلبلرن زهرلوگه بولار قدر خدمت ایتکان نرسه بولماغان، خلقنی جهل مرکب ایتوب توتارغه، باشقه نرسه‌نی‌اویلارغه باشینڭ‌قابلیتن قالدرماوغه، بولار توسلی‌خدمت ایتکان نرسه بولماغان ــ دیدیده تاغی باشقه کتابلر یانینه کیتدی. یول‌ده بیك کوب کتابلر بولسه‌ده، جعفرافندینڭ کوزی بلغار گازیته‌لری دیگان کاغدگه‌ده توشدیده، آشغه، آشغه شونده تابا کیتدی. تورلی عصرده تورلی اسملرده چغارلغان بلغارلرنڭ دوری ادبیاتی مونده جییلغان‌ایدی. ایڭ‌اول جعفرافندینڭ کوزی «ترجمان»غه توشدی. جعفرافندی‌اختیارسززور قوجه‌ترجمان گازیته‌لرین قوچاقلدیه کوزندین‌تلار، تلاماس‌یاش آغا باشلادی. بوساتشقان کشی کبك، بولارنڭ آیرم نومرلرین آلوب اوپدی. یوزینه سورتدی کوزلرندن آقغان یاشلر برلن ترجمان‌نڭ قلمی اوچندن، چقغان یاشلربرگه قوشلدی. ایڭ برنچی گازیته محرری، ایڭ برنچی ملة پرور، ایڭ برنچی حمیه‌ملیه اویاتقان، ایڭ برنچی مڭگی‌لك یقودن اویانوب، ایبداشلرین اویاتقان، بوتون بلغارعالمینه معارف علم ضیأسین ساچکان اسماعیل‌بك، برلن سویلاشکان کبك بولدی. آنك برلن بلغارمسئله‌لرین‌محاکمه قیلغان کبك بولدی. مونڭ کوڭلینه‌اسماعیل بك‌نڭ. . . . . . . توڭغان قاتقان باشلرترجمان‌نڭ‌الکتریق‌یلی‌سی برلن ئرولری، اولگان‌بتکان‌جانلرنڭترلولری، حرکتکه کیلولری، حاصلی بلغارلر آراسنه بوکون‌سویله‌نکان، بوکون‌ماقتالغان، هم ماقتالنرغه صلاحیه‌لی‌نرسه‌نڭ همه‌سینڭه مؤسیسی، سبب‌چیسی ترجمان محرری‌ایکانلگین اویلاب. بلغارلردن‌ده شول‌قدر عالی کشیلر چقغان، نیك‌بوبتکان‌سوڭ؟ دیوب خیرتکه قالدی. بوگازیته‌لرغه قاراب بیك اوزاق قاتوب توردی. موڭغارغه گازیته‌نڭ تلی، یازوی، روشی همه‌سی مقدس کبك کورنه ایدی. بولارنی قارادی اوقودی، هرسوزی آلتوندن قیمتلی، هر سوزی حقیقت، هرسوزنده قلبدن چقغانلق بلنوب توره ایدی. اگر ١٩نچی عصر خلقی کبك‌یاخشی‌سوزلرنی یازوب‌اچوده‌آورودن فائده‌سی بولوینه‌اوشانسه‌ایدی. هم بتی‌لرنڭ‌جندن ساقلاوینه‌اوشانسه‌ایدی ــ جعفرافندی بولارنی جیدی‌کون جیدی‌تون جیدی‌شارتار یلکه‌گه‌گنه یازوب‌اچماینچه، جیتمش‌یل‌بوینچه‌جیتمش‌تاریلکه‌گه‌یازوب‌اچار ایدی. همه شونه‌غی مقاله‌لرنی قارندق، ساحتیانلرغه توروب، برنیگنه تاقمینچه، بوتن یرین شونڭ برلن توتور ایدی، همه شول‌ترجمان مقاله‌لرندن‌گنه استغانه طلب قیلور ایدی. مونڭ کورشوسنه قزانه

چقغان „قابان“ دیگان گازیته اویولگان ایدی. بوگازیته ترجمان نڭ بالاسی هم آنڭ خدمتچیسی ایدی. بوگازیته‌ده ٢٠ نچی عصرنڭ باشندوق چغه باشلاب ٣٥ نچی یل‌غه قدر دوام‌ایتکان، همه خلق آراسنده بیك یاڭغی مسئله‌لرنڭ آچولوینه سبب بولغان، توڭغان دماغلرنی ئرتکان، خلقغه غیرة حمیة، صداقت بیرگان ایدی. مونڭده یاننه بیك‌اوزاق توردی، مقاله‌لرین اوقودی، تفریقه سورتنه یازلغان حکایتلرین، رومانلرن قارادی، همه‌سیندن باغار ایسی چغه، همه‌سیده بلغارلقدن، خبر بیره ایدی. مونڭ‌یاننه قراندن ٢٠ نچی عصر باشلرنده اون سنه‌گه دوام ایتوب آلوچیلری بولماینچه یابلغان „ایگنچی“ دیگان گازیته سنه قارارغه توتندی. بوگازیته بلغارلر آراسنده، ایکنچیلکنی، اصلاح قیلوفکرینه خدمت ایتکان ایدی. همه بلغارلر آراسنده تورلی اوقولر، هنرلر تاراتورغه‌ده بیك اجتهاد قیلغان ایدی. مونڭ سوڭنده اورینبورغ‌ده نشر قیلغان „ساقمار“ گازیته‌لرین استرخانده‌گی „حزر“ „بارابز“ اسمنده‌گی گازیته‌لرین همه „بلغار“ «اوقو» „دین“ اسمنده‌گی ژورنال‌لرین „ملا“ اسمنده‌گی کولکی گازیته‌لرین، همه‌سین قارادی، همه‌سینه ایسی کیتدی. همه‌سینڭ محررلرینڭ رسملری همده قایسی‌سینڭ قلمی، قایسی‌سینڭ‌قاره ساوتی، زورکشی‌لر برلن یازشقان حطلریده بار ایدی. همه‌سندن بردرد، امید، لکن اوله تورغان ایسن چغه ایدی. همه‌سی برنرسه‌دن زارلنه‌لر ایدی- همه‌سی ملتنڭ کیتشندن، هم اوزلرینڭ تورمشلرندن راضی توگل‌لر ایدی، بولاردن کیتدی. کچکنه‌گنه اویوب قویغان کتابلرنی قاری باشلادی. بولارر‌ومانلر، حکایه‌لر، تیاترکتابلری ایدی. قایسی‌سین اوقودی قایسی‌سین قارادی. بیك کوبسی اوزنده بارلر، اوقولغانلر ایدی. بولارنڭ اچلرنده ماتور تصویرلر برلن تولغانلری، بیك آچی کوز یاشلری تصویرقیلنغانلری- بیك قاتی قاتی تورمشمزغه هجوملر، تورمشمزنڭ ناچاریاقلرین کورساتو- لر، تورمشنی اصلاح‌قه یوللر کورساتورلر، ادیاللر برلن تولغان‌لری بار ایدی. لکن بولارنی قدر یاخشی بولسه‌لرده، شول قدر آزتارالغانلقلری بولارنڭ نیچه مرتبه نشر قیلنولرندن کورنوب‌تورا ایدی. بولارنڭ کوبسی‌ناچار کاغزگه اشله‌نلگان، ناچار تیپوغرافیه‌لرده، ناچار حرفلربرلن باسلغان ایدی. تشلرنده „هرحقوقی محررینه عائددر“ سوزلری، سیره‌ك سورقغنه محررلرینه باشقه‌لرینڭ „ناشری‌فلان“ دیگان سوزلری کورندی. بوسوزلر بلغارلرده ره‌تلی ناشرلرینڭ‌بولماوین، بولغانلرینڭ‌فضائل‌الشهور نشرندن‌اوزا آلماولرین، کورساتوب‌توره‌ایدی. جعفر افندی هیچ برشول‌قدر زورخلق آراسنده، مله‌اوچون‌نی‌قدر ماللر قزغانمغان کشی‌لر بولا توروب، ایلڭ برنچی کیره‌کلی‌اشکه توتونوچی‌سی تابلماوینه موڭغانچه‌ده عجبکه قالسه‌ده، بو وقتده بیگراك عجبکه قالغان ایدی. مونڭ آرتندن موزیقه نوطلرین قارادی، شعرلر قسمین

قارادی

قارادی بلغار شاعرلرینڭ شعرلری جعفر افندیگه تاغی تأثیرلی، بلغار شعرینڭ روشی، "Силлабическое„ بیگراك طبیعی، توپلی کورنه ایدی. بیك کوب شاعرلرنڭ اثرلرن قارادی، بیك کوبسی‌نڭ تورمشی حقنده اویلادی، بیك کوبسی‌نڭ نیندی مشقتلر کوروین کوڭلندین کیچردی. موندین‌ده‌بورولدی، نیشلاسون „اصول‌جدید ـ اصول‌عتیق" نزاعلری‌دیگان سوزگه کوزی توشدی. اویلگان کتابلرنی قاری باشلادی. جیبون معنی‌سز مسئله‌لرنی، ئلله نیندی معنی‌سز سوزلر برلن سویلانگان ایدی. قایسی‌سنده „لا" کیرا کلگی بیك زور بر مسئله‌ایتدروب یازلغان، قایسی‌سنده ابجدنڭ دین‌نڭ اساسی بولوین دعوی قیلنغان ایدی. مونده هیچ دینده اشی بولماغان، اخلاقسز لقلری برلن بوتون دنیاده‌شهرة توتقان، فحش عالمینڭ قهرمانلری، هم افیون تأثیرندن رمضانده‌ده قوتوله آلماغان، واق بلاسندین مسجدده آیرلوب تورا آلماغان، کشیلرده، اوزلرین بیك دیندار ایتوب، کورستکان بولوب، اوزلرینڭ قیلغانلرین برده کورماینچه، تاوش برلن اوقوتوده کفر بارلغین، دینگه یاراماوین قچقروب باقروب سویله‌گانلر ایدی. همده بولار آراسنده بلغارلرده (سوماشیدشی‌دوم) جولار خانه بولماو سببندین عقللی‌لر آراسنده یوروب، اوزین عقللی دیوب بلوب شوندی اشلرگه قاتشقان کشی‌لرنڭ‌ده، محاکمه‌لری بار ایدی. جعفر افندی بولارنی قاری قاری بیك آرغان ایدی، بتونلای قاراب بترسه‌ده، حاضر کوزینه بو کتابلر همه‌سی توتون برلن قاپلانغان کبك کورنگانگه. نومیرینه قایتوب بر آزحال جیغاچ یا کٔغادن کیلوب قارایه‌چق بولوب قایتوب کیتدی. کورگانین ایشتکانین ترتیب که سالوب بتره آلماینچه بیك آریغانغه کوره‌بر آزحال جیبار اوچون یاتوب آلماقچی بولدی. همده یاتدی. باشی تولوب بتکانگه کوره ره‌تلب یوقوغه کیته آلمادی. کیتسه‌ده یوقوسینڭ ره‌تی بولمادی ـ ئلله نیندی بلغار موزیقه‌لری، بلغار ادیبلری، بلغار عالملری برلن باشی ئه‌یلانوب بتدی. همه‌سی برلن برگه ئلله نیندی سودن بر پاراخود برلن کیته‌لر ایمش، پاراخودده اوزون کویگه بلغارچه ـ قالغان حاطر، اوتکان عمر یعله‌سنگده قایتمی‌در." دیوب یرلی‌لر ایمش. کون ماتور ایمش، قویاش یالترغان ایمش، بیر همان قارانغلنه ایمش، کاپیتان، بلغار ایمش، اول بر ملاتوسلی چالمه چاپان کیگان ایمش، لوتسمانلر بیك زور قورسقلی ۱۹ نچی عصر بایلری توسلی کشیلر ایمش، همان باره‌لر ایمش، باره‌لر ایمش، ـ بولارغه یولده بوزلر اوچری ایمش، کون قارانغلنه باره ایمش، مونه بولار قزانده بولدیلر ایمش، قزان قارانغی، قویاش توتولغان ایمش. کوك یوزنده یولدزلرده یلت یلت ایتوب کورنوب کیته‌لر ایمش، مونه سویم بیکه مناره‌سی توغرسنده بولدیلر ایمش. مناره سلکنه ایمش. مناره کشی ایمش، مناره آوری ایمش، بایاغی کاپیتان ینه کیلدی ایمش، اول حاضر قاره چالمه

ساری چاپان کیگان ایمش، کوزلری یالت یولت ایته ایمش، اول منارەنی قاراوچی ایمش، اول آنی آودرماسقه ترشه ایمش، مناره سلکنگان سایون کوتارلگان یرینه چاپان قستره ایمش، مونه مناراغه کردی ایمش، مونەتاغی سلکنه، مونه آوا مونه بته ایمش. مونه باشنداغی آیی سلکنەایمش، مونه آقتق سلکنوی-آودی، آیی‌ده کوزدن یوغالدی تگی کاپیتانڭ اوت بولوب یوغالدی ایمش، قارانغی ایمش، کوزگه‌تورتساڭ کورنماس‌ایمش، مونه‌جعفر بیلگیوار آرق آتقه آتلانوب، عیاض‌الدین اوزبك‌خان برلن اوچوب کیلدیلر ایمش، نماز اوقوماقچی بولدیلر ایمش، برنرسه‌ده‌یوق‌ایمش، مونه‌بر یاقدن‌اولوغ محمدخان چقدی‌ایمش، اوزاق‌اوتمادی اورپەڭ ساریغان، قاره‌کولمك کیگان‌سویم بیکه چقدی‌ایمش، همه‌سی سویم بیکه‌نی کورگاچ آڭغارغه‌کیلدیلر ایمش، اول کیلمگز، کیلمگز‌مین‌بندم‌دی ایمش‌ده، جعفر بلگیوارده تاشقه ته‌یلندی، الوغ محمد کوزدن یوغالدی‌ایمش، اوزبك‌خانڭ شونڭ یغلوب‌اولدی‌ایمش، مونه‌سویم بیکه‌گه‌ئلله‌قایدن‌اوزبك‌ده، اولدی. الوغ محمدده‌اولدی، جعفر بلکیوارده‌اولدی، ایندی‌سینگنه قالماقچی بولاسنمی ! دیگان تاوشڭ ایشتلدی‌ایمش‌ده „بتدی“دیوب سویم‌بیکه‌ده‌یوغالدی‌ایمش“ بو تاوشقه جعفر اویانوب کیتدی، شاپرتیرگه باتقان‌ایدی، نی کورگانون ره‌تلب اویلارغه باشیڭ یوق‌ایدی. اویانوب کیتوینه سویم بیکه‌اولدی دیگان تاوش ایشتلگان کبك بولدی. هم کوڭلینه شو ایتوب سویم‌بیکه‌اولوی‌اورنلاشدی. هیچ‌خبر فلان آلماسه‌ده جعفر افندی‌سویم بیکه‌اولدی‌دیوب کیستدروب‌قویدی. ایبرلرنڭ قاراماڈیڭ‌بیك تیزڭ‌اقزالغه‌چابدی، آنده‌او چراغان کشیلرنڭ سوراولرینه‌جواب‌بیرماینچه ، واقزالده‌غی کشیلرنڭ‌مونی تورلیچه تعظیم قیلولرین، کورماینچه، شول ساعت پویزغه‌اوتوروب کیتدی. هم شول کوننی قزان آشه اوتار ینه کیتدی. قزاندن اوتکانڭ سویم‌بیکه باشنا سین کوردی، واقغا سلکنوب توره توسلی ایدی. واقزالدن آتلر آلوب بیك آشغوب برنرسه‌ده کورماینچه اوینه قایتوب کردی ، تیشنمادی، نیتمادی توغری سویم‌بیکه بولمه‌سینه کردی، سویم‌بیکه ساری کییمڭ ایدی. بولمه‌قارانغی‌غنه ایدی، لامپا یاقتی‌سیڭ آرغنه توشوب سویم بیکه‌نڭ یوزینی موڭ ایتدروب کورسته ایدی. جعفرنی کورو برلن کوزی آڭغا توشدی. تلی تیگانگه قولی برلن کوزی برلن تیزره‌ك کیل دیگان کبك بولاایدی. جعفر یانینه باروب تزلندی، قولین اوپدی. کوزندین آقغان یاشلرده‌سویم بیکه‌نڭ سالقون قولندن آغا باشلادیلر. سویم بیکه بیك اوزاق جعفرنڭ کوزینه قاراب توردیده ، „بتدی!“ دیدیڭ جان بیردی. جعفرده قولین توتوب اوبوب یغلادیده یغلادیده حالی بتکاچ اوز بولماسینه چغوب بر آز حال جیدی. جعفرگه بالانڭ اولو تووین، هم سویم بیکه‌نڭ قوشوی بوینچه „توقتامش“ اسملی قوشلوین بلدیردیلر.

جعفر

جعفر بالانی کیتررگه قوشدی . کیتردیلر . جعفر افندی آقتق بلغارنڭ آقتق بالاسی ، آقتق اولوك دیدیك هوشسز بولوب یغلدی . ئلله نیندی دارو برلن هوشینه کیتردیلر . لـکن جعفرگه هوشلی بولوب وقت اوتکارو هوشسز بولوب تروردن ملڭ الوش آور ایدی .

ایرته‌گی‌سین جعفر افندی زیارت قازتوب سویم بیکه نی کومدی .

کومگان وقتده قزاندن و باشقه ییرلردن بیك کوب کشیلر جییولغان ایدی . همه پتربورغدن‌ده بیك کوب جمعیه‌لر طرفندن تعزیه‌گه بیك کوب کشیلر کیلگان‌لر ایدی . جعفر افندی‌نڭ اوتنوی بوینچه تمام مسلمان‌چه کفنلر تـگلوب، وزیارت‌قازلوب مسلمانچه کوتارلوب بارلوب کوملدی . جعفر افندی اوزینڭ قایه باراسین؟ نی اشلی‌سن بلماینچه ، اویده توره آلماغانغه قزانغه کیتدی . بارو برلن سویم بیکه مناره‌سینه بارسه‌ده، مناره‌نڭ توبنده ایشلوین ، همده مناره‌نڭ تاشلرین آرچولرین کورگاچ، نیشلرگه بلماینچه شهر بلغارغه یونالدی . آنده باردی .

بلغارلرنڭ زیارتلرنده تاشلرنی قاراب ، آلارنڭ نیچه‌نچی یللرده تورولرین ایساپلاب، هم اول وقتده آلارنڭ نیندی شهرلری بارلغین اویلاب توروب، یوروب آروب بتـکاندین سوڭ مناره‌غه منوب، بلغارنڭ اطرافین قارارغه توتندی . مناره‌نڭ تاشلرنده ئلله نی قدر یازولر یازلغان‌ایدی . همه تاشده برکشینڭ فلان یل کیلوی، فلان‌کشی برلن کیلولری یازلغان‌ایدی. جعفر افندی مناره‌غه قاراب هیچ قاراوچی‌سز، جانسز نرسه نیچه یوزیللر تورووین، بلغارلرنڭ نی‌قدر اشلر اشله گاندن سوڭنده ؛ نیندی زور خلق بولوب‌تورغاندین سوڭده، بتوینه عجبکه قاله ایدی . آخردن بومناره‌نڭ شول نیگزی تازه سالنغاندر، بزنڭ همه اشیمز توتون اوستینه قوروله ایدی . شول سببدن بتدك دیوب حکم چغاردی . جعفر افندی کوب اویلی اویلی براز ساتاشه‌ده باشلاغان‌ایدی . آنڭ کوزینه همان بایاغی کاپیتان ملالر، بایاغی لوتسمانلر، بلغار محررلری، بلغارلر مارش موزیقه‌سی، کورنـگان کبك بولا ایدی . سویم بیکه کورنـگان کبك بوله ایدی . تون بولدی. جعفر افندی همان مناره‌دن توشمادی ـ همـان اویلی ، اوزی بلـگان بلغار کویلرین یرلی ایدی . یغلی ایدی . مونه باره توره آی تودی ، اول الـگه‌ری قزاروب چقسه‌ده باره توره بوتون دنیانی نورلتدی . جعفرگه آی یاقتی‌سنده بلغار زیارتینه بلغار عسکرلری کیلـگان کبك بولا ایدی . مونه اوزاق‌اوتمه‌دی : قاب قاره ئلله قایدن بولوت کیلوب آینی قابلادی ، جیل چقدی، مناره اڭ اڅسزغره باشلادی . جعفر افندی برآز توڭغا باشلادی . اول اوزینڭ کییم‌لرینه تورولوب‌راك برپوچماقغه اوتوروب تاغی اویلارغه‌توتندی. مونه موڭلی جیل تاوشینه قالغی باشلادی. کوزن برآچه‌بریابه‌ایدی. شول‌آراده بلغار محررلری کورنـگان کبك بوله‌ایدی، سویم‌بیکه‌ده کورونـگان کبك بوله‌ایدی. مونه تاغی جیل اڅغرغه

توتندی. مونه‌مناره‌سلکنه، مونه قوبدی، مونه‌تاغی جعفر افندی قالغی باشلادی، مونه‌سویم بیکه ئه‌یدا بتدیمی ؟ دیدی، موئه تاغی اژلداو، مونه جعفر کوزین آچدی، نی‌کوزی‌برله کورسون مناره آوب باره ایدی، جعفر «بتدی» دییه‌رك اولگره‌آلمادی. تاشلر باسوب جانی چقدی. آقتق بلغارده اولدی.

تاریخ جمعیتی جعفرنی‌قازوب آلوب کومدیلر. کتابلرینی‌ایبیرلرین موزه‌لرینه آلدیلر، بلغارلر حقنده‌غی سوزلر یوز یللرغه قدر اونوتلمادی. آلارنڭ ادبیاتلری - موزیقه‌لریده نیچه یوز یللرغه قدر کیتدی. اوزلری ۱۹ عصرده ۱۵ ییردن آش‌دن قایتوب‌حال جیبارغه یاتقان ملا کبك قبرلرنده تنچ تنچ یوقلادیلر.

محمد عیاض ۲۷ نچی نویابر ۱۹۰۲ نه اورینبورغ ایلین فاتیری

خاتمه

اوقوچی! سز مینی حاضر بو کیله‌چکدن خبر بیره، تقدیرگه اوشانمی دیب یا ایسه بوفالچی، باغوچی ایکان، کشیلرنی آلدارغه‌تلی، یوق ایسه نیچك آلدن خبر بیرو ممکن دیب عیبلرسز، نیچك اویلاساڭزده اویلاڭز! فقط کتابمنی اوقوڭزده تصویر قیلغان تورمشنڭ کیتشلرین ملاحظه قیلڭز.

درست مینی سوکارسز، بلکه کافر دییه‌رسز، آندن زورسوز تابسه‌ڭز آنسوندا بلکه ایترسز، کتابنی کوتاروب بررسز، آلارنڭ همه‌سینه‌ده مین بیك راضی، فقط اویلاڭزده اوقوڭزغنه! بو کتابنی یازودن مقصودم سزگه یاخشی کورنوب سزدن اوزمنڭ تورمشم اوچون برفائده ایتو توگل، بلکه حقیقتنی کورساتوب، سزنی شول مسئله حقنده بر آز اویلاتو، هم جدی طرزده خدمت ملیه‌گه توتونورغه تییشلیلکن بلدرب بزنڭ „ملت خدمتی“ دیب یوری تورغان نرسه‌لرمزدن معنی چقماوین کوز آلدنده کیتروب آڭلاتو اوچوندر، درست مونداغی سوزلر بیك قاتی سویله نلگاندر. مونداغی معنی‌ده بیك آوردر! بولارنی ایشتوده بیك کیفسزدر. لکن بو حقیقتدر، همده پك آچی حقیقتدر. اگر ملتمز شول یول برله کیتسه، ایکی یوز یلدن صوڭ بولماسه‌ده بر وقتنی انقراضدن قوتلو احتمالی یوقدر. بزده ملت بولوب تورورلق نرسه‌لرنڭ اون ایکیدن برسی‌ده یوقدر.

حاضرده همه اشکه نظر انصاف برلن، اوزڭزگه بیك اوشانمایچه‌غنه، اشلگان اشلرنڭنی فائده ایتدکلرون، واشلی تورغان اشلرمزنڭنی فائده کیتره‌چگن اویلاڭز ئلی. اگر ئلله نیندی حیاللرغه مبتلا، اوزینه اوزی بیك اشانغان کشی بولماسه‌ڭز، دنیانڭ کیتشندن خبرسز، علم معیشت حاللرندن “Саціологическія науки„ بلمسز کشی بولماسه‌ڭز مینم سوزمنده حقیقتدن باشقه نرسه تابماسسز. بو حقیقتدر، بولاچق حقیقتدر، لکن مشروط حقیقتدر، اگرده تورمشمزنی، کیتشمزنی، قیلنمشمزنی حاضر اوزگارتساك بوتون کیلاچکلرمز ایکنچی گه ئه‌ورلوی احتمالی‌ده بیك یاقیندر. بر تورلی‌لرڭز یازوین یازسون ایدی، نیك بو قدر آچی لسان استعمال قیلغان یاخشیلاب آڭلاتوغنه کیره‌ك ایدی دیرسز. بوده برمسلك؛ امامینم مسلکمه بتونلای باشقه‌مسلك. مینمچه اولوك کبی یوقلاغان کشینی اویاتور اوچون آنی بیشکده تیربه‌تودن برنرسه چقمی، آنی تیز اویاتاسڭ کیلسه آنڭ بیك قاتی قابرغاسینه تورتارگه کیراك. حتی ایکی قابورغاسی بربرسینه یابشسون. اول تیزدن اویانوب کیتوب

یوقی آچوی‌ایله اویاتوچینی، شولقدر تملی یوقودان‌اویاتوی‌اوچون، سوغوب یقسه‌ده یغار. لکن ایکنچی وقتك آلای وقتسز یاتوب یوقلاماس. مونه مینم مسلکم شول! .... هم شونڭ برلن بارام. تاغی مینم بولای قاتی یازودن ضرر بولسه‌ده‌اوزیمه بولاچق، اویانغان ملت مینی بیك قاتی سوغوب یغاچق. یقسون! مین‌آنسوندن قورقمیم، مینم تاغی آیاقغه باسارغه قوتم قالور. مین آنڭ یوقودن تورغان کوینچه کوزلرینڭ بتاشوینڭ یامسز ایدیکن کورساتورمن، آچولانور، تاغی‌سوغوب یغار. مین عقلی یوقلغین، یاخشیلق قیلغان کشیگه ضرر ایتوین، ناچارلق قیلغان کشی نی یاقین کورون ایتوب کولرمن. اول تاغی آچولانور، مینی تاغی سوغوب یقماقچی بولور، لکن وجدانی، بویولی سوغارغه ییارمس، آچولانوب قالور. مین‌آنڭ شولقدرعصبی‌المزاج ایکانلیگندن، شوندی اش اچون کیفی کیتوندن کولرمن، آگغارغه سالقین سوایله یوونورغه کینگاش بیررمن. اول مینم آلدمده راضی بولماغان‌توسلی بولسه‌ده، مین یوغنده برمرتبه گنه سنار اوچون مینمچه قیلنوب‌قارار، یاخشی چقغاچ ایکنچی‌مرتبه‌شولای‌ایتوب، اوچنچی، دورتنچی‌مرتبه‌قیلوب،بتونلای باشقه‌کشی بولوب قالور. مینم مقصودمده شول. بیك کوب کشی بو فکر مینم باشیمه قایدان کیلگان، بو هیچ‌بولمی‌تورغان نرسه، موڭغارچه کیلگان موندن صوڭده توررمز دیرلر.

بوفکر خطا، هم بیك زورخطا! بزنی مونغارچه قدر آلداب کیتورگان هم حاضرده آلداب‌توته تورغان خطا!! بوعصرده باشقه خلقلر عقللراوشانماسلق ماشینالر ایجاد قیلغانده، بزنڭ دماعمز اویلی آلمز درجه‌ده فنلرنی ترقی‌ایتدرگانك، برکچکنه‌گنه‌نرسه‌لردن بیك آزاش، بیك آز وقت‌ده، بیك کوب فایده حاصل ایتکانك، هم کوندن کون‌خلق‌کوبایوی سببلی‌تورمش کیرا کلگی قیمتلنگانگه، البته شولار آراسنده شول حالده توروراوچون، باشقه‌لرقدر بلورگه، باشقه‌لر قدر اشلرگه کیراك‌در.

اما بزده برسی‌ده‌یوقدر. هم بولای کیتسه‌ك برنرسه‌ده بولمه‌یاچقدر. ایسکی زمانلرده تورولرمزغه قیاس قیلورغه‌یارامی. چونکه مشقت آزایدی.همك کورشیلرمز حاضرگی کبك الکتریق، پار،هوا قوتلرین‌اوزلرینه‌حذمتچی ایته آلماغانغه، همه‌مز بردرجه‌ده‌رك‌ایدی. حاضرده آلارمڭ چاقرم آلغه کیتمشلردر، بوعصرده نیندی ملة بولسه‌ده، اوزینڭ‌اولگی کیتشی برله کیتسه زمانغه‌قارامه‌سه، ضعیفلنه‌چك هم‌بارا توره فقیرلنه‌فقیرلنه بته‌چك، باشقه ملتلرگه‌قوشله‌چقدر. شونڭ‌اوچون‌بزگه‌ده حاضرگی کیتشمزنی ساقلارغه ترشودن وساقلاودن هیچ بر فائده چقمایاچق. کیتشمز همان اوزگه‌ره‌چکدر. لکن اوزاحتیارینه بیرسه‌ك، بیك توپاس‌ایتدروب‌ایڭ کیرا کمه‌گان‌یاغندین اوزگاره باشلایه‌چقدر. حاصلی‌غنه‌دنیاده توراسمز کیلسه، اگرنسلمز بتماسون‌دیسه‌ك، اوزمزنڭ

قانفوتسی

قانفوتسی* اعتقادی برلن کروب قالغان «یا ڭغیلق حرام» دیگان سوزنی اوزگارترگه کیرا کدر هم باشقه خلقلرنی بله‌لر بزگه‌ده شولار بلگاننی بلرگه ترشرغه توتونورغه کرا کدر. شونڭ اوچون بزگه حاضرده روس مکتبلرنده بیك کوب اوقورغه کیرا کدر.

روس مکتبلرنده اوقوغان کشیلرمزنڭ روسچه کیینولری همده، بزنڭ قانفوتسی اعتقادمزده بیك مقدس سایلاغان نرسه‌لرمزنی سوگولری اوچون آچولانماسقه کیراك. آچولانساقده آچونی یوواتوب قالورغه اویرانرگه کیراك. زمانه آلارنقی!! قاشقار، صاتش عصری اوتدی. همده خلقمزده فقیرلك کوبایو مسئله‌سین ملاحظه قیلوب خلقنی بایتو فکرینه چنلاب توتونورغه کیراك. بوبزنڭ، حاضر ئلی احمد جان آبزی بلگاچ اول اوزی حجه وقتده جیغان اوپراڨلایوشچینڭ بایوی بایو توگل، تیك بارماق صاناش اوینی کبك ایلندروب یرتوگنه‌در. برخلق‌نڭ بای بولوی اول خلقنڭ نی قدر اش قیلوی برلن اولچانگانگه، اش قیلور اوچون آنی اشلی بلو کیراك بولغانغه، بز حاضر اش اشلرگه اویرانرگه کیراك. بله‌مز دیب هوالنوب اوتورمسقه کیراك. بزنڭ بلومز باشقه خلقغه قاراغانده هیچ چاغشترلقده توگلدر. شونڭ اوچون هنر مکتبلرینه کریك، بالالرمزنی کرتیك، قرنداشلرمزنی کرتیك، فقیرلرنی کرتیك، حاصلی اشکه یاراقلی کشی بولیق. اگر آقچه بولسه هنر مکتبلری آچیق، بولماسه حکومتنکینه کریك، حاصلی اورانیك، بلیك، بلومز کیله‌چکده یارارلق بولسون! تجارة مکتبلرلرینه کریك، تجارة فنین اوقیق، آنی بلیك، یاخشیلاب ساتو ایته‌باشلیق، بورك برله‌کلاپوشدین اوتیك، عموم خلق آراسنده اوته تورغان نرسه‌لرگه کوچیك، اشنی بلوب یورتیك، راسحوتنی چاقلاب توتیق، حکومت مکتبلرینڭ باشقه‌بولملرینه‌ده کریك، اونیڤیرسیتیت‌نڭ همه فاقولتیتلرین توتریق، دوقتر بولیق، یوریست بولیق، مؤرح بولیق، ریاضی بولیق، فن معمار مکتبلرینه کریك، صنایع نفیسه مکتبنه‌کریك، حاصلی هر نرسه‌نی اوقیق، هر اشنی بلرگه‌ترشیق، بلیك، اشلیك، اول وقتده اشکه اویرانرمز آقچه‌مز بولور. کیراك اورنلرغه‌صرف قیله آلورمز. همه حاضرگی کبك حیر سوراشماسز! بوکیتشچه کیتسدك دولت بیك تیز بته‌چکدر. دولت بتسه‌همه‌نرسه بته. اول اخلاق بوزله، ایکنچی دین بته، اوچنچی دین اول خلق اوزی بته. بوتاریخ برله‌قرق مرتبه‌مثبت بر مسئله‌در. حاضرده دنیانڭ ایڭ ترقی ایتکان خلقلری، ایڭ بای خلق‌هم ایڭ متمدن خلقلردر. دولت بتدی مدنیت بتدی. عربلر عباسی خلیفه‌لری زمانه‌سنده ایڭ بای خلقلر ایدی. ایڭ متمدن خلقلر ایدی. دولت بتدی تمدن بتدی، اوزلری‌ده اله گبکنه قالدیلر. شونڭ اوچون ملتنی آلغه یباروراوچون آقچه کیراکدرکه، اول اش بلو برله گنه بولادر. شونڭ اوچون حاضر بر مکتب آچدقمی آنڭ یانینه برهنرشعبه‌سی یاسارغه

* قیتای‌لرنڭ مشهور حکیم‌لری. هم دینلارینڭ واضعی میلاددن ٤ عصر الك بولغان.

كيراك. مكتبنى نى نرسه اوقواسه‌ده، تورمشنى برنيگه يارارلق نرسه بولسون! حلقمزنڭ ايڭ قورقه تورغان نرسه‌لرى اوقوغان كشيده دیننك بتويدر. بومسئله بيك كوب سويله‌نه تورغان همه علماً طرفندن اوزلرينڭ „جهالت“ لرين ساقلى تورغان بيك قوتلى برقورالدر. حاضر بر اش بولديمى علما صنفى، آلار آرتندن عوام خلقى، اوقوغان كشيلرده اخلاق مليه‌نڭ يوغالوى هم دين‌نڭ ضعيفلنون سويله‌رگه توتنالر. بيگراك حكومت مكتبلرنده اوقوغان كشيلرنڭ يامان آتلرينه كروب، آلارغه‌اشلرى‌توشكانده ميرزا افندى‌ديوب سويله‌سه‌لرده كوڭلرندن آلارنى مگروه كوره‌لر. بوده‌مينمچه بزنڭ اسلامية نى بلماومز. همده جنگيز زماننى قاره قورم صحرالرنى بابالرمزنڭ آلوب كيلـگان قونفوتسى اعتقادى‌نڭ اسلامدن تازه ايتوب اورنلاشوندندر.

بزبيليتلرمز كه„مسلمان“ديب يازدرساقى،اسلاميةكه‌تيبه‌لرديب زورتاوشلر چغارساقى، تحليل قيلوب‌قاراغانى بولارنڭ بيك كوبسى باياغى قونفوتسى مذهبنده‌گى مقدس‌نرسه‌لرمزگه تيگانـگه گنه بولوب، اسلامية بوتونلاى‌چيتده قاله‌در.

حاضرده روسچه اوقورغه يارامى، روسچه كيينرگه يارامى، مسئله‌لريده اسلامية‌نڭ روحى هيچ بر وقتده قبول ايتمى تورغان نرسه بولغانغه، بولارنى «دينگه مخالف“ ديگان سوزنى‌ايشتكانده، ديندن‌مراد، اسلام بولماينچه قونفوتسى اعتقادى ايكانلـگى هركمگه بلورگه تييشلى براشدر. موندن مڭ اوچ يوز يل مقدم علمنى فرض ايتكان دين نيچك اول ۋولغه بوينى‌غى احمدجان آبزى اوغلى قشقـاردن اوقوب ملا بولغـاچ، يايسه فخرى مؤذن اوغلى بخارغه باروب كوتو كوتوب قـايتوب قزانغه ملا بولغـاچ، يايسه دمين حضرت‌اوغلى مصرغه باروب ئلله نيندى ايشانلق آلوب قايتقاچ حرام‌غه ئه‌يلانگان!! بيك عجب بو! „بودينده-حرام“ ديـگان سوزنى‌ده قونفوتسى اعتقادينه باغشلامايچه اسلامية‌كه آودارو اجتماع النقضين‌ينى‌نيچك عقل قبول ايته! حير، سز اتحاد زمان شرط، فرض مڭ اوچ يوزيل مقدم، حرام بولغان بو يللرده ديبرسز، يايسه‌اتحاد مـكان شرط، فرض بولفان آسياده، حرام بولغان ياوروپاده ديبرسز، نى‌ايتسه‌ڭزده‌ايترسز، بواعتقادڭز سزده بولسه‌ده، قونفوتسى‌اعتقادى‌در،اسلام ايته ديسڭزاسلامغه بيك زورافترا همى قيامت كوننى سزنى بيك زور مسئولية گه‌ايته تورغان افترادر . . . . ياۋروپانڭ هر زور مكتبلرنى ئلله نى قدر شاكردلرى اوقيلر. ئلله نى قدر كشيلرى بتون دنياده شهرة توتديلر هم توته‌لر. بلقان بلغارلرى براوچ خلق بتون دنياغه اوزلرينڭ بارلغين اثبات ايتديلر. بتون دنياغه شاكردلرين جيبارديلر. دنيانڭ هر قسمنى هرزورمكتبلرده بلغارشاكردلرى توتورديلر. كوندن كون‌اش باشنى اشكه صلاحيتلى‌كشيلر ميدانغه آتديلر، كوندن كون ملتنڭ‌استقبالين ئامين ايتديلر. بز نى اشليمز؟ بزگه شوندى

كشيلر

کشیلر کیراکمی‌منی؟ ئله بزنڭ شوندی کشیلرمز همان شول یارتی ملالر طرفندن اداره قلنه تورغان قشقار، ساتش، سبا، قزانڭ چوبلك باشنه بنا قیلنغان مدرسه‌لردن چغارمی؟ شول پیداغوقلر، نهایت شول دین‌عالملری، موندن‌ایکی‌مڭ یل مقدم وفات بولغان افلاتون آرستو فلسفه‌لرینڭ آڭلار آڭلاماس یازلغان کتابلرندن، سوفیستلرنڭ شول‌معالطلرندن‌چغارمی؟ وقت وقت! کوزنی آچوب قارارغه وقت! لفظ نزاعلرینه نهایت بیررگه ییتکان! „ثلث“ نزاعسندن برنرسه چقماغان کبك‌اوزڭ بلمگان علم مسئله‌سنڭ بر نرسه چقمادغی معلوم‌در. چقسه شول بیش آلتی عصرده چغار ایدی. یاوروپالیلر بو یولغه نیچك کیلوب توشکانلر؟ آلارنڭ بو کونگی ترقی‌لرینه نیلر سبب بولغان؟ زنهار شونی‌غنه تاریخ عمومینڭ بربیتین‌گنه اوقوسڭزله؟ یارب، بونی سوقرلق، یارب، شول قدر قویاش کبك یالتراغان مدنیتنی کورمی، آڭلامی تورغان نیندی نادانلق؟ اگر یاوروپالیلر بزنڭ حاضر مبتلی بولغان سخالاستیقه‌نی، تمام‌باشلری ایلنگاندن‌صوڭ تاشلاماسه‌لر ایدی. آلار بو کون بزنڭ کبك رذالت سفالت آستنه ایزلورلرایدی. قاچانغه قدر شول کاغز قاپچق یاسارغه عصرلری جیتکان قاضی، تهذیب، مبین، ترابلرنی، قولدن قولغه یورترمز؟ قچانغه قدر موندن تام برمڭ ایکی یوز سیکسان بیش یل الك بتکان خوارجلرنڭ بحثلری برلن باشمزنی قاترمز؟ قچانغه‌قدر اوزمزنڭ شول نادانلغمزنی کورماینچه سوقر توسلی مسلکسز حرکت ایتومزنی ساقلارمز . . . . . اگر بزده آزغنه غیرة، آزغنه حمیت بولسه، بزنڭ هراشمزدن ایکی اولش فائده چغونه‌هیچ شبهه یوقدر. بزنڭ‌بلغارلرده‌غی قابلیة بیك آزخلقده بار‌در. بزنڭ شول واق تویاك روس مکتبلرینه کرگانمزده، اوقوسه‌لر هر وقت آلده‌غی شاکردلردن ساناله‌لر، فقط بزگه حاضراوزمزنڭ اشمزنڭ نیچك ایکانلگین بلرگه کیراك، حالمزنی اصلاح قیلورغه نیچك توتونورغه کیراك بولسه شولای حرکت ایته‌رگه کیراك. لکن مطلقا حرکت کیراك. بعض کشی „زمانه برله اوزی بولور“ فکرنده‌لردر. آلار یایسه اشنی آڭلامیلر، آڭلاغانلری ایتسه اوزلرینڭ عرض شخصیه‌لرین حمایه اوچوندر. ایگن ساچماینچه زمانه‌برلن بولماغان کبك، ملة کیراکلرینی اوقوماینچه بولمایا‐چقدر. شونڭ اوچون اوقورغه کیراك اوقورغه‌کیراك، اوز مکتبلرمزده معلومات ابتدائیه‌دن آرتق نرسه آلو ممکن بولماغانغه روس مکتبلرنده اوقیق، قارالابز ایکان قاراليق. آڭلا‐غان کشی قارالسه‌ده تیز قایتوب توشار.

امابزنڭ مدرسه‌لرمزده باشی‌چرگان، کشی هیچ بروقتده اشکه کررلك بولماینچه ملة که بربلاغنه بولونه شبهه یوقدر. بعضلری ترك مکتبلرینه باروب اوقوفکرین آلغه توته‌لر. هم

توغری کیلگانلە دیمناودنلە قاچمیلر. آلاربیك زورخطاء ایتەلر، چونکه ترکلرنڭ مدرسەلری اصلاح قیلنو مسئلەسی ئللە، قچان میدانغه چقغان اش بولوب اصلاحلە قیلنغان بولسەده، آلارده بتون اسلامیون باشینه بلا بولغان علمالرنڭ تحت اسارةلرندین قوتلماغانغه، کیرا گنچه اصلاح قیلنماغاندر. هملەبزنڭ روسیەده توره تورغان کشیلرگەروس مکتبنلەاوقو روس روحین بلو قدر فائدەلی اش بارمی؟ موندە کمنڭ شبهەسی بار؟

بزنڭ هر وقت توزاب قویغان فکرمز „روسیه مسلمانلری“ بولودر. روسیەدەغی شول قدر بزگه بیرلگان ایرکنلك، بزنڭ حقلەغی عدالات هیچ برمملکتلە هیچ برملة محکومەگه بیرلمگاندر. شونارندلەفائدەلنرغه غیرتمز حمیتمز قالماغان منی؟ یارب شول سخالاستیقەنڭ تحت تصرفندن قوتقارده، بزنیده معارف مدنیة یولینه کوندر. بزنڭ شول قدر تاریخ بشرده نام قزانغان بابایلر بزنی اوزلریذڭ اوغللری دییرگه خورلنرلق بولماسون!

„عیاض“

سنه ۱۹۰۳

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ